

**ԳԱԲՐԻԵԼ ԳԱՐՍԻԱ ՄԱՐԿԵՍ
ՄԻ ՀԱՅՏԱՐԱՐՎԱԾ
ՄՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՐՈՆԻԿԱ**

*Իսպաներենից թարգմանեց
ՀԵՆՐԻԿ ՍԱՀԱԿՅԱՆԸ*

*«Սիրո որսը մեծամտության արդյունք է»:
ԽԻԼ ՎԻՍԵՆՏԵ*

Այն օրը, երբ պետք է սպանեին նրան, Սանտյագո Նասարը արթնանում է առավոտյան 5-ն անց 30-ին, որպեսզի դիմավորի շոգենավը, որով պետք է ժամաներ եպիսկոպոսը: Երազում նա բզեռներին անտառում էր, մեղմ անձրև էր մաղում, մի պահ նա իրեն երջանիկ զգաց, բայց արթնացավ ամբողջովին թռչյունների ծերտում կորած: «Երազում միշտ ծառեր էր տեսնում, — 27 տարի անց վերհիշելով անիծյալ երկուշաբթվա մանրամասնությունները, ասաց ինձ նրա մայրը՝ Պլասիդա Լիներոն: — Անցյալ շաբաթ երազ էր տեսել, իբր թռչում է նրբաթիթեղից պատրաստված ինքնաթիռում՝ առանց արգելքի հանդիպելու, թռչում է նշենիների միջով», ասաց նա ինձ: Սակայն, անոթի փորով պատմած երազները ճիշտ գուշակողի բարի համբավը վայելելով, նա որդու այդ երազների վիջն չի նկատում ոչ մի ճակատագրական կապ, ինչպես չէր նկատել առաջներում, երբ որդին արթնանալով առավոտյան, իր ձեռագարդ երազներն էր պատմում նրան:

Սանտյագո Նասարը չէր հավատում կանխանշաններին: Նա քիչ ու վատ էր քնել, առանց շորերը հանելու արթնացել էր գլխացավով, քիմքում՝ ինչ-որ տհաճ համ, որը նա բացատրում էր որպես մինչև կեսգիշեր տևած հարսանյաց խրախճանքի բնական հետեւիանք: Բոլորը, ում նա հանդիպում է 6-ն անց 05-ին տանից դուրս գալուց հետո, մինչև մեկ ժամ անց ինքը խոզի պես կտոր-կտոր կլիներ, նրան հիշում էին քնաթաթախ, թեև լավ տրամադրությամբ: Ա բոլորին էլ առանց որևէ հիմքի համոզում է, որ օրը երաշալի է: Ոչ ոք հաստատ չկարողացավ ասել՝ արդյոք նա եղանակը նկատի ուներ: Շատերն էին համաձայն, որ առավոտը լուսառատ էր, իսկ ծովից փչող թեթև գեփյուռը կորչում էր թզենիների մեջ և, ուրեմն, դեպքը կատարվել էր փետրվարյան մի գեղեցիկ օր: Բայց ոմանք էլ պնդում էին, որ եղանակը վատն էր, երկնքից գորշ, գետնահուպ ամպեր էին կախվել, կուտակված ցրերի ծանր հոտ կար, իսկ դժվարության պահին Սանտյագո Նասարի երազում տեսած բարակ անձրևն էր մաղում: Հարսանիքի պինարբուքից հետո ես ինձ զցել էի Մարիա Ալեխանդրինա Սերվանտեսի աստվածային գիրկը, որտեղ ինձ չկարողացան գտնել նույնիսկ ահաբեկված զանգերը, որոնք, ով իմանա, գուցե եպիսկոպոսի պատվին էին դողանջում:

Սանտյագո Նասարը հազնում է չօսլայած սպիտակ կտավե տաբատ ու վերնաշապիկ, ինչպիսին նա հագել էր հարսանյաց

... փաստագրերը չեն վստահեցրել ձեռնարկը: Կրթության նախարարի օգնականները, կիսաօրյա խաչակրները, կիսաօրյա երկարաձիտ կոշիկները և ամեն երկուշաբթի օրը կմեկնեն հորից ժառանգած՝ իր «Աստվածային պատկերը» փարախը, որ կառավարվում էր բարեխղճորեն, բայց առանց որևէ հաջողության: Այդ օրերին նրա ձիու թամբին «357-Մագնումն» էր, որից արձակած գնդակը, ինչպես ինքն էր ասում, ուզածը ձիուն երկու կես կաներ: Իսկ պահարանում դեռ «3006 Մալինչեր Շյունու» կար, «300 Հոլանդ Մագնում», հեռադիտակային երկփողանի «22-Հորնետ» ու նաև «Վինչեստեր»: Նա իր քնելածն էլ հորից էր ժառանգել՝ զենքը միշտ բարձի տակ: Բայց այն օրը, տանից հեռանալիս, նա հանում է փամփուշտներն ու փակում գրասեղանի դարակում: «Երբեք պահեստատուփը լցրած չէր թողնում», ասաց ինձ նրա մայրը: Ես դա գիտեի, գիտեի նաև, որ զենքը պահում էր մի տեղ, իսկ փամփուշտները՝ մի այլ, որպեսզի տանը ոչ ոք չօգտվեր դրանցից: Այդ սովորությունը հայրն էր մտցրել այն օրից, երբ աղախինը բարձրացնում է բարձր և հրացանը ընկնում է հատակին ու... պայթում, գնդակը ջարդում է պահարանը, ծակում դահլիճի պատը, աղմուկ հանում հարևանի ճաշասենյակում և հրապարակի մյուս եզրին ջարդուփշուր անում եկեղեցու նախասրահում դրված գիպսե սրբուհուն: Սանտյագո Նասարը, որ այն ժամանակ դեռ շատ փոքր էր, հետագայում երբեք չի մոռանում այդ դասը:

Վերջին անգամ մայրը նրան տեսավ ննջասենյակով փութկոտ քայլերով անցնելիս: Նա արթնացավ, երբ տղան լոգարանում մթության մեջ ասպիրինի հաբեր էր փնտրում, և երբ վառեց լույսը, նա կանգնած էր դռների մեջ՝ ձեռքին ջրամանը, ու այդպես էլ մնաց մոր հիշողության մեջ: Այդ ժամանակ էլ Սանտյագո Նասարը պատմեց մորը իր երազը, բայց մայրը նրա երազում տեսած անտառին նշանակություն չտվեց:

— Թռչունների մասին բոլոր երազները քաջառողջության հետևանք են, — ասաց նա:

Նա տեսավ որդուն նույն մահճակալին և նույն վիճակում, ինչ վիճակում գտա ես նրան. երբ վերադարձա այդ մոռացված գյուղակը, որպեսզի ցրված բեկորների օգնությամբ վերականգնեմ հիշողությանս փշրված հայելին, գտա նրան նույն մահճակալի մեջ և նույն վիճակում՝ շուլաված ծերության վերջին շողերով: Աղոտ լույսի տակ հագիվ էին նշմարվում նրա դիմագծերը, գլխատակին երևում էին մշտական գլխացավի դեղատոմսերը, որ հանձնել էր որդին ննջասենյակով անցնելիս: Պառկած էր մահճակալի ճաղե-

րին կպած, որպեսզի կարողանա անհրաժեշտ դեպքում բարձրանալ: Կիսամութից բորբոսահոտ էր գալիս, որն ինձ ոճրագործության այն առավուտը հիշեցրեց:

Երբ ես երևացի դռան քառանկյունում, նա իսկույն որդուն՝ Սանտյագո Նասարին հիշեց: «Այդտեղ էր կանգնած, — ասաց նա ինձ:

Հագին սովորական ջրով լվացած սպիտակ կտավե տաբատն էր. ծնված օրից չէր կարողանում տանել օսլայի խշռոցը՝ շատ նրբագաց էր»: Այդպես մահճակալին պառկած, նա հիլի ընկույզներ էր ծամում, մինչև որդու վերադարձն հիշեցնող տեսիլքը չքացավ աչքերից: Հետո ծանր հոգոց հանեց. «Իմ կյանքում նա միակ իսկական տղամարդն էր»:

Մոր այդ վերհուշի մեջ ես տեսա նրան: Քսանմեկ տարին լրացել էր հունվարի վերջին շաբաթ օրը: Բարեկազմ, գունատ դեմքով, արաբական կոպերով, հոր գանգուր մագերով: Նա միակ գավակն էր ամուսնական գույգի, որը ոչ մի երջանիկ օր չէր ունեցել, սակայն ինքը երջանիկ էր հոր հետ՝ մինչև վերջինիս հանկարծամահ լինելը, և հետո էլ մինչև այն անիծյալ երկուշաբթին, երբ տարի շարունակ իրեն երջանիկ էր համարում նաև մոր հետ: Մորից էլ իր բնագոն էր ժառանգել: Իսկ հորից՝ զենքին տիրապետելու, թամբին վստահ նստելու վարպետությունը, ձիասիրությունը, քաջության և ողջախոհության արվեստը: Նա հոր հետ արաբերեն էր խոսում, բայց ոչ Պլասիդա Լիներոյի ներկայությամբ, որպեսզի մայրը չընկճվի: Նա զենք չէր կրում, միայն մեկ անգամ գյուղում նրան տեսան զենքը ձեռքին, այն էլ որսորդական բազեների ցուցադրման միջոցին: Հորից հետո նա թողեց ուսումը երկրորդ կարգի դպրոցի վերջին դասարանից և զբաղվեց ընտանիքի գործերով: Ուրախ, խաղաղ, բարի սրտի տեր մարդ էր Սանտյագո Նասարը:

Այն օրը, երբ նրան պետք է սպանեին, մայրը տեսնում է նրան սպիտակ հագուստով, և թվում է, թե որդին շփոթել է ամսաթիվը: «Հիշեցրի, որ օրը երկուշաբթի է», ասաց նա ինձ: Որդին պատասխանում է, որ քահանայական հագուստը վրան է քաշել նրա համար, որ գուցե հանկարծ ստիպված լինի համբուրել եպիսկոպոսի աջը: Մայրը անտարբեր է ընդունում որդու այդ խոսքերը:

— Գուցե նավից նույնիսկ չիջնի էլ, — պատասխանում է մայրը:

Մի չնչին օրինանք կնետի և կդառնա եկած ճանապարհով: Նա զգվում է այս մարդկանցից:

Սանտյագո Նասարը հասկանում է, որ մայրը ճիշտ է, բայց եկեղեցական կանոններն աներկբա հնազանդություն են պարտադրում: «Ասես կինո լինի», մեկ անգամ ասաց նա ինձ: Եպիսկոպոսի ժամանման հետ կապված միակ բանը, որ հետաքրքրում էր մորը, այն էր, որ որդին անձրևի տակ չընկներ՝ գիշերը նա լսել

եր որդու հազը քնած ժամանակ: Ստիպում է անձրևանոց վերցնել բայց ով էր լսողը. որդին ձեռքով հրածեշտ է տալիս մորը և դուրս ելնում: Դա նրանց վերջին հանդիպումն էր:

Վիկտորիա Գուսմանը, խոհարարուհին, համոզված էր, որ անձրև չկար ոչ այն օրը, ոչ էլ ամբողջ փետրվարին: «Ընդհակառակը, — ասաց նա ինձ, երբ մահվանից քիչ առաջ ես տեսության գնացի նրան: — Արևը սկսեց այրել ավելի ուժգին, քան օգոստոսին»: Շներով շրջապատված, նա երկրորդ նախաճաշի համար նապաստակներ էր մորթում, երբ Սանտյագո Նասարը խոհանոց է մտնում: «Սովորաբար արթնանում էր դժվար անցկացրած գիշերվա հետքերը դեմքին», դժկամորեն հիշում էր Վիկտորիա Գուսմանը: Արդեն հասունացած Դիվինա Ֆլորը, նրա դուստրը, ինչպես միշտ, կոնյակով սուրճ է մատուցում Սանտյագո Նասարին, նախորդ գիշերվա ծանրությունից նրան ազատելու համար: Խոհանոցում կրակի ձուձտոցը, կեռերից կախված նապաստակները խորհրդավոր տեսք ունեին: Սանտյագո Նասարը ասպիրինի ևս մեկ հաբ է կուլ տալիս, նստում և դանդաղ կումերով սուրճ է խմում, երազկոտ հայացքը չկտրելով կանանցից, որոնք կրակի մոտ նապաստակների փորոտիքն են մաքրում: Իհարկե, չնայած տարիքին, Վիկտորիա Գուսմանը լավ էր պահպանված, իսկ աղջիկը՝ վայրենի, դեռևս չթամբած, ասես սեփական կրծքերի գրոհից ճնշված: Երբ նա մոտենում է դատարկ բաժակը վերցնելու, Սանտյագո Նասարը բռնում է նրա դաստակը:

— Արդեն թամբելուդ ժամանակն է, — ասում է նա:

Վիկտորիա Գուսմանը ցույց է տալիս արյունոտ դանակը:

— Չայնդ, լպստածի մեկը, — սաստում է նա: — Քանի ես ողջ եմ, դու այդ ջրից չես խմի:

Իբրահիմ Նասարի սիրուհին չէր կարողանում մոռանալ իր ցավը: Կալվածքի տարբեր անկյուններում երկար տարիներ վայելած գաղտնի սիրո հաճույքը վաղուց էր սպառվել, խարսխվել խոհանոցին, և նա, տանտիրուհու փոխարեն, դարձել էր ընտանիքի աղախինը: Ահա սա էլ՝ Դիվինա Ֆլորը, վերջին սիրո պտուղը, իրեն պարտադրված էր զգում Սանտյագո Նասարի մահճակալի քաղցրության գաղտնիքներն իմանալուն և այդ մտահոգության պատճառով ժամանակից շուտ տանջանքների մեջ էր ընկել: «Նրա նման մարդ դեռ չի ծնվել», ասաց նա ինձ հպարտ, բայց թախծոտ ձայնով, շրջապատված իր մյուս սերերի պտուղներով: «Իսկը հոր կտորն էր, — նետեց Վիկտորիա Գուսմանը: — Կղկղանք»: Բայց չկարողացավ խեղդել հոգում բարձրացած փոթորիկը, երբ հիշեց, թե ինչպիսի սարսափ պատեց Սանտյագո Նասարին, երբ այն օրն ինքը ճղեց ճագարներից մեկի փորն ու գարշահոտ փորոտիքը նետեց շներին:

— Մի լինի բարբարոս, — ասել էր նա: — Պատկերացրու, որ դա էլ աստծո ծնունդ է:

Վիկտորիա Գուսմանին պետք էր քսան տարի՝ հասկանալու համար, որ անօգնական կենդանի սպանողը նույն անտարբերությամբ էլ կարող է մարդ սպանել: «Տեր աստված, — գոչեց նա տարսափահար, — ուրեմն նա կանխագուժ էր այդ ամենը»: Բուռճայնպես այդ առավոտ նա այնքան դառնություն էր ճաշակել, որ սուտուրակում էր կերակրել շներին մյուս ճագարների փորոտիքով՝ սրիան թե դառնացներ Սանտյագո՝ Նասարի նախաճաշը: Նույն պահին էլ գյուղն արթնանում է նավի շչակների սուլոցից, որ եպիսկոպոսի ժամանումն էր ազդարարում:

Տունը երկհարկանի հին շինություն էր, որի երկթեք ցինկապատ տանիքը դարձել էր բակում ավելորդ թվացող իրերի պահեստ: Կառուցված էր դեռ այն ժամանակ, երբ գետը նավարկելի էր, և ծովային մակույկներն ու նավերը, օգտագործելով բնական ջրավազանները, մինչև այս վայրերն էին հասնում: Երբ քաղաքացիական կռիվներից հետո Իբրահիմ Նասարը ժամանեց արաբների հետ, ջուրն արդեն նվազել էր, և նավերն այլևս չէին հասնում այստեղ, ոչ էլ պահեստներն էին օգտագործվում: Իբրահիմ Նասարը մի փոքրիկ գումարով գնեց պահեստները՝ որպեսզի խանութ բացի, օգտագործի, բայց չբացեց, այլ ամուսնացավ և դրանք վերածեց բնակելի տան: Ներքնահարկի սենյակներից մեկը դարձրեց արհեստանոց, խորքում ախոռ կառուցեց իր չորս առույգ, բանող ձիերի համար, մի սենյակն էլ, որի պատուհանները նայում էին գարշահոտ ջրերով ողողված բակին, վերածեց խոհանոցի: Միակ բանը, որ նա անփոփոխ թողեց սրահում, ինչ-որ նավից փրկած զսպանակաձև աստիճաններն էին: Վերնահարկում, ուր անցյալում նավավարչության աշխատասենյակներն էին, սարքավորեց երկու ընդարձակ ննջասենյակ, հինգ փոքրիկ սենյակներն էլ մանկասենյակների վերածեց՝ իր ապագա բազմաթիվ երեխաների համար: Բակի ծառերի վրա հարթակ սարքավորեց, ուր Պլասիդա Լիներոն մարտի երեկոներին իր մենությունն էր կարճացնում: Շենքի ճակատի կողմից պահպանեց գլխավոր մուտքը, որի երկու կողմից նախշազարդ պատուհաններ բացեց: Պահպանեց նաև ետնամուտքը, լոկ փոքր-ինչ բարձրացրեց այն, որպեսզի հնարավոր լիներ ձին հեծած ներս մտնել: Օգտագործման մեջ դրեց նաև նավամատուցի մի մասը: Այդ մուտքն էլ դարձավ ամենաբանուկը, և ոչ միայն այն պատճառով, որ ճաշասենյակ էր տանում ու բակ էլնելու և այն շրջանցելու հարկ չկար, այլև՝ ուղիղ բացվում էր դեպի նոր նավահանգիստ տանող փողոցը: Շքամուտքը, բացի տոնահանդեսներից, միշտ փակ էր, սողնակն էլ գցված:

Քսանչորս տարեկան և միմյանց այնքան նման, որ հազիվ էին տարբերվում: «Փորձված, բայց բարեկիրթ բնավորության տեղ մորից», ասված էր եզրակացության մեջ: Ես ճանաչում էի նրանց առաջին կարգի դպրոցից և նույնը կասեի: Այդ առավոտյան նրանց հագին դեռ հարսանյաց սև կոստյումներն էին՝ էլ-Կարիբեի համար բավականին գորշ և հասարակ, դեմքերի արտահայտությունը տանջված էր, բայց սափրվելու իրենց պարտականությունը նրանք կատարել էին բարեխղճորեն: Հարսանիքի նախօրյակից էին սկսել խմելը, երեք օր էր անցել, սակայն հարբած չէին, միայն անքնությունն էր տանջում: Եվ այժմ, Կլոտիլդե Արմենտայի կրպակում երեք ժամ անօգուտ սպասելուց հետո, արևի առաջին շողերի հետ քուն էին մտել՝ շաբաթ օրվանից սկսած առաջին անգամ: Երբ եպիսկոպոսի շոգենավը սկսում է սուլել, նրանք նույնիսկ այք չեն բացում բայց հենց որ Սանտյագո Նասարը դուրս է գալիս տանից, բնագղն արթնացնում է նրանց: Նրանք բացում են լրագրերի փաթեթները և Պեդրո Վիկարիոն՝ բարձրանում է տեղից:

— Ի սեր աստծու, — աղերսում է Կլոտիլդե Արմենտան, — գոնե սենյոր եպիսկոպոսի պատվի համար քիչ սպասեցեք:

«Դա սուրբ հոգու վերջին ճիչն էր», հաճախ էր կրկնում Կլոտիլդե Արմենտան: Իրականում դա բնագղային պատահականություն էր, ընդհանրապես բարեգթություն: Վիկարիո երկվորյակները մի պահ մտածում են, և նա, որ արդեն բարձրացել էր տեղից, նորից նստում է: Ո՛ր հետևում են, թե ինչպես է Սանտյագո Նասարը անցնում հրապարակով: «Նայում էին ավելի շուտ խղճահարությանմբ», ասում էր Կլոտիլդե Արմենտան: Ծխական դպրոցից վերադարձող երեխաներն այդ պահին լցվում են հրապարակ և իրենց գյուղական խայտաբղետ հագուստներով անփույթ խառնաշփոթ ստեղծում այնտեղ:

Պլասիդա Լիներոն ճիշտ էր. եպիսկոպոսը նույնիսկ չիջավ շոգենավից: Բացի երեխաներից ու պաշտոնական ներկայացուցիչներից, նավամատույցում ահագին ժողովուրդ էր հավաքվել, յուրաքանչյուրի ձեռքին՝ ցանցավանդակ, մեջը՝ լավ բտած աքաղաղ, որ եպիսկոպոսին նվեր էին բերել. բոլորին քաջ հայտնի էր, թե նա ինչպես էր սիրում աքաղաղների կատարներից պատրաստած ապուրը: Նավամատույցում այնքան փայտ էր կուտակված, որ բարձելու համար երկու ժամից ավելի էր պետք: Բայց շոգենավը կանգ չի առնում: Հրեշի պես փնչացնելով նա հայտնվում է գետաբերանին, այդ պահին երաժշտախումբը նվագում է եպիսկոպոսի հիմնը, վանդակներում փակված աքաղաղները աղմուկ են բարձրացնում ու ոտքի հանում գյուղի բոլոր աքաղաղներին:

Այն ժամանակներում փայտի օգնությամբ շարժման մեջ դրվող

առասպելական շոգենավերը անհայտանալու վրա էին, այն քչերն էլ, որ դեռ օգտագործվում էին, ոչ երաժշտական սրահ ունեին, ոչ էլ մեղրամիսն անցկացնելու համար հարմարեցված մենախցեր: Նրանք հագիվ էին շարժվում հոսանքին հակառակ: Բայց սա նոր նավ էր, մեկի փոխարեն ուներ երկու ծխնելույզ: Դրանց վրա օղակաձև դրոշներ էին նկարված, նավախելին գտնվող շրջանաձև դեկանիվը իսկական ծովային նավի տեսք էր տալիս նրան: Վերին տախտակամածին, նավապետի խցիկի կողքին կանգնած էր եպիսկոպոսն իր ճերմակ թիկնոցով, շրջապատված իսպանացիներից կազմված շքախմբով: «Հարության տոների առթիվ շրջագայություն էր կատարում», ասաց ինձ իմ քույր Մարգոն: Ինչպես նա բացատրեց՝ նավը խտացած գոլորշու մի ամպ է թողնում նավամատույցի մոտով անցնելիս և ցրցամում մարդկանց գոլորշու կաթիլներով:

Եպիսկոպոսը ձեռքի խաչով սկսում է խաչակնքել նավամատույցում հավաքվածներին, երևի նույնն է անում նաև մոտվին, մինչև շոգենավն անհետանում է տեսադաշտից, և մնում է միայն աքաղաղների բարձրացրած աղմուկը:

Սանտյագո Նասարը իրեն խաբված զգալու հիմքեր ուներ: Պաղրե Ամադորի օգնությամբ նա մի քանի կույտ փայտ էր պատրաստել, անձամբ ձեռք էր բերել ամենաթմբիկ աքաղաղները: Բայց նրա սրտնեղությունը թուլեցներ է տևում: Իմ քույր Մարգոն, որ նավամատույցում նրա կողքին էր կանգնած, գտնում էր, որ նրա տրամադրությունը բարձր էր, նույնիսկ տոնահանդեսը շարունակելու ցանկություն էր հայտնել, թեև ասպիրինի հաբերը ոչ մի օգուտ չէին բերել: «Նա բոլորովին էլ մրսած չէր երևում, միայն անընդհատ հաշվում էր, թե ինչքան նստած կլինեն հարսանիքը», ասաց նա ինձ: Նրանց հետ էր նաև Քրիստո Բեդոյան. ըստ նրա հաշվումների, հարսանյաց ծախսերն ավելի մեծ են եղել: Հարսանիքից հետո մենք միասին էինք՝ ես, Սանտյագո Նասարն ու Քրիստո Բեդոյան, բայց մեզանից բաժանվելով այս վերջինս ոչ թե մեկնում է ծնողների մոտ քնելու, այլ մնում է տատի տանը՝ նրա հետ զրուցելու: Այնտեղ էլ նա ստանում է անհրաժեշտ տվյալներ, որոնք լրացնում են հարսանիքի ծախսերի ընդհանուր պատկերը: Հյուրերի պատվին իրենք զոհաբերում են քառասուն հնդկահավ, տասնմեկ խոճկոր, ինչպես նաև չորս հորթ, որ փեսացուն մորթել է տալիս իր կողմից՝ հրապարակում հավաքված ամբոխի համար: Ոչնչացվում է մաքսանենգներից ձեռք բերած 205 արկղ խմիչք՝ մոտավորապես 2000 շիշ շաքարեղեգնի ռոմ, որ բաժանում են ամբոխին: Ամեն ոք, աղքատ թե հարուստ, իր բաժինն է ստանում այդ աղմկաշատ գինարբուքի սեղանից: Սանտյագո Նասարը բարձրաձայն երագում է.

— Իմ ամուսնությունն էլ այսպիսին է լինելու, — ասում է նա:
— Մարդիկ մինչև իրենց կյանքի վերջ նրա մասին են խոսելու:

Քրոջս թվում է, թե երկնքից հրեշտակ է իջել: Նա նախանձով է հիշում Ֆլորա Միգելին, նրա բարի բախտը, որը, կյանքում այնքան բան ունենալուց հետո, այս տարվա Հարության տոներին պետք է ունենար նաև Սանտյագո Նասարին: «Ես հասկացա, որ նրանից բացի ուրիշ զույգ նա դժվար թե ճարի, — ասաց նա ինձ: — Պատկերացնում ես՝ գեղեցիկ, կարգապահ. քսանմեկ տարեկանում այդպիսի հաջողություններ»: Սովորաբար քույրս նախաճաշի էր հրավիրում նրան, երբ տանը մանիոկայի բլիթներ էին լինում, իսկ մայրս այդ առավոտ բլիթներ էր պատրաստել: Այդ անգամ էլ Սանտյագո Նասարը ուրախացած համաձայնել էր:

— Իսկույն փոխեմ շորերս ու հասնեմ քեզ, — ասում է և հանկարծ հիշում, որ ժամացույցը թողել է գրասեղանի վրա: — Ժամը քանիսն է:

Ժամը 6-ն անց է լինում 25: Սանտյագո Նասարը բռնում է Քրիստոս Բեդոյայի թևը և տանում դեպի հրապարակ:

— Քառորդ ժամից ձեր տանն եմ, — ասում է նա քրոջս:

Քույրս առաջարկում է մեկնել հենց նույն պահին, միասին, քանի որ նախաճաշը արդեն սեղանին է: «Առաջարկությունն արվեց իմիջիայլոց, — ասաց ինձ Քրիստո Բեդոյան: — Ինձ նույնիսկ թվաց, թե Մարգոն գիտեր, որ պետք է սպանեն նրան և ուզում էր փրկել»: Բայց Սանտյագո Նասարը համոզում է նրան՝ շարունակել ճանապարհը. նա պետք է հագներ հեծյալի զգեստները, առավոտյան մեկնելու էր «Աստվածային պատկեր»՝ խոզերին կրտելու: Քրոջս հրաժեշտ է տալիս ձեռքի նույն թափահարումով և գնում դեպի հրապարակ, տանելով իր հետ թևանցուկ արած Քրիստո Բեդոյային: Դա վերջին անգամն էր, որ քույրս տեսնում էր նրան:

Նավամատույցում հավաքվածներից շատերին էր հայտնի, որ պետք է սպանեին Սանտյագո Նասարին: Դոն Լազարո Ապոնտեն, ակադեմիայի՝ զորքի կանոնավոր նահանջի դասընթացների ունկընդիրն ու ահա արդեն տասնմեկ տարի մունիցիպալ ալկալդը, ձեռքի շարժումով ողջույն է հղում նրան: «Ես իմ սեփական հաստատ կարծիքն ունեի այն մասին, որ այլևս ոչ մի դժբախտություն չի պատահի», ասաց նա ինձ: Պաղրե Կարմեն Ամադորը ևս չի անհանգստանում: «Երբ տեսա նրան ողջ և առողջ, մտածեցի, որ այդ ամենը անհիմն է», ասաց նա ինձ: Ոչ մեկն ինքն իրեն հարց չի տալիս նույնիսկ, թե Սանտյագո Նասարը նախազգուշացված է արդյոք, որովհետև բոլորին անկարելի է թվում, որ նա նախազգուշացված չլինի:

Իրականում իմ քույր Մարգոն մեկն էր այն սակավաթիվ մարդկանցից, ովքեր դեռևս չէին հավատում, որ կարող են սպանել նրան: «Իմանալու դեպքում, ես տուն կտանեի նրան, եթե նույնիսկ անհրաժեշտ լիներ նրան կապկպել», հայտարարեց նա քննիչին: Տարօրինակ ու զարմանալին այն էր, որ մայրս նույնպես անտեղյակ էր: Արդեն երկար ժամանակ նա տանից դուրս չէր գալիս, անգամ պատարագին չէր մասնակցում, բայց ամեն ինչ բոլորից շուտ էր իմանում: Ես դա հասկացա այն ժամանակ, երբ դպրոցի պատճառով սկսեցի վաղ արթնանալ: Մայրս՝ գունատ, խորհրդավոր դեմքով, ավելը ձեռքին, այգաճագի լույսով ողողված, մթնշաղում բակն էր ավլում և սուրճի իմ ամեն կումի հետ ինձ պատմում էր մեր քնած ժամանակ աշխարհում տեղի ունեցածը: Ասես գաղտնի թելերով էր կապված գյուղի բնակիչների, առանձնապես իր հասակակիցների հետ. դեռ տեղի չունեցած այնպիսի նորություններ էր հայտնում, որ ոչ մի կերպ չէր կարող իմանալ, եթե գուշակելու ընդունակությունը չունենար: Այն առավոտ, սակայն, նա չունեցավ լուսադեմի ժամը երեքից գյուղում թևածող ողբերգության նախազգացումը: Նա վերջացրել էր բակն ավլելը և բլիթների համար մանիոկա էր մաքրում: «Աբաղաղների կանչեր էին լսվում», սովորաբար ասում է մայրս, հիշելով այն օրը: Սակայն հեռվից լսվող աղմուկը կապում էր ոչ թե եպիսկոպոսի ժամանման, այլ հարսանիքի վերջին ժամերի հետ:

Մեր տունը գտնվում էր գլխավոր հրապարակից հեռու, գետի ափին, մանգոյի անտառի եզրին: Իմ քույր Մարգոն նավամատույց է գնում գետի ափով: Մարդկանց ուղեղում եպիսկոպոսի ժամանումն էր, ուրիշ նորություններով զբաղվելու ժամանակ չկար: Հիվանդներին՝ նստեցնում են պատշգամբներում, որպեսզի նրանք աստծո դեղորայքն ընդունելու հնարավորություն ունենան, կանայք բակերից դուրս են վազում՝ ձեռքներին հավեր, խոճկորներ, զանազան ուտելիքներ, դիմացի ափից մոտենում են ծաղիկներով բռնված նավակներ: Բայց երբ մեկնում է եպիսկոպոսը, ոտնահետք անգամ չթողնելով ափին, աղմուկ-աղաղակով իրեն զգալ է տալիս մի ուրիշ նորություն: Իմ քույր Մարգոյի ականջին այդ լուրը հասնում է ինչպես շանթի հարված. Անխելիա Վիկկարիոն, նախորդ օրն ամուսնացած գեղեցիկ աղջկնակը, ետ է ուղարկվել ծնողների տուն, որովհետև փեսացուն պարզել է, որ նա զրկված է եղել կուսական սրբությունից: «Թվաց, թե այդ ես պետք է մեռնեի,— ասաց քույրս: — Բայց ինչքան էլ տեղի ունեցած դեպքը ծամեցին-ծամծեցին, ոչ ոք չկարողացավ բացատրել, թե այդ ինչպես դժբախտ Սանտյագո Նասարը դարձավ նման չարախոսության առարկա»: Միակ բանը, որ հաստատ հայտնի էր բոլորին, այն էր, որ Անխելա Վիկարիոյի եղբայրները նրան էին սպասում, որ սպանեն նրան:

Քույրս տուն է դառնում, իր մեջ հազիվ խեղդելով լաց լինելու ցանկությունը: Նա մորս հանդիպում է ճաշասենյակում, տնային կապույտ ծաղկավոր զգեստով, որ նա հագել էր եպիսկոպոսի պատվին, եթե հանկարծ վերջինս բարեհաճեր պատվո այցելություն կատարել մեր տուն: Քթի տակ անպատասխան սիրո ֆադո մռտալով, նա սեղան զգելիս է լինում: Քույրս նկատում է, որ սեղանը սովորականից ճոխ է:

— Սանտյագո Նասարի պատվին է,— ասում է մայրս: — Ինձ ասացին, որ դու նրան նախաճաշի ես հրավիրել:

— Վերջ տուր,— բարկանում է քույրս:

Եվ նույն պահին էլ պատմում է ամեն ինչ: «Բայց նա ասես արդեն գիտեր այդ մասին,— ասաց ինձ քույրս: — Եղավ այնպես, ինչպես միշտ, ինչ որ բան էր պատմում, և դեռ պատմությունը կեսին չհասած, ան արդեն գիտեր, թե ինչպես է վերջանալու»: Այդ դժբախտ լուրը մորս համարանլուծելի խնդիր էր: Նասարին մորս պատվին էին Սանտյագո կոչել, նա նրա կնքամայրն էր, բայց մայրս արյան կապի մեջ էր նաև Պուրա Վիկարոյին՝ ետ ուղարկված հարսնացուի մոր հետ: Լուրը մինչև վերջ չլսելով, ան հագնում է բարձրակրունկ կոշիկներն ու վրան զգում սև թիկնոցը, որ օգտագործում էր միայն դժբախտ դեպքերի պահին: Հայրս, պառկած տեղից լսելով խոսակցությունը, տնային զգեստով հայտնվում է ճաշասենյակում և անհանգիստ հարցնում, թե այդ ո՞ւր է պատրաստվում նա:

— Խնամի Պլասիդային զգուշացնելու,— պատասխանում է մայրս: — Արդար բան չի. երբ ողջ աշխարհը գիտի, որ երեխային պետք է սպանեն, իսկ նա չպետք է իմանա:

— Ինչպես նրա հետ ենք կապված, այնպես էլ կապված ենք Վիկարիոների հետ,— ասում է հայրս:

— Բայց հարկավոր է միշտ լինել նրա կողմը, ում մահ է սպառնում,— ասում է մայրս:

Կից սենյակից երևում են փոքրիկ եղբայրներս: Ամենափոքրը, ահաբեկված ողբերգական հեռանկարից, սկսում է լաց լինել: Կյանքում առաջին անգամ մայրս ուշադրություն չի դարձնում ոչ նրանց, ոչ էլ ամուսնու վրա:

— Սպասիր, հագնվեմ,— ասում է նրան հայրս:

Բայց մայրս արդեն փողոցում է լինում: Իմ եղբայր Խայմեն, որ ընդամենը յոթ տարեկան էր, պատրաստվել էր դպրոց գնար:

— Ուղեկցիր մորդ,— հրամայում է հայրս:

Խայմեն վազում է մորս ետևից, չիմանալով, թե ինչ է կատարվում և ուր են գնում, կախվում է նրա թևից: «Նա ինքն իրեն խոսելով էր գնում,— ասաց ինձ Խայմեն: — «Անօրեն մարդիկ, շշնջում էր նա, կեղտոտ կենդանիներ, որ բացի դժբախտություն բերելուց, ոչ մի շնորհք չունենք»: Նա նույնիսկ գլխի չր ընկնում, որ ետևից քարշ է տալիս թևից կախված երեխային: «Երևի մարդիկ մտածեին՝ ցնդել եմ,— ասաց նա ինձ: — Միակ բանը, որ ես հիշում եմ, հեռվից եկող աղմուկն էր, ասես հարսանյաց հանդեսը նոր էր

սկսվել, և ամբողջ աշխարհը վազում էր դեպի հրապարակ»: Նա ինչքան ուժ ուներ, արագացնում է քայլերը, որքան հնարավորություն էր տալիս տարիքը՝ գործադրում է այդ ուժը, մինչև որ դիմացից վազող ինչ-որ մեկը նրան հանում է զառանցանքից:

— Մի անհանգստացեք, Լուիզա Սանտյագա,— գոռում է ան, անցնելով կողքից,— արդեն սպանեցին նրան:

Բայարդո Սան Ռոմանը, որ ետ է ուղարկում նորահարսին, հայտնվել էր գյուղում նախորդ տարվա օգոստոսին, հարսանիքից վեց ամիս առաջ: Նա ժամանել էր շաբաթօրյա շոգենավով, արծաթե փայլուն սուսերակալը ուսերին, գոտու համապատասխան ճարմանդով և երկարաճիտ կոշիկների ցողուն խթաններով: Երեսուներե մոտ, լավ հագնված, ցլամարտիկի բարեկամ մարմնով, աչքերը փայլուն, մաշկը արևի հուր-կրակով այրված: Ժամանեց՝ հագին կարճ պիճակ, լայն ճտքերով տաբատ, երկուսն էլ բնական խրոմից, նույն գույնի մի զույգ ձեռնոցներով: Նրա հետ ժամանեց նաև Մագդալենա Օլիվերը, որ ամբողջ նավարկության ժամանակ աչքը չէր կրտել նրանից: «Ասես կաշաղակ լինեք,— ասաց նա ինձ:

— Այնպիսի հրապուրիչ տեսք ուներ, որ մնում էր վրան կարագ քսել ու ողջ-ողջ ուտել»: Նա առաջինը չէր և ոչ էլ վերջինը, որ այդպես մտածեց և Բայարդո Սան Ռոմանին անվանեց տղամարկությունից զուրկ ոչնչություն:

Մայրս օգոստոսի վերջերին նամակ է գրում ինձ՝ քուեջ և, իմիջիայլոց, հայտնում. «Մեզ մոտ է եկել հազվագյուտ մի տիպ»: Հաջորդ նամակում հաղորդում է. «Այն հազվագյուտ տիպին կոչում են Բայարդո Սան Ռոման, ասում են, որ սքանչելի մարդ է, բայց ես ինչ-որ չեմ նկատել»: Թե նա ինչու էր ժամանել, այնպես էլ չիմացվեց: Հարսանիքից առաջ ինչ-որ մեկը չկարողացավ զսպել հետաքրքրասիրությունը, և նա պատասխանեց. «Գյուղից գյուղ ընկած հարսնացու էի փնտրում»: Ով իմանա, գուցե ճիշտ էր ասում, նման ձևով կարող էր նաև ուրիշ բան ասել. այնպես էր խոսում, որ ավելի շուտ մտքերն էր թաքցնում:

Հենց նույն երկեկո կինոյում մարդկանց հասկացնում է, թե իբր շոգեքարշաշինարար է, խոսում է երկաթուղու կառուցման մասին, որը գյուղակը կկապի արտաքին աշխարհի հետ և կփրկի նրան գետի քմահաճույքներից: Հաջորդ օրը հեռագրատիպի վրա անձամբ ինչ-որ հեռագիր տկտկացնում, հեռագրավարին սովորեցնում է լիցքաթափված էլեկտրամարտկոցների օգտագործման սեփական ձևը: Նույն ձևով գրուցում է շրջանում տարածված հիվանդությունների կապակցությամբ գյուղ ժամանած զինվորական բժշկի հետ: Նրան դուր են գալիս աղմկալի, երկարատև ֆիեստաները, նա լավ խմում է, նույն հաջողությամբ լուծում ծագող վիճերն ու դառնում թղթախաղի կատաղի թշնամի: Մի կիրակի, մամերգությունից հետո, հավաքում է բոլոր լողորդներին ու մըր-գումներ կազմակերպում. նույնիսկ ամենաճարպիկներին թողնում

կես ճանապարհին: Մայրս այդ մասին հայտնեց ինձ հետևյալ նամակում. «Երևում է՝ նա լողում է նաև ոսկու մեջ»: Այդպիսին էր նրա կարծիքը իսկույն ծնված այն առասպելի մասին, ըստ որի Բայարդո Սան Ռոմանը ոչ միայն ամեն ինչ էր շատ լավ անում, այլև ուներ շատ մեծ հարստություն:

Մայրս նրա վերջնական գնահատականը տվեց հոկտեմբերին ուղարկած նամակում. «Մարդիկ շատ են սիրում նրան, — գրում էր նա ինձ: — Ասում են՝ պատվավոր, բարեսիրտ մարդ է: Անցյալ կիրակի ծնկի եկավ և մասնակցեց լատիներեն պատարագին»: Այն ժամանակներում չէր թույլատրվում հոտնկայս պատարագ կարդալ, օգտագործվում էր միայն լատիներենը, բայց մայրս սովորաբար հայտնի փաստերի էր դիմում, երբ ուզում էր թափանցել իրերի խորքը: Իր այդ աստվածահաճո հայտնագործությունից հետո նա էլի երկու նամակ գրեց ինձ, բայց Բայարդո Սան Ռոմանի մասին ոչինչ չէր հայտնում, նույնիսկ երբ հայտնի էր դարձել, որ վերջինս պատրաստվում է ամուսնանալ Անխելա Վիկարիոյի հետ: Միայն անիծյալ հարսանիքից շատ անց նա հաղորդեց, որ շատ ուշ է ճանաչել նրան, երբ արդեն անհնար էր ուղղել հոկտեմբերին ուղարկած նամակը, և որ նրա ոսկեգույն աչքերը իրեն տագնապ են ներշնչել:

— Նա ինձ վրա սատանայի տպավորություն թողեց, — ասաց նա ինձ: — Բայց ինքդ ես ասել, որ այդպիսի բաներ նամակում չի կարելի գրել:

Ես ծանոթացա նրա հետ ավելի ուշ, քան մայրս, երբ Հարության տոների առթիվ արձակուրդ էի եկել: Նա այնքան էլ վատ տպավորություն չթողեց, ինչպես ասում էին: Ուշագրավ էր, թեև ոչ այնպես, ինչպես իր իդեալական երազներում պատկերացնում էր Մագդալենա Օլիվերը: Ավելի զուսպ թվաց, քան իր թեթևուկիկություններն էին, նրա մեջ նկատելի էր ինչ-որ քողարկված խստություն, որ նա դժվարությամբ էր թաքցնում նրբաճաշակ շարժումների օգնությամբ: Բայց և տխուր թվաց ինձ: Նա արդեն կարգավորել էր Անխելա Վիկարիոյի հետ կապված սիրային բոլոր ձևականությունները:

Այնպես էլ չիմացվեց, թե ինչպես էին նրանք ծանոթացել: Ամուրիների կացարանի տիրուհին, ուր բնակություն էր հաստատել Բայարդո Սան Ռոմանը, պատմեց հետևյալը. սեպտեմբերի վերջին, սրահներից մեկում, ցանցաճոճին պառկած, նա ետճաշյա սիեստա է վայելում, երբ նկատում է Անխելա Վիկարիոյին՝ մոր հետ հրապարակով անցնելիս, ձեռքերին արհեստական ծաղիկներով լի զամբյուղ: Բայարդո Սան Ռոմանն աչքերը կիսաբաց է անում տեսնում է սևազգեստ կանանց, որ՝ ետճաշյա թմրության այդ ժամին միակ շնչավորներն են լինում, և հարցնում է, թե ով է այն երիտասարդ աղջիկը: Տիրուհին պատասխանում է, որ կնոջ կրտսեր դուստրն է՝ Անխելա Վիկարիոն: Բայարդո Սան Ռոմանը

հայացքով ուղեկցում է նրանց մինչև հրապարակի հեռավոր անկյունը:

— Շատ լավ անուն ունի,— ասում է նա:

Հետո գլուխը վերստին դնում է ցանցաճոճի թիկնակին և փակում աչքերը:

— Երբ արթնանամ,— ասում է նա,— հիշեցրու ինձ, որ պետք է գնամ նրա հետ ամուսնանալու:

Անխելա Վիկարիոն պատմեց ինձ, որ կացարանի տիրուհին հայտնել էր իրեն այդ մասին ավելի շուտ, քան Բայարդո Սան Ռոմանը սեր կբացատրեր: «Դա ինձ վախեցրեց», ասաց նա ինձ: Կացարանում բնակվողներից երեքը հաստատեցին այդ փաստը, բայց մյուս չորսը ժխտեցին: Իսկ տվյալները վկայում են, որ Անխելա Վիկարիոն և Բայարդո Սան Ռոմանը գալիս, մոտենում է աջ կողմում դրված վիճակադի արկղին, որը մինչ բռնակը ծածկված է լինում սև կտավով, և հարցնում է, թե ինչ արժե սադափե նախշերով զարդարված երաժշտական գործիքը: Աղջիկը հայտնում է, որ գործիքը հանված է վիճակախաղի և ոչ թե վաճառքի:

— Ավելի լավ է,— ասում է նա: — Այդպես ավելի հեշտ կլինի, ավելի էժան կնստի:

Աղջիկը խոստովանեց ինձ, որ նա ցանկացել է զարմացնել իրեն, բայց ոչ սիրային դրդապատճառներից ելնելով: Ընդհակառակը: «Բարձրահասակ մարդիկ միշտ էլ տհաճություն են պատճառել ինձ, սակայն այդպիսի փառամոլի երբեք չէի հանդիպել,— ասաց ինձ, հիշելով այն օրը: — Բացի դրանից, ինձ թվաց, թե նա լեհ է»: Նա ավելի է լցվում ատելությամբ, երբ վիճակախաղի համարը հանելուց հետո, ի զարմանս բոլորի, պարզվում է, որ երաժշտական գործիքն իսկապես Բայարդո Սան Ռոմանն է շահել: Դժվար էր ենթադրել, որ նա, լոկ աղջկան զարմացնելու համար, կարող էր գնել վիճակախաղի բոլոր տոմսերը:

Երեկոյան տուն դառնալով, Անխելա Վիկարիոն երաժշտական գործիքը գտնում է իրենց տանը՝ թղթով փաթաթված և գեղեցիկ ժապավենով կապած: «Ես այնպես էլ չհասկացա, թե նա որտեղից էր իմացել, որ իմ ծննդյան օրն էր», ասաց նա ինձ: Նա մեծ դժվարությամբ է հավատացնում ծնողներին, որ ինքը Բայարդո Սան Ռոմանին այդպիսի նվիրատվության ոչ մի առիթ չի տվել, առավել ևս մի այնպիսի ձևով, որը ոչ ոքի համար չէր կարող աննկատ մնալ: Այնպես որ ավագ եղբայրները, Պեդրոն ու Պաբլոն, նվագարանը կացարան են տանում տիրոջ վերադարձնելու նպատակով, և դա անում են մի այնպիսի աղմուկ-աղաղակով, որ մարդ չի մնում, որ նվագարանի բերելը տեսած լիներ, տանելը՝ ոչ: Բայց թե ինչ քաղցր լեզվով է հարցը լուծում Բայարդո Սան Ռոմանը, մնում է գաղտնիք: Երկվորյակները չեն երևում մինչև լուսաբաց: Առավոտյան, հիմնովին հարբած, սորից ետ են բերում նվագարանը, իսկ նրա հետ՝ նաև Բայարդո Սան

Ռոմանին, որպեսզի անավարտ թողած խրախճանքը շարունակեն իրենց տանը:

Անխելա Վիկարիոն իրենց կարիքավոր ընտանիքի կրտսեր աղջիկն էր: Հայրը՝ հասարակ ոսկերիչ Պոնսիո Վիկարիոն, ընտանիքի պատիվը մի կերպ պահպանելու համար այնքան էր լարված աշխատել, որ գրկվել էր աչքերի լույսից: Մայրը՝ Պուրիսիմա դել Կարմենը, մինչև ամուսնանալը ուսուցչություն էր անում: Դեմքի անհանգիստ, փոքր-ինչ ցրված արտահայտությունը լավ էր քողարկում նրա բնավորության խստությունը: «Իսկական միապետուհու էր նման», հիշում է Մերսեդեսը: Նա այնպիսի ինքնագոհաբերությամբ է նվիրվում ամուսնուն ու երեխաների դաստիարակությանը, որ մարդիկ հաճախ մոռանում են նրա գոյության մասին: Երկու ավագ դստրերին ուշ է ամուսնացնում: Թաղում է տենդից մահացած միջնեկ աղջկան, երկու տարի անց էլ շարունակում է կրել սև սգաշորը, որը տանը իր սիրտն է մխիթարում, փողոցում՝ խստություն տարածում նրա շուրջ: Երկվորյակ եղբայրները արդեն հասունացել էին, աղջիկները՝ ամուսնական շեմին կանգնել: Նրանք ասեղնագործությամբ էին զբաղվում, մեքենայի վրա կար անում, ժանյակներ գործում, լվացք անում և արդուկում, արհեստական ծաղիկներ և քաղցրեղեն պատրաստում և, վերջապես, կարողանում էին խմբագրել գործնական փաստաթղթերը: Ի հակադրություն ժամանակակից շատ աղջիկների, որոնք անտարբեր են մահվան նկատմամբ, չորս քույրն էլ քաջածանոթ էին հիվանդներին բուժելու ժողովրդական ավանդույթներին, գիտեին՝ ինչպես հուսադրել մահամերձերին և ինչպես հագցնել հանգուցյալներին: Միակ բանը, որի պատճառով մայրս կշտամբում էր նրանց, քնելուց առաջ մագերը սանրելն էր: «Աղջիկներ, — ասում էր նրանց մայրս, — քնելուց առաջ մի սանրվեք, բախտներդ կփախչի»: Բայց նա համոզված էր, որ նրանցից կիրթ աղջիկներ գոյություն չունենին: «Կրթված աղջիկներ են, — հաճախ էի լսում ես նրանից: — Ամեն մարդ էլ նրանց հետ երջանիկ կլինի. նրանք ամեն ինչ կարող են անել»: Սակայն երկու ավագ քույրերի ամուսինները չկարողացան կտրել նրանց կապը, որովհետև ամեն տեղ նրանք շարունակում էին միասին գնալ, ամուրի կանանց պարեր էին կազմակերպում և միշտ պատրաստ էին լինում նորից արձագանքելու տղամարդկանց ոտնձգություններին:

Անխելա Վիկարիոն չորս քույրերից ամենագեղեցիկն էր. մայրս հաճախ էր կրկնում, որ նա ծնվել էր ինչպես պատմությանը հայտնի բոլոր թագուհիները՝ պորտալարը վզին փաթաթված: Բայց նա անպաշտպան և հոգեպես աղքատ էր, նրան խախուտ ապագա էր սպասում: Ամեն տարի, երբ արձակուրդի էի գալիս Հարության տոների առթիվ, ես հանդիպում էի նրան, և ամեն անգամ նա թվում էր ավելի անօգնական: Պատուհանի գոգին նստած, նա երեկոները թղթե ծաղիկներ էր պատրաստում կամ էլ հարևան աղջիկների հետ

Վրացիին վախեր երգում: «Հիմար ազգականդ, — ասում էր ինձ Սանտյագո Նասարը, — պատրաստ է առաջին պատահած թելից կտռչելու»: Երբ, քրոջ մահից քիչ առաջ, նրան առաջին անգամ հանդիպեցի փողոցում, կանացի գեղեցիկ տեսք ուներ, մազերը խոպոպած էին, և հազիվ ճանաչեցի: Բայց այդ տպավորությունը լուպեական էր. նրա հոգեկան աղքատությունը տարիների ընթացքում ավելի էր խորացել, խորացել էր այնպես, որ երբ հայտնի է դառնում, որ Բայարդո Սան Ռոմանը ցանկանում է ամուսնանալ նրա հետ, դա շատերին չարականների սարքած դավադրություն է թվում:

Շնորհները ոչ միայն լուրջ են ընդունում այդ լուրը, այլև ուրախության աղմուկ են բարձրացնում: Ելքը գտնում է Պուրա Վիկարիոն. նա առաջարկում է Բայարդո Սան Ռոմանին պարզաբանել իր ով լինելը, քանի որ դա ոչ ոքի հայտնի չէր: Իսկ այդ անցյալը հեռու չէր գնում այն երեկոյից, երբ նա ափ իջավ իր գերասանական հանդերձանքով, իսկ այդ հանդերձանքն այնպես էր ձուլվել նրա բնավորությանը, որ ամենահիմար ենթադրությունն էլ կարող էր ճշմարտություն թվալ: Օրինակ, որ նրա հրամանատարությամբ Կասանարեում գյուղեր են հողին հավասարեցրել և սարսափ են տարածել, որ նա փախել է Կայենայից, որ նրան տեսել են Պերնամբուկոյում՝ վարժեցրած արջեր խաղացնելիս, և որ Քամիների ջրանցքում թաքցրել է ոսկով բեռնված իսպանական գալերայի ջարդված աճյունը: Բայարդո Սան Ռոմանը մի հարվածով վերջ է տալիս այդ բամբասանքներին. նա գնում և բերում է իր ընտանիքը՝ լրիվ կազմով:

Նրանք չորսն էին՝ հայրը, մայրը և երկու աղմկարար քույրերը: Ժամանում են պաշտոնական տարբերանշաններ կրող «Ֆորդ» Լ-ով, որի ազդանշանները առավոտյան տասնմեկին ոտքի են հանում փողոցները: Մայրը՝ Ալբերտա Սիմոնսը, կյուրասացի մի ածղահա մուլատուհի, որ շարունակում է խոսել կրեոլների հետամնաց իսպաներենով, երիտասարդ հասակում ճանաչված էր Անտիլյան կղզիների 200 գեղեցկուհիներից ամենագեղեցիկը: Քույրերը, արդեն հասունացած, երկու անհանգիստ գամբիկների են նմանվում: Բայց գլխավոր խաղաքարտը հայրն էր՝ գեներալ Պետրոնիո Սան Ռոմանը, անցյալ դարի քաղաքացիական կռիվների հերոսը և պահպանողական վարչակազմի գլխավոր փառակիրներից մեկը, որն այդ պատվին արժանացել էր Տուկուրինկայի դժոխքից գնդապետ Աուրելիանո Բուենդիայի փախուստը կազմակերպելու համար: Մայրս միակն էր, որ դուրս չեկավ նրան դիմավորելու: «Իհարկե, շատ լավ էր, որ նրանք ամուսնանում էին, — ասաց նա ինձ: — Բայց մի բան էր այդ ամուսնությունը և բոլորովին այլ բան՝ ձեռք մեկնել մի այնպիսի մարդու, որ հրամայել էր թիկունքից կրակել խեղդեղի Մարկեսի վրա»: Այն պահից, երբ նա մեքենայի պատուհանից սկսում է սպիտակ սոմբրերոյով ողջունել մարդկանց, բոլորն էլ ճանաչում են նրան շնորհիվ բազմաթիվ նկարների:

Հագին ցորնագույն քաթանէ կոստյում կար, խաչաձև քուղերու կոշիկներ, ահագին քթին ոսկե շրջանակներով ակնոցն էր նստած բարակ շղթայով ամրացված բաճկոնի կոճկառից: Պիջակի լամբակին «Փառքի շքանշանն» էր ամրացված, իսկ սուսերի բռնատեղին ազգային գերբ կրող մականը: Նա առաջինն է իջնում մեր անխնամ փողոցների այրող փոշու մեջ կորած մեքենայից. բավական էր ոտքն իջեցնի մեքենայից, որպեսզի ամբողջ աշխարհը հասկանար, որ Բայարդո Սան Ռոմանը կարող էր ամուսնանալ ուզածդ աղջկա հետ:

Իսկ Անխելա Վիկարիոն չէր ցանկանում նրա հետ ամուսնանալ «Նա ինձ համար ավելի քան տղամարդ էր երևում», ասաց նա ինձ Բացի դրանից, Բայարդո Սան Ռոմանը չի բարեհաճում նրա հետ նույնիսկ խոսել, այլ իր հմայքներով ուղղակի հրապուրում է նրա ծնողներին: Անխելա Վիկարիոն երբեք չէր մոռանում այն սարսափելի երեկոն, երբ ծնողներն ու ավագ քույրերը, իրենց ամուսինների հետ դահլիճում համախմբված, ստիպում էին իրեն ամուսնանալ մի մարդու հետ, որին ինքը նույնիսկ չէր տեսել: Երկվորյակները մի կողմ են քաշվում: «Մեզ թվաց, թե դրանք կանացի հիմարություններ են», ասաց ինձ Պաբլո Վիկարիոն: Ծնողների վճռական փաստարկն այն էր, որ սահմանափակ հնարավորությունների տեր ընտանիքն իրավունք չպետք է ունենա հրաժարվելու ճակատագրի մի այդպիսի պարզևկից: Անխելա Վիկարիոն դիմում է սիրո բացակայության փաստին, բայց մայրը մի նախադասությամբ ոչնչացնում է նրա բոլոր փաստարկները:

— Սիրուն էլ են ընտելանում:

Այն ժամանակներում նշանադրությունները խիստ էին և տևում էին երկար: Սակայն Բայարդո Սան Ռոմանի նշանադրությունը տևում է ընդամենը չորս ամիս: Ավելի կարճ չի տևում լոկ այն պատճառով, որ Պուրա Վիկարիոն նրան ստիպում է սպասել ընտանիքի սզի վերջանալուն: Ժամանակն անցավ այն թեթևությամբ, ինչ թեթևությամբ Բայարդո Սան Ռոմանը կարգավորեց բոլոր գործերը: «Մի երեկո նա հարցրեց, թե որ տունն է բոլորի շատ դուր գալիս ինձ, — պատմեց ինձ Անխելա Վիկարիոն: — Ես էլ, չիմանալով, թե դա նրա ինչին էր պետք, պատասխանեցի, որ գյուղի ամենագեղեցիկ տունը դե-Քսիուս այրու ամառանոցն է»: Ես էլ նույնը կասեի: Նա կանգնած էր մի գեղեցիկ բարձունքի վրա և նրա սանդղահարթակից մանուշակագույն ծաղիկներով ծածկված դաշտերի անսահման գեղեցկություններն էին բացվում. ամռան պարզ երեկոներին կարող էիր տեսնել էլ-Կարիբեի մաքուր հորիզոնն ու Հնդկական Կարտախենայից եկող զբոսաշրջիկներով լի օվկիանոսային հսկա նավերը: Նույն երեկոյան Բայարդո Սան Ռոմանը գնում է Հասարակաց ակումբ և նստում դե-Քսիուս այրու հետ մի պարտիա դոմինո խաղալու:

— Այրի, — ասում է նա, — ես գնում եմ քո տունը:

238 — Նա չի վաճառվում, — պատասխանում է այրին:

— Առնում եմ ներսի եղած-չեղածով:

Դե-Քսիուս այրին իր հին բարի դաստիարակությամբ պատասխանում է, որ այդ իրերը, ամբողջ կյանքում ինքն իրեն զրկելով, ձեռք է բերել հանգուցյալ կինը, և որ դրանք իր համար մնում են որպես կնոջ մի մասը: «Նա խոսում էր, ասես հոգին տալով, — ասաց ինձ դոկտոր Դիոնիսիո Իգուարանը, որ նրանց հետ նույնպես դոմինո էր խաղում: — Ես չէի կասկածում, որ նա կգերադասի մեռնել, բայց չի վաճառի այն տունը, որտեղ երեսուն տարի երջանիկ կյանք էր վայելել»: Պատճառը հասկանում է նաև Բայարդո Սան Ռոմանը:

— Լավ, — ասում է նա, — այդ դեպքում վաճառիր միայն դատարկ տունը:

Բայց այրին մինչև պարտիայի վերջանալը մնում է անկոտրում: Երեք օր անց Բայարդո Սան Ռոմանը, ավելի լավ նախապատրաստված, վերադառնում է դոմինոյի սեղանի մոտ:

— Այրի, — նորից է սկսում նա, — ինչ արժե քո տունը:

— Նա գին չունի:

— Ասա մի որևէ գին:

— Ցավում եմ, Բայարդո, — ասում է այրին, — բայց դուք, երիտասարդներդ, սրտի փաստարկները չեք հասկանում:

Բայարդո Սան Ռոմանը նույնիսկ չի մտածում:

— Ասենք՝ հինգ հազար պեսո, — ասում է նա:

— Ազնվորեն խաղա, — պատասխանում է նրան այրին՝ պատշաճ հարգանքով: — Դ՛ն չէ այդ տան գինը:

— Տաս հազար, — ասում է Բայարդո Սան Ռոմանը: — Հենց հիմա, դրամը՝ կանխիկ:

Այրին նայում է նրան արցունքոտ աչքերով: «Բարկությունից էր լաց լինում, — ասաց ինձ դոկտոր Դիոնիսիո Իգուարանը, որը բժիշկ լինելուց բացի, նաև կրթված մարդ էր: — Պատկերացնում ես, ձեռքի տակ ունենալ այդպիսի մի գումար ու հոգեկան հասարակ թուլության պատճառով ասել՝ չէ»: Այրի դե-Քսիուսի ձայնը չի լսվում, բայց նա բացասաբար տարուբերում է գլուխը:

— Այդ դեպքում կատարեք իմ վերջին խնդրանքը, — ասում է Բայարդո Սան Ռոմանը: — Սպասեցեք ինձ այստեղ հինգ րոպե:

Եվ իսկապես, հինգ րոպե անց նա Հասարակաց ակումբ է վերադառնում արծաթապատ թղթապանակը ձեռքին և սեղանին է դնում թղթադրամների տաս կապոց՝ յուրաքանչյուրը հազար պեսո, որոնց վրա դեռևս Պետական բանկի կնքադրոշմը կար: Այրի դե-Քսիուսը մահանում է երկու ամիս հետո: «Դրա պատճառով մահացավ, — ասում էր դոկտոր Դիոնիսիո Իգուարանը: — Նա մեզանից առողջ էր, բայց եթե քննեիր նրան, կլսեիր, թե ինչպես են արցունքները եռում նրա սրտում»: Որովհետև նա ոչ միայն վաճառում է տունը իր ամեն ինչով, այլև խնդրում է Բայարդո Սան Ռոմանին մաս-մաս վճարել, որովհետև տանը նույնիսկ մի փոքրիկ սնդուկ չի մնում, որտեղ կարողանար պահել մի այդպիսի մեծ գումար:

Ոչ ոքի մտքով չէր անցնում նույնիսկ, որ Անխելա Վիկարիոն կարող էր իր կուսական սրբությունը կորցրած լինել: Երբեք ոչ մի տղայի ծանոթ չլինելով, մեծացել էր ավագ քույրերի հետ մի այնպիսի պողպատական կնոջ հսկողության տակ, որպիսին նրա մայրն էր: Նույնիսկ երբ հարսանիքին երկու ամիս էր մնում, Պուրա Վիկարիոն չի թուլատրում նրան Բայարդո Սան Ռոմանի հետ գնալ ապագա տունը տեսնելու, այլ ամուսնու հետ միասին անձամբ ռեղեկցում է նրան, որպեսզի հսկի աղջկա պատիվը: «Աստծուց միայն մի բան էի խնդրում՝ ուժ տալ, որ կարողանամ անձնասպան լինել, — ասաց ինձ Անխելա Վիկարիոն: — Բայց նա չտվեց ինձ այդ ուժը»: Ազդված, նա որոշում է պատմել մորը ճշմարտությունը, որպեսզի ազատվի այդ տանջանքից, բայց ընկերուհիները, որ պատուհանի մոտ նստած օգնում էին նրան կտորից ծաղիկներ պատրաստել, ետ են պահում այդ խելացի քայլից: «Ես էլ, հիմարաբար լսեցի նրանց, — ասաց նա ինձ: — Ինձ թվաց, թե նրանք տղամարդկանց խաբեբայությունների լավ գիտակներ են»: Նրան համոզում են, որ կանայք առհասարակ «պատվո նշանը» կորցնում են մանուկ հասակում այս կամ այն դժբախտության հետևանքով: Պնդում են, որ անհրաժեշտ դեպքում կարելի է կոծկել ամեն ինչ: Հավատացնում են, որ տղամարդկանցից շատերը հարսանյաց գիշերն այնպես են կորցնում գլուխները, որ առանց կինարմատի օգնության ոչինչ չեն կարողանում անել և ճշմարտությունն ապացուցելու պահին չեն կարողանում պատասխանել իրենց իսկ կատարածի համար: «Նրանք միայն սավանի վրա տեսածին են հավատում», պնդում են ընկերուհիները: Սովորեցնում են, թե ինչպես քողարկել այդ տանջանքի հետքերը կրող սավանը, որպեսզի բոլորը տեսնեն այն:

Եվ նա ամուսնանում է: Բայարդո Սան Ռոմանն էլ իր հերթին է տարվում հարստությամբ և բախտի բերումով երջանկություն գտնելու երազներով, որովհետև խնջույքի հետ կապված ծախսերի համահավասար մեծանում է նաև նրա ախորժակը: Իմանալով եպիսկոպոսի այցելության մասին, նա նույնիսկ աշխատում է մեկ օրով հետաձգել հարսանիքը, որպեսզի առաքյալն անձամբ ամուսնացնի իրենց, բայց Անխելա Վիկարիոն հակառակվում է: «Իրականում, — ասաց նա ինձ, — ես չէի ցանկանում ստանալ այն մարդու բարեմաղթումները, որ ապուրի համար կտրում էր աքաղաղների կատարները, իսկ աքաղաղներին նետում աղբանոց»: Բայց առանց եպիսկոպոսի բարեմաղթությունների էլ, հենց իր ներքին ուժով, հարսանիքը վերածվում է մի այնպիսի բարդ խրախճանքի, որ դուրս է գալիս Բայարդո Սան Ռոմանի հսկողության տակից և դառնում համաժողովրդական կերուխում:

Այս անգամ գեներալ Պետրոնիո Սան Ռոմանն ընտանիքի հետ ժամանում է Ազգային կոնգրեսի հատուկ շոգենավով, որ մինչև ֆիեստայի վերջանալը երևում է նավամատույցին կպած, իսկ նրա հետ ժամանած պաշտոնական անձինք բազմության մեջ դառնում

են աննշան դեմքեր: Նվերներն այնքան են լինում, որ էլեկտրականության առաջին բումի ժամանակներում հարգարժան հյուրերի համար կառուցված և արդեն մոռացության մատնված սենյակի անհրաժեշտությունն է զգացվում: Իսկ օժիտն ուղղակի տեղափոխում են դե-Քսիուս այրու հնաոճ մենատունը, որ արդեն պատրաստ է լինում ընդունելու նորապսակներին: Փեսացուին ավտոմեքենա են նվիրում, որի գործարանային դրոշմանիշի տակ գոթական տառերով նշված էր նրա մականիշը: Հարսնացուին նվիրում են մաքուր ոսկուց պատրաստած պիտույքատուփ՝ քսանչորս անձի համար: Հրավիրում են նաև պարոնիներ և երկու նվագախումբ, որոնց միանում են տեղական նվագախումբն ու գինարբուքի աղմուկ-աղաղակի վրա հավաքված բազմաթիվ ակորդեոնիստներ:

Վիկարիո ընտանիքն ապրում էր աղյուսաշեն տան մեջ. նա ուներ արմավենուց պատրաստած երկու ձեղնահարկ, որտեղ ամեն հունվար հավերն էին թուխս նստում: Առջևում տերրասն էր իր ծաղկամաններով, բակում անթիվ հավեր ու պտղատու ծառեր կային: Բակի խորքում ախոռատունն էր, ուր գտնվում էր երկվորյակների արհեստանոց-սպանդանոցն ու մսամշակման սեղանը: Պոնսիո Վիկարիոյի կուրանալուց հետո այդ ախոռատունն էր ընտանիքի եկամուտի միակ աղբյուրը: Գործն սկսել էր Պեդրո Վիկարիոն, բայց երբ նա զինվորական ծառայության էր գնացել, դրան ձեռնամուխ էր եղել երկվորյակ եղբայրը:

Սենյակները քիչ էին, բնակվելուն հազիվ էին բավարարում: Ավագ քույրերը մի այդպիսի բազմամարդ հարսանիքի համար փորձեցին վարձով տուն ձարել: «Պատկերացնում ես, — ասաց ինձ Անխելա Վիկարիոն, — նրանք ի նկատի ունեին Պլասիդա Կիներոյի տունը, բայց, բարեբախտաբար, ծնողներս հայտարարեցին, որ մեր երեխաները կամ մեր հարկի տակ պետք է ամուսնանան, կամ էլ չպետք է ամուսնանան»: Այնպես որ ներկում են տունը իր բնական դեղին գույնով, կարգի են բերում դռներն ու ամրացնում են աստիճանների հարթակները. մի խոսքով, համապատասխան տեսք են տալիս: Երկվորյակները անասունները տեղափոխում են ուրիշ տեղ, խոզանոցում չվառած կիր են փռում: Բայց նույնիսկ այդ վիճակում խոզանոցը մնում է իր թափթփված տեսքով: Ի վերջո Բայարդո Սան Ռոմանի առաջարկով, քանդում են բակի պատերը, վարձում հարևանի կից սենյակներն ու հնդկական արմավենիների ստվերի տակ բացում ճաշասեղանները:

Միակ չնախատեսված իրարանցումն ինքը՝ փեսացուն է գցում, որ Անխելա Վիկարիոյի ետևից երկու ժամ ուշացումով է գալիս. արջիկը չի համաձայնում հագնել հարսանյաց հանդերձանքը, մինչև չտեսնի նրան իր առջև: «Պատկերացնում ես, — ասաց նա ինձ, — ես ուրախ կլինեի, եթե նա չգար, բայց երբեք թույլ չէի տա, որ նա լքեր ինձ, երբ ես արդեն հագած լինեի հարսանյաց շորերը»: Պա բնական էր. կնոջ համար չկա ավելի մեծ խայտառա-

կուրթուն մարդկանց աչքում, քան հարսնաշորում լքված լինելը: Եվ ընդհակառակը, առանց անարատ լինելու ծաղկագարդվելն ու հարսնաքողը գլխին գցելը հետագայում կարող էր մեկնաբանվել որպես Անխելա Վիկարիոյի կողմից անարատության խորհրդանիշի պղծում: Մայրս միակն էր, որ գնահատեց մինչև վերջ հաստատակամ ու անզիջում մնալու նրա այդ քայլը: «Այն ժամանակներում, — պատասխանեց նա ինձ, — աստված այդպիսի բաների շուտ էր տեղեկանում»: Իսկ թե ինչ խաղաթղթեր էր խաղացնում Բայարդո Սան Ռոմանը, մինչև հիմա ոչ ոք չգիտի: Սերթուկով ու ցիլինդրով երևալու պահից մինչև իր տանջանքների աղբյուրի հետ փախչելու պահը, նա երջանիկ փեսացուի կատարյալ օրինակ էր:

Չիմացվեց նաև, թե ինչ խաղաքարտեր էր խաղացնում Սանտյագո Նասարը: Հարսանիքին, հետո նաև եկեղեցում, մենք միասին էին՝ Սանտյագո Նասարը, եղբայրս՝ Լուիս Էնրիկեն, Քրիստո Բեդոյան ու ես, և մեզանից ոչ մեկը նրա մեջ ոչ մի փոփոխություն չնկատեց: Այս հանգամանքը ես շատ անգամ եմ հիշել. մենք չորսս էլ դպրոցում միասին ենք մեծացել, արձակուրդներին եղել ենք մի խմբի մեջ, և ոչ մեկս չենք մտածել նույնիսկ, որ կարող ենք մյուսից գաղտնիք պահել, առավել ևս՝ այդպիսի գաղտնիք:

Սանտյագո Նասարը խրախճասեր մարդ էր, մահվան նախօրյակին նա չտեսնված բավականություն ստացավ, հաշվելով հարսանիքի հետ կապված ծախսերը: Եկեղեցում նա մեծ ուրախություն ապրեց, ծաղկեփնջեր նկատելով գերեզմանաքարին, որի տակ հանգչողը կրկնել էր տասնչորս հերոսների սխրանքը: Այդ տեսարանը երկար տարիներ պետք է հետապնդեր ինձ, որովհետև Սանտյագո Նասարը բազմիցս կրկնել էր, որ փականքի տակ գտնվող ծաղիկների հոտը, իր կարծիքով, անմիջական կապ ունի մահվան հետ, իսկ այն օրը եկեղեցի մտնելիս նա նույնը կրկնեց: «Ես չեմ ուզում, որ իմ գերեզմանին ծաղիկներ լինեն», ասաց նա ինձ, չմտածելով, որ հենց երկրորդ օրը ես պետք է զբաղվեմ այն բանով, որ ծաղիկներ, իսկապես, չլինեն: Վիկարիոների տուն վերադառնալիս նա հաշվեց փողոցները զարդարող գունավոր ծաղկեփնջերի արժեքը, ավելացրեց երաժշտության և հրավառության գինը և նույնիսկ ահագին քանակությամբ այն բրնձի արժեքը, որով դիմավորեցին մեզ ֆիեստայի ժամանակ: Կեսօրվա թմրության պահին նորապսակները մտան բակ: Բայարդո Սան Ռոմանը դարձել էր մեր բարեկամը, ինչպես այն ժամանակ էին ասում՝ մեր բաժակակից ընկերը. նա լավ էր զգում իրեն մեր սեղանի շուրջը: Անխելա Վիկարիոն, առանց հարսնաքողի և թագի, հասարակ քրտնապատ շորով, շուտով իր դեմքին ամուսնացած կնոջ տեսք հաղորդեց: Սանտյագո Նասարը շարունակում էր հաշվել, հետո ասաց Բայարդո Սան Ռոմանին, որ մինչև այս պահը հարսանիքը, երևի, ինը հազար պեսո նստած կլինի: Երևի նորահարսն ընդունեց այդ որպես ոչ ժամանակին արտահայտած միտք:

«Մայրս ասել է, որ օտար մարդկանց ներկայությամբ երբեք փողի մասին խոսել չի կարելի», ասաց նա ինձ: Ընդհակառակը, Բայարդո Սան Ռոմանն ընդունեց դա մեծ բավականությամբ և նույնիսկ պարծեցավ:

— Համարյա, — ասաց նա: — Բայց մենք դեռ նոր ենք սկսում: Վերջում մոտավորապես կկրկնապատկվի:

Սանտյագո Լասարը փորձում է հաշվել մինչև վերջին սանտիմը, բայց կյանքն այլ բաժին է հանում նրան: Լավահանգստում, մահից քառասունհինգ րոպե առաջ, Քրիստո Բեդոյան հաղորդում է նրան վերջնական տվյալները, և նա գալիս է այն եզրակացության, որ Բայարդո Սան Ռոմանի ենթադրությունները ճիշտ են եղել:

Ֆիեստայից ստացած և մտքիս հեռավոր խորքերում պահած տպավորությունները ես հետագայում մաս-մաս արեցի: Պարզվեց, որ երկար տարիների ընթացքում մեր տանը խոսելիս են եղել այն մասին, թե ինչպես հայրս նորից ձեռքն է առել երիտասարդ օրերի իր ջութակն ու սկսել է նվագել նորապսակների պատվին, թե ինչպես միանձնուհի քույրս ցլամարտիկի իր սովորությամբ մերենգե է պարել, դոկտոր Դիոնիսիո Իգուարանը, մորս հորեղբոր տղան, մտիպել է նավ նստեցնել իրեն և հեռացնել, որպեսզի եպիսկոպոսի ժամանման երկրորդ օրը չգտնվի այնտեղ: Այս խրոնիկայի համար նյութերն ուսումնասիրելիս, ես հայտնաբերեցի լուսանցքներում կատարած բազմաթիվ նշումներ, և նրանց մեջ՝ Բայարդո Սան Ռոմանի քույրերի ուշադրության արժանի հուշերը. նրանց թիթեռնիկներով նախշազարդված թավշյա զգեստներն արժանանում են ավելի մեծ ուշադրության, քան նրանց հոր հնդկահավային գոռոզությունն ու ռազմական շքանշանների շարանը: Նշված էր նաև, որ ես, գինարբուքից գլուխս կորցրած, ինձ հետ ամուսնանալ եմ առաջարկել Մերսեդես Բարչային, որ նոր էր ավարտել առաջին կարգի դպրոցը: Եվ երբ տասնչորս տարի անց մենք ամուսնացանք, նա էլ նույնը հիշեցրեց ինձ: Բայց ամենածանր պատկերը, որ անհիճյալ կիրակին թողեց իմ մեջ, բակի կենտրոնում դրված աթոռին նստած ծեր Պոնսիո Վիկարիոյի պատկերն էր: Երևի նրան այնտեղ նստեցրել էին, մտածելով, որ դա ամենապատվավոր տեղն է: Հյուրերը բախվում էին նրան, զցում ուրիշների վրա, հետո փոխում էին նրա տեղը, որ չխանգարի, իսկ նա, նոր կուրացածի անօգնական դժվարությամբ, այս-այն կողմն էր թեքում ալեհեր գլուխը, պատասխանում իրեն չուղղված հարցերին ու ողջույններին, երջանիկ՝ իր մոռացության շրջանակներում, հագին՝ հարսանիքի առթիվ գնած օսլայից փայտացած վերնաշապիկ, իսկ ձեռքին՝ նոր ձեռնափայտ: Ձևական մասնավարտվեց երեկոյան վեցին, երբ մեկնեցին պատվավոր հյուրերը: Նավը, իր բոլոր լույսերը վառած, իրենից հետո թողեց դաշնամուրի արձակած վալսի հնչյունները, և մի պահ մենք մնացինք անշարժ, ասես անհայտության անդունդի եզրին կանգնած, մինչև նորից նկատեցինք միմյանց ու սուզվեցինք գինարբուքի խորքերը: Քիչ

անց, բաց մեքենայի մեջ երևացին նորապսակները: Բայարդո Սան Ռոմանը հրավառություն սկսեց, աջից-ձախից առաջարկած շշերից ազուարդիենտե խմեց և Անխելա Վիկարիոյի հետ իջավ մեքենայից՝ նորից սուզվելու իրարանցման ոլորտը: Ի վերջո, հրամայեց պարել, ինչպես ինքն ասաց՝ մինչև կյանքի վերջը, իսկ ինքը սարսափահար հարսնացուին տարավ իր երազած տունը, որտեղ դե-Քսիուս այրին ապրել էր երջանկության մեջ:

Ընդհանուր խրախճանքն ավարտվեց կեսգիշերին, միայն Կլոտիլդե Արմենտայի ձեռնարկությունը մնաց բաց հրապարակի մի անկյունում: Ես և Սանտյագո Լասարը, եղբորս՝ Լուիս Էնրիկեի և Քրիստո Բեդոյայի հետ, մեկնեցինք Մարիա Ալեխանդրինա Սերվանտեսի բարեգթության օրրանը: Եկան նաև Վիկարիո եղբայրները, որ Սանտյագո Լասարի հետ խմում ու երգում էին նրան սպանելուց հինգ ժամ առաջ: Հարսանյաց քեֆի ցիրուցան եղած բեկորները դեռ շարունակում էին խրախճանքը, մեզ էին հասնում երաժշտության հնչյուններ, հեռավոր աղմուկ-աղաղակ, որ, թեև նվազած, բայց լսվում էին նույնիսկ այն պահին, երբ երևաց եպիսկոպոսի շոգենավը:

Պուրա Վիկարիոն պատմել էր մորս, որ աղջիկների օգնությամբ հարսանիքի թափթփուկները կարգի բերելուց հետո, անկողին է մտնում երեկոյան ժամը տասնմեկին: Իսկ տասի մոտերքը, երբ դեռ մի քանի հարբած շարունակում են երգել բակում, Անխելա Վիկարիոն մարդ է ուղարկում իր անձնական իրերի փոքրիկ ճամպրուկի ետևից, մայրը ցանկանում է ուղարկել նաև ամենօրյա շորերի ճամպրուկը, բայց հանձնակատարը չի սպասում: Հետո պառկում է քնելու: Խոր քնի մեջ լսում է, որ դուռը ծեծում են: «Երեք անհանգիստ հարված, — պատմել էր նա մորս, — բայց նրանց մեջ վատ լուրերի ինչ-որ տազնապ զգացի»: Որպեսզի ոչ ոքի չարթնացնի, դուռը բացում է առանց լույսը վառելու և փողոցի լույսի տակ տեսնում է Բայարդո Սան Ռոմանին, չկոճկված մետաքսյա վերնաշապիկով, ուսակալներով պահվող տաբատով: «Դեմքը կանաչ գույն ուներ, ասես ցնորված լիներ», ասել էր Պուրա Վիկարիոն մորս: Անխելա Վիկարիոն ստվերում է լինում, նրան նկատում է միայն այն ժամանակ, երբ Բայարդո Սան Ռոմանը նրա ձեռքից բռնած լույսի տակ է քաշում: Շապիկը պատառոտված, մարմինը մինչև գոտկատեղը երեսուրբիչով փաթաթված: Պուրա Վիկարիոյին մի պահ թվում է, թե մեքենան վթարի է ենթարկվել, և նրանք ջարդուփշուր են եղել:

— Սուրբ Մարիամ աստվածածին, — շշնջում է սարսափահար:

— Պատասխանեցեք, եթե դեռ այն աշխարհը չեք գնացել:

Բայարդո Սան Ռոմանը ներս չի մտնում, կնոջը ներս է հրում սենյակ, առանց որևէ բառ արտասանելու: Հետո համբուրում է Պուրա Վիկարիոյի այտը:

— Շնորհակալություն ամեն ինչի համար, մայրիկ, — ասում է նա թախծոտ ձայնով: — Դուք ինքը՝ սրբությունն եք:

հետագա երկու ժամում, և նա այդպես էլ գնաց այս աշխարհից, տանելով իր հետ իր գաղտնիքը: «Միայն հիշում եմ, որ, մի ձեռքով մազերիցս բռնած, մյուսով այնպիսի մոլուցքով էր հարվածում, որ թվում էր՝ ուր որ է շունչս կփչեմ», պատմեց ինձ Անխելա Վիկարիոն: Բայց նույնիսկ դա անում է այնպես, որ հարևան սենյակներում քնած ամուսինն ու ավագ աղջիկները ոչինչ չեն իմանում մինչև առավոտ:

Երկվորյակները, որոնց տագնապահար կանչում է նրանց մայրը, թուն են վերադառնում երեքից քիչ պակաս: Նրանք Անխելա Վիկարիոյին գտնում են ճաշասենյակում՝ զգզված մազերով և ապտակներից կարմրատակած դեմքով, երեսնիվայր ընկած թախտին: «Այլևս չէի վախենում, — ասաց նա ինձ: — Ընդհակառակը, այնպես էի զգում, ասես վրաս մահվան թմրություն էր իջել: Միայն ուզում էի, որ ամեն ինչ շուտ վերջանար, և ես կարողանայի քուն մտնել»: Պեղրո Վիկարիոն, ամենավճռականը, բարձրացնում է նրան թախտից և տանում, նստեցնում ճաշասենյակի սեղանի վրա:

— Դե, աղջիկս, — ասում է զայրույթից դողալով, — ասա մեզ՝ ո՞վ էր:

Անունն ասելու համար նա հազիվ մի անհրաժեշտ ընդմիջում է անում: Այդ անունը նա փնտրում է մտքի խավարում, առաջին իսկ վայրկյանից գտնում այս ու այն աշխարհներում ցրված այնքան ու այնքան անունների մեջ և, ինչպես ցանցն ընկած թիթեռնիկի, որի դատավճիռը հանված է ծնված օրից, նետի դիպուկ հարվածով մեխում է պատին.

— Սանտյագո Նասարը, — ասում է նա:

Դատախազը պաշտպանում է այն միտքը, որ սպանությունը պատիվը օրինական կերպով պաշտպանելու հետևանք էր. դա հավանություն է գտնում երդվյալ ատենակալների կողմից, իսկ զատի ավարտից հետո երկվորյակները հայտարարում են, որ այդ նույն պատճառով նույնը կանեին թեկուզ հազար անգամ: Ինքնապաշտպանության այդ միտքը նրանց ուղեղում ծագում է այն պահին, երբ սպանությունից քիչ անց անձնատուր են լինում եկեղեցու առջև: Հազիվ փրկվելով ետևներից ընկած արաբների խելահեղ խմբից, նրանք ներս են ընկնում դատարան և սայրերն արդեն մաքրած դանակները դնում են պաղրե Ամադորի սեղանին: Նրանք ուժասպառ էին եղել սպանության բարբարոսական արարքից, շորերին ու ձեռքերին՝ արյան հետքեր, դեմքերը՝ քրտինքի և դեռևս չչորացած արյան մեջ կորած. սակայն ծխական քահանան նրանց անձնատուր-վության արարողությունը հիշում է որպես անձնուրաց մի երևույթ:

— Դիտմամբ սպանեցինք նրան, — ասում է Պեղրո Վիկարիոն, բայց մենք անմեղ ենք:

— Գուցե միայն Աստծո առջև, — ասում է պաղրե Ամադորը:

— Աստծո և մարդկանց առջև, — ասում է Պաբլո Վիկարիոն:

— Դա պատվի հարց էր:

Դեռ ավելին. դեպքերի վերականգնման ընթացքում պարզվեց,

որ սպանությունն ավելի դաժան էր եղել, քան իրականում, այն պես որ անհրաժեշտ է լինում նույնիսկ որոշում՝ հանել Պլասիդա Լիներոյի տան գլխավոր մուտքի դուռը, որ տեղահան էր եղել դանակների իարվածներից, համայնքի դրամական միջոցները հաշվին վերականգնելու մասին: Ռիոաչայի նախնական կալանավորման առանձնատանը, որտեղ նրանք, գրավականով ազատվելու համար վճարելու ոչինչ չունենալու պատճառով անց են կացնում երեք տարի՝ սպասելով դատին, բանտարկյալները հիշում էին, որ նրանք բնավորությամբ բարի և հոգով մարդամոտ էին բայց նրանց մեջ երբեք չեն նկատել զղջումի հետք անգամ: Իսկ փաստերը վկայում են, որ Վիկարիո եղբայրները նույնիսկ չեն փորձում Սանտյագո Նասարին սպանել հանկարծակի, ծածուկ առանց որևէ ուշադրություն գրավելու: Ընդհակառակը, նրանց շատ բան են անում, որպեսզի որևէ մեկը հասկանա և խանգարի իրենց, բայց ուշադրություն դարձնող չի լինում:

Ինչպես իրենք պատմեցին ինձ տարիներ հետո, նրանք սկսում են փնտրել նրան Մարիա Ալեխանդրինա Սերվանտեսի տանը որտեղ մինչև ժամը երկուսը միասին են լինում: Այս և մյուս շաբաթավաճակներ ընդհանուր եզրակացության փաստաթղթերում չեն նրջված: Իրականում այն ժամին, երբ երկվորյակները գնում են նրսետակից, Սանտյագո Նասարն արդեն այնտեղ չի լինում: Մենք դուրս էինք եկել գիշերային շրջագայության. երկվորյակները ճիշտ չէին ասում: «Նրանք երբեք չեն վերադարձել», ասաց ինձ Մարիա Ալեխանդրինա Սերվանտեսը, և, լավ ճանաչելով նրան, երբեք չկասկածեցի, որ նա ասում էր ճշմարտությունը: Նրան սպասում են նրան Կլոտիլդե Արմենտայի կրպակում, որտեղ աշխարհի կեսն էր հաճախում, Սանտյագո Նասարից բացի: «Դա միակ բաց վայրն էր», հայտարարում են նրանք քննիչին: «Վաղ թե ուշ նա պետք է հայտնվեր այնտեղ», ասացին ինձ արդարացումից հետո: Բոլորին հայտնի էր, որ Պլասիդա Լիներոյի տան գլխավոր մուտքի դուռը միշտ էլ ներսից փակ էր լինում, իսկ Սանտյագո Նասարը միշտ իր մոտ էր պահում ետնամուտքի դռան բանալին: Երբ երկվորյակները մեկ ժամից ավելի տան մյուս կողմում սպասում են նրան, նա տուն է մտնում իսկապես այդ դռնից, իսկ այն հանգամանքը, որ եպիսկոպոսին դիմավորելու համար դուրս է գալիս դեպի հրապարակ բացվող դռնով, այնքան հասարակ փաստ է թվում, որ քննիչը նույնիսկ ուշադրություն չի դարձնում դրա վրա:

Այդքան հայտնի սպանություն երբեք չէր եղել: Քրոջից իմանալու անունը, Վիկարիո երկվորյակները մտնում են խոզանոցի հարակից պահեստը, ընտրում երկու ամենալավ դանակները, մեկը՝ մասնատման, տաս մատնաչափ երկարությամբ և երկուսուկես՝ լայնությամբ մյուսը՝ մաքրիչ, յոթ մատնաչափ երկարությամբ և մեկուկես՝ լայնությամբ: Դրանք փաթաթում են կտորի մեջ և տանում շուկա սրելու: Նոր բացվող կրպակներում հաճախորդները քիչ են լինում:

բայց հետագայում քսաներկու հոգի հայտարարում են, որ երկվորյակները դիտմամբ բարձրաձայն էին խոսում, որպեսզի իրենք լսեն: Ֆաուստինո Սանտոսը, ծանոթ մագործը, նկատում է նրանց ներս մտնելիս 3-ն անց 20-ին, երբ հենց նոր էր բացվել կրպակը, ու չի հասկանում, թե ինչու են նրանք եկել երկուշաբթի օրը, այդքան վաղ, այն էլ հարսանյաց սև կոստյումները հագած: Սովորաբար գալիս էին ուրբաթ օրերը, քիչ ավելի ուշ, կաշվե գոգնոցներով, որ հագնում էին տավարը մորթելու ժամանակ: «Կարծեցի, թե այնպես են հարբել, — ասաց ինձ Ֆաուստինո Սանտոսը, — որ ոչ միայն ժամն են խառնել, այլև օրը»: Եվ հիշեցնում է նրանց, որ օրը երկուշաբթի է:

— Իսկ դա ո՞վ չգիտի, հիմար, — լավ տրամադրությամբ պատասխանում է Պաբլո Վիկարիոն: — Եկել ենք միայն դանակները սրելու:

Ինչպես միշտ, դանակները սրում են պտտաքարի վրա. Պեդրոն դանակներն է շուռումուռ տալիս, իսկ Պաբլոն բռնակի օգնությամբ քարն է պտտեցնում: Մինչևույն ժամանակ պատմում են հարսանիքի ճոխության մասին: Մի քանիսը բողոքում են, որ նրանց ընկերը լինելով հանդերձ, իրենց փայաբաժին կարկանդակը չեն ստացել: Երկվորյակները խոստանում են ուղարկել այդ փայաբաժինը: Վերջացնում են գործը, դանակները խփում են քարին, ունկնդրում դրանց արձակած զնգոցը: Պաբլոն իր դանակը գննում է լիսյի տակ ու հիանում նրա փայլով:

— Պետք է սպանենք Սանտյագո Լասարին, — ասում է նա:

Նրանք պատվավոր մարդու այնպիսի համբավ էին վայելում, որ ոչ ոք բանի տեղ չի դնում այդ հայտարարությունը: «Մտածեցինք՝ երևի շատ խմելուց խելքները թոցրել են», Իայտարարեցին մագործներից շատերը, Վիկտորիա Գուսմանը և էլի ուրիշներ, որ հետագայում հանդիպել էին նրանց: Ես մագործներին մի քանի անգամ հարց տվեցի, թե՞ արդյոք այնտեղ, արհեստանոցում չէին հող նախապատրաստել մարդասպանության համար: Նրանք բողոքեցին: «Երբ մարդ անասուն է մորթում, չի համարձակվում նույնիսկ նրա աչքերին նայել»: Իսկ նրանցից մեկը նույնիսկ հայտնեց, որ չի կարողանում ուտել իր մորթած անասունի միսը: Մի ուրիշն ասաց, որ ընդունակ չի լինի մորթել իր ճանաչած անասունին, առավել ևս, եթե խմել է նրա կաթը: Ես հիշեցրի, որ Վիկարիո եղբայրները մորթում էին հենց իրենց աճեցրած կենդանիներին, որոնց այնքան էին ընտելանում, որ տարբերում էին միայն անուններով: «Ճիշտ է, — պատասխանեց նրանցից մեկը: — Բայց լավ իմացիր, որ նրանք այդ անասուններին միայն ծաղիկների անուններ էին տալիս»: Ֆաուստինո Սանտոսը միակն էր, որ լուրջ է ընդունում Պաբլո Վիկարիոյի սպառնալիքը և կատակով հարցնում, թե այդ ինչու են ուզում սպանել Սանտյագո Լասարին, երբ շրջապատում մահվան արժանի այնքան հարուստներ կան:

— Սանտյագո Լասարը գիտի, թե ինչու, — պատասխանեց 247

Պեդրո Վիկարիոն: Ֆաուստինո Սանտոսը պատմեց, որ իր կասկածը չի փարատվում. նա լուրը հաղորդում է գործակատարին, որ քիչ անց գալիս է անկալդի նախաճաշի համար մի ֆունտ լյարդ գնելու: Գործակատարի անունը, ըստ եզրակացական փաստաթղթերի, Լեանդրո Պորնոյ էր. նա մահանում է մի տարի անց, տոնահանդեսի ժամանակ, ցլի հարվացից: Այնպես որ ես երբեք չկարողացա խոսել նրա հետ, բայց Կլոտիլդե Արմենտան հայտարարեց, որ ինքն առաջինը կրպակ մտավ, երբ Վիկարիո եղբայրներն արդեն նստած սպասում էին:

Կլոտիլդե Արմենտան վաճառասեղանի մոտ նոր էր ամուսնուն փոխարինել: Դա սովորական երևույթ էր: Կրպակում առավոտյան կաթ էին վաճառում, օրվա ընթացքում՝ փորոտիք, իսկ երեկոյան յոթից հետո այն վերածվում էր գինետան: Կլոտիլդե Արմենտան կրպակը բացում էր լուսադեմին՝ 3-անց 30-ին: Ամուսինը, բարի դոն Ռոխելիո դե-լա-Ֆլորը, մինչև փակելը վարում էր գինետան գործերը: Սակայն այդ գիշեր խրախճանքից ետ մնացած այնքան հարսանքավորներ կային, որ նա պառկում է արդեն երեքն անց, առանց դուռը փակելու, իսկ Կլոտիլդե Արմենտան արթնանում է սովորականից շուտ, որպեսզի կաթը վաճառի մինչև եպիսկոպոսի ժամանումը:

Վիկարիո եղբայրները ներս են մտնում 4-ն անց 10-ին: Այդ ժամին միայն մթերք էր վաճառվում, բայց Կլոտիլդե Արմենտան մի շիշ ազուարդիենտե է գիջում նրանց ոչ միայն այն պատճառով, որ շատ էր հարգում նրանց. նա հարսանյաց սեղանից ստացել էր երկվորյակների ուղարկած իր բաժին կարկանդակը: Նրանք երկու շնչում դատարկում են շիշը, բայց չեն հագենում: «Մրսած էին երևում, — ասաց ինձ Կլոտիլդե Արմենտան: — Մի ամբողջ նավի բերած նավթով չէի տաքացնի նրանց»: Հետո հանում են մահուղե ժակետները, զգուշությամբ կախում աթոռների թիկնակներին և խնդրում մի նոր շիշ: Վերնաշապիկներին չորացած քրտինքի հետքեր կային, դեմքերին՝ նախորդ օրվա միրուքը, որը նրանց լեռնցու տեսք է հաղորդում: Երկրորդ շիշը դատարկում են ավելի դանդաղ, հետևելով փողոցի մյուս ափին՝ Պլասիդա Լիներոյի տան փակ պատուհաններին: Պատշգամբ ելնող պատուհաններից ամենամեծը Սանտյագո Նասարի ննջասենյակի պատուհանն էր: Պեդրո Վիկարիոն Կլոտիլդե Արմենտային հարցնում է, թե այդ պատուհանում լույս չի տեսել, և նա պատասխանում է, որ՝ ոչ, չի տեսել, սակայն հարցը տարօրինակ է թվում:

— Ինչ է, բան է պատահել, — հարցնում է նա:

— Ոչինչ, — պատասխանում է Պեդրո Վիկարիոն: — Ուղղակի մենք նրան փնտրում ենք, որ սպանենք:

Պատասխանն այնքան բնական է հնչում, որ նա չի հավատում: Բայց նկատում է, որ երկվորյակների ձեռքին խոհանոցային փալաններում փաթաթած մսագործի երկու դանակ կա:

— Կարելի է իմանալ, թե ինչու եք ուզում այսքան վաղ սպանել նրան, — հարցնում է նա:

— Ինքը գիտի, թե ինչու, — պատասխանում է Պեդրո Վիկարիոն:

Կլոտիլդե Արմենտան էլ ավելի լրջորեն է հարցաքննում նրանց: Նա այնքան քան լավ գիտեր նրանց, որ կարող էր նույնիսկ տարբերակել, առավել ևս բանակից Պեդրո Վիկարիոյի վերադառնալուց հետո: «Երկու երեխայի էին նման», ասաց նա ինձ: Եվ սարսափում է իր իսկ ենթադրությունից, որովհետև միշտ այն կարծիքին էր, որ միայն երեխաներն են ամեն ինչի ընդունակ: Այնպես որ կաթը վաճառքի պատրաստելուն պես, արթնացնում է ամուսնուն և հաղորդում կրպակում տեղի ունեցածը: Դոն Ռոխելիո դե-լա-Ֆլորը լսում է նրան կիսաքուն վիճակում:

— Հիմար մի լինի, — ասում է նա կնոջը: — Սրանք ընդունակ չեն ոչ ոքի սպանելու, առավել ևս՝ հարուստի:

Երբ Կլոտիլդե Արմենտան վերադառնում է կրպակ, երկվորյակները զրուցելիս են լինում ալկալդի համար կաթի եկած Լեանդրո Պորնոյի հետ: Նա չի լսում զրույցը, բայց ենթադրում է, որ իրենց մտադրության մասին են խոսում, որովհետև նկատում է, թե դուրս գնալիս գործակատարն ինչպիսի հայացք է գցում դանակների վրա:

Գնդապետ Լազարո Ապոնտեն արթնանում է չորսից քիչ պակաս: Նա նոր է վերջացնում սափրվելը, երբ գործակատար Լեանդրո Պորնոյը ներս է մտնում և հաղորդում Վիկարիո երկվորյակների մտադրության մասին: Նախորդ գիշեր նա բարեկամների արած այնքան հիմարություններ էր տեսել, որ չարձագանքեց ևս մեկին: Լուռ հագնվում է, բազմիցս փորձելուց հետո, վերջապես տեղը նստեցնում վզկապ-թիթեռնիկն ու վիզը գցում Սուրբ Մարիամի միաբանության թախամանը: Նա պատրաստ էր դիմավորելու եպիսկոպոսին: Մինչ կնախաձաշեր սոխի օղակներով ծածկված լյարդով, կինը ոգևորված պատմում է, որ Բայարդո Սան Ռոմանը ետ է ուղարկել Անխելա Վիկարիոյին, նա այդ լուրն ընդունում է ավելի հանգիստ:

— Աստված իմ, — մրթմրթում է նա: — Ի՞նչ կմտածի եպիսկոպոսը:

Բայց մինչ կվերջացնել ընթրիքը, հիշում է գործակատարի հենց նոր հաղորդածը, ի մի է բերում երկու նորություններն ու հանկարծ հասկանում, որ դրանք զարմանալի կերպով լրացնում են միմյանց, ինչպես մի հեքիաթի երկու մաս: Եվ նոր նավամատույց տանող փողոցով, որի երկու կողմից ձգված տներն սկսում են արթնանալ, գնում է դեպի հրապարակ: «Ստույգ հիշում եմ, որ ժամը հինգն էր դառնում և սկսում էր անձրև մաղել», ասաց ինձ Լազարո Ապոնտեն: Ճանապարհին երեք հոգի կանգնեցնում են նրան և ծածուկ հայտնում, որ Վիկարիո եղբայրները սպասում են Սանտյագո Նասարին, որ սպանեն նրան: Մեկը նույնիսկ ասում է, թե որտեղ են սպասում:

Նա գտնում է նրանց Կլոտիլդե Արմենտայի կրպակում: «Երբ տեսա, մտածեցի, որ պարզապես պարծենկոտություն են արել — հայտնեց նա ինձ իր պաշտոնական միտքը: — Նրանք այնքան էլ հարբած չէին, ինչպես կարծում էի»: Նա չի հարցաքննում նրանց, այլ խլում է դանակներն ու հրամայում գնալ քնել: Կարվում է նույն ինքնավստահ ներողամտությամբ, որի օգնությամբ վերջ էր տվել կնոջ իրարանցմանը:

— Պատկերացնո՞ւմ եք, — ասում է նա նրանց, — թե ինչ կասի եպիսկոպոսը, եթե տեսնի ձեզ այս վիճակում:

Եղբայրները գնում են: Կլոտիլդե Արմենտան զղջում է ալկալոհի այդ քայլի համար. նա գտնում է, որ անհրաժեշտ էր ձեռքակալել երկվորյակներին, մինչ կպարզվեր ճշմարտությունը: Գնդապետ Ապոնտեն նրան ցույց է տալիս դանակները՝ որպես վերջնական լուծման վկայություն:

— Այլևս ոչ ոքի չեն կարողանա սպանել, — ասում է նա:

— Դա չէ գլխավորը, — ասում է Կլոտիլդե Արմենտան: — Գլխավորը այդ խեղճ տղաներին գլուխները մտած սարսափելի վտանգից փրկելն է:

Որովհետև նա նախազգում է, որ Վիկարիո եղբայրները ոչ այնքան ձգտում են ի կատար ածել իրենց մտադրությունը, ինչքան հանդիպել մեկին, որ բարեհաճի արգելել իրենց: Բայց գնդապետ Ապոնտեն խաղաղ գոյակցության մեջ էր իր սեփական խղճի հետ:

— Կասկածների պատճառով մարդկանց չեն ձեռքակալում — ասում է նա: — Այժմ անհրաժեշտ է նախազգուշացնել Սանտյագո Նասարին, և... ցանկանում եմ ձեզ բարի Նոր տարի:

Կլոտիլդե Արմենտան հետազայում միշտ հիշելու է, որ գնդապետ Ապոնտեի սահմանափակ տաղանդը նրա իսկական դժբախտության պատճառն էր, բայց ես նրան հիշում եմ որպես երջանիկ մարդու, թեև, հեռակա կարգով ստացած հոգեբանության գիտելիքների յուրովի կիրառման պատճառով, փոքր-ինչ հետամնաց երկուշաբթի օրվա նրա վարքագիծը նրա դյուրահավատության վերջնական փորձությունն էր: Ճշմարտությունն այն է, որ նա այլևս չի հիշում Սանտյագո Նասարի մասին՝ մինչև նավամատուցում նրան հանդիպելը, և ինքն իրեն շնորհավորել է՝ արդար որոշում ընդունելու համար:

Վիկարիո եղբայրները իրենց մտադրությունը հաղորդում են խանութ եկած ավելի քան տասներկու մարդու, վերջիններս մինչև վեցը այդ լուրը տարածում են ամեն տեղ: Կլոտիլդե Արմենտային անկարելի է թվում, որ դիմացի շենքում կարող են չիմանալ այդ մասին: Նա կարծում է, որ Սանտյագո Նասարը տանը չէ, քանի որ ննջարանի լույսը վառած չէ, և բոլորին խնդրում է նախազգուշացնել նրան, որտեղ էլ հանդիպեն: Նույնիսկ միանձնուհիների համար կաթի եկած կուսանոցի մատուցողուհուն ուղարկում է պադրե Ամադորին հայտնելու այդ մասին: Իսկ չորսից հետո, երբ

Պլաստիդա Լինեբոյի տան խոհանոցում լույս է նկատում, շտապ հանձնարարությամբ Վիկտորիա Գուսմանի մոտ է ուղարկում այն մուրացկանուհուն, որն ամեն առավոտ գալիս էր մի բաժակ կաթ խնդրելու: Երբ լսվեցին եպիսկոպոսի շոգենավի սուլոցները, ամբողջ աշխարհը ոտքի ելավ, և միայն շատ քչերի հայտնի չէր, որ Վիկարիո երկվորյակները սպասում են Սանտյագո Նասարին, որ սպանեն նրան, թեև սպանության դրդապատճառը իր բոլոր մանրամասնություններով արդեն հայտնի էր բոլորին:

Կլոտիլդե Արմենտան կաթը դեռ չէր վաճառել, երբ վերադառնում են Վիկարիո եղբայրները՝ լրագրերում փաթաթած ուրիշ երկու դանակներով: Մեկը միս կտրելու դանակ, ժանգոտած, բայց ամուր սայրով, տասներկու մատնաչափ երկարությամբ ու երեք մատնաչափ լայնությամբ, որ ինչ-որ մետաղից ինքը՝ Պեդրո Վիկարիոն էր պատրաստել, երբ պատերազմի պատճառով այս կողմերում գերմանական դանակներ չէին վաճառվում: Երկրորդն ավելի կարճ էր, բայց լայն սայրով ու կեռ: Հատուկ քննիչը դա նկարագրել է եզրակացությունում, բայց չի կարողացել տալ իսկական նկարագրությունը և լոկ համարձակվել է նշել, որ այն նման էր փոքրիկ սուպերի: Հանցագործությունն այդ դանակներով է կատարվում:

Տառուտինո Սանտոսը չի կարողանում հասկանալ տեղի ունեցածը: «Նրանք նորից եկան սրելու դանակները, — ասաց նա ինձ: — Եվ նորից սկսեցին գոռալ, որ թափելու են Սանտյագո Նասարի փորը: Դե, ես էլ ուշադրություն չդարձրեցի ոչ նրանց գոռոռոցի վրա, ոչ էլ դանակների, կարծեցի նույն դանակներն են»: Բայց Կլոտիլդե Արմենտան նրանց ներս մտնելուն պես նկատում է, որ այլևս առաջվա վճռականությունը չունեն:

Իրականում նրանց միջև տեղի էր ունեցել առաջին ընդհարումը: Նրանք ոչ միայն տարբեր էին ներքուստ այնքան, ինչքան արտաքուստ նման էին թվում, այլև դժվար պահերին բոլորովին հակառակ բնավորություններ ունեին: Մենք, նրանց ընկերները, դա նկատել էինք դեռևս առաջին աստիճանի դպրոցում: Պաբլո Վիկարիոն եղբորից վեց րոպեով մեծ էր, ավելի դյուրագրգիռ, սակայն ավելի վճռական: Պեդրո Վիկարիոն ինձ միշտ ավելի սենտիմենտալ էր թվում, զուցե այդ պատճառով էլ՝ ավելի հեղինակավոր: Քսան տարեկանում նրանք միասին ներկայանում են զինվորական ծառայության, բայց Պաբլո Վիկարիոյին ազատում են, որպեսզի ընտանիքի հոգսերը հոգա: Պեդրո Վիկարիոն տասնմեկ ամսվա ընթացքում հասարակական հանգիստն հսկելով է կատարում իր զինվորական պարտքը: Զինվորական կարգուկանոնը, նաև վախը մահվան նկատմամբ ամրապնդում են նրա մեջ հրամայելու ձգտումն ու եղբոր փոխարեն որոշում ընդունելու սովորությունը: Նա վերադառնում է սերժանտական տրիպերով, հակադրվում զինվորական բժշկության ամենադաժան մեթոդներին, զառիկադեղի բոլոր սրըսկումներին և դոկտոր Դիոնիսիո Իգուարանի աղի մագնեզիումով

ստամոքսի մաքրումներին: Միայն մեկուսարանում են կարողանալ բուժել նրան: Մենք, նրանց ընկերները, շուտով նկատեցինք, որ Պաբլո Վիկարիոն անծափուն ենթարկվում է զորանցային ոգևորաստիարակված կրտսեր եղբորը՝ նրա զինվորական ծառայության ինչ վերադառնալուց հետո, հատկապես երբ Պեդրո Վիկարիոն ամեն հանդիպողի առջև վեր էր բաշում վերնաշապիկի փեշն ու ցուցնում տալիս ձախ կողքին գնդակի սպիացած վերքը: Բայց, չնայած դրան, նա մի ինչ-որ ամոթ էր զգում եղբոր փոխարեն, որը, հասունացած այր լինելով հանդերձ, ցուցադրում էր իր հիվանդությունը մարդկանց որպես մարտական պարզև:

Պեդրո Վիկարիոն, ըստ սեփական հայտարարության, ինքն է ընդունում Սանտյագո Նասարին սպանելու որոշումը, իսկ երբ բայրը սկզբում միայն հետևում է նրան: Բայց և ինքն է ասել հաշտվում, երբ ակալղը զինաթափում է նրանց: Սակայն այդ պահին Պաբլո Վիկարիոն է իր վրա վեցնում հրամանատարությունը: Քննիչին առանձին-առանձին արած վկայության ժամանակ նրանցից ոչ մեկը չի հիշում այս տարածայնությունը: Իսկ Պաբլո Վիկարիոն բազմիցս կրկնեց ինձ, որ իր համար հեշտ չի եղել համոզել եղբորը վերջնական որոշում ընդունել: Գուցեն այդպես է եղել: Բայց փաստացի է, որ Պաբլո Վիկարիոն մենակ է մտնում սպանդանոց՝ մյուս երկու դանակի ետևից այն պահին, երբ եղբայրը ծառի տակ, ջանալով միզել, ողողված է լինում քրտինքի մեջ: «Եղբայրս ոչ մի պատկերացում չունեի, թե դա ինչ է նշանակում, — ասաց ինձ Պեդրո Վիկարիոն մեր միակ հանդիպման ժամանակ: — Ասես փշրած ապակի միզելիս լինեի»: Պաբլո Վիկարիոն, վերադառնալով դանակները ձեռքին, նրան գտնում է ծառին դիմհար: «Ցավից կորել էր սառել քրտինքի մեջ, ասաց նա ինձ: — Նա փորձեց համոզել ինձ, որ ես մենակ մեկնեմ, որ ինքը ոչ ոքի սպանելու ուժ չունի»: Նա նստում է ծառի տակ՝ հարսանյաց ճաշկերույթի համար դրված հյուսնի սեղաններից մեկի մոտ և տաբատը իջեցնում մինչև ծնկները: «Մի կես ժամ մոտի բինտով վիրակապն էր փոխում», ասաց ինձ Պաբլո Վիկարիոն: Իրականում տաս րոպե էլ չի տևում, բայց Պաբլո Վիկարիոյին դա այնքան դժվար, այնքան տհաճ է թվում, որ նա դա համարում էր որպես մինչև առավոտ ժամանակ շահելու՝ եղբոր խորամանկություններից մեկը: Այնպես որ նա եղբոր ձեռքն է խոթում դանակը և ուժով տանում իր ետևից՝ քրոջ կորած պատիվը փնտրելու:

— Սրանից պրծում չկա, — ասում է նա եղբորը: — Սա ժառանգությունն ստանալու նման բան է:

Շների հաչոցի ուղեկցությամբ նրանք դուրս են գալիս զուգարան տանող ետնադռնից, ձեռքներին՝ մերկ դանակները: Լույսը սկսում է բացվել: «Անձրև չէր գալիս», հիշում էր Պաբլո Վիկարիոն: «Ընդհակառակը, — հիշում էր Պեդրոն, — ծովից քամի էր փչում, և դեռ կարելի էր հաշվել աստղերը»: Իսկ լուրն այնքան է տարածվում, որ Հորտենզիա Բաուտեն բացում է իր պատուհանը:

ճիշտ այն պահին, երբ նրանք անցնում են տան մոտով, և առաջինն է արցունք թափում Սանտյագո Նասարի համար: «Այնպես թվաց, թե արդեն սպանել են նրան, — ասաց նա ինձ: — Փողոցային լույսի տակ նկատեցի դանակները, որոնցից ասես արյուն էր կաթում»: Մեկն այն սակավաթիվ տներից, որոնց դռները բաց էին այդ լքված փողոցում, Պաբլո Վիկարիոյի հարսնացուի՝ Պրուդենսիա Կոտեսի տունն էր: Միշտ, երբ երկվորյակներն այդ ժամին անցնում էին այս կողմով, հատկապես ուրբաթ օրերը շուկա գնալիս, ներս էին մտնում առաջին բաժակ սուրճը խմելու: Նրանք հրում են բակի դուռը, անցնում շների կողքով, որոնք մթնշաղում ճանաչում են նրանց. բարևում են այդ ժամին խոհանոցում գրտնըվող Պրուդենսիա Կոտեսի մորը: Սակայն սուրճը դեռ պատրաստ չի լինում:

— Սուրճը՝ հետո, — ասում է Պաբլո Վիկարիոն: — Այժմ մենք շտապում ենք:

— Հասկանում եմ, զավակներս, — ասում է պառավը: — Պատիվը չի սպասում:

Բայցևայնպես նրանք սպասում են, և արդեն Պեդրո Վիկարիոյին է թվում, թե եղբայրը դիտմամբ է ձգում ժամանակը: Մինչ նրանք սուրճ են խմում, խոհանոց է մտնում լիովին հասունացած Պրուդենսիա Կոտեսը, ձեռքին վառարան վառելու լրագրերի կապոց: «Ես գիտեի՝ ուր են գնում, — ասաց նա ինձ: — Եվ ոչ միայն համաձայն էի, այլև երբեք չէի ամուսնանա նրա հետ, եթե նա չկատարեր իր տղամարդկային պարտքը»: Նախքան խոհանոցից դուրս գալը Պաբլո Վիկարիոն վերցնում է նրանից երկու լրագիր և դրանցից մեկը մեկնում եղբորը: Պրուդենսիա Կոտեսը խոհանոցում սպասում է այնքան ժամանակ, մինչև տեսնում է նրանց բակի դռնից դուրս գնալիս, և այդպես էլ շարունակում է սպասել ամբողջ երեք տարի, մինչև որ Պաբլո Վիկարիոն դուրս է գալիս բանտից, և նա բովանդակ կյանքում դառնում է նրա հավատարիմ կինը:

— Զգույշ եղեք, — ասում է նրանց:

Այնպես որ, Կլոտիլդե Արմենտան չի սխալվում, երբ նրան թվում է, թե երկվորյակներն առաջվա նման համարձակ չեն, և նրանց մի շիշ դեղձախտի ծաղիկներից պատրաստած խմիչք է տալիս՝ վերջնականապես սթափեցնելու հույսով: «Այդ օրը ես հասկացա, — ասաց նա ինձ, — թե ինչքան ենք մենք, կանայքս, միայնակ այս աշխարհում»: Պեդրո Վիկարիոն նրանից խնդրում է ամուսնու սափրվելու գործիքները, և նա բերում է վրձնիկը, օձառը, սեղանի հայելին, անվտանգ ածելին՝ իր նոր սայրով, բայց Պեդրոն սափրվում է իր հետ բերած դանակով: Կլոտիլդե Արմենտային թվում է, թե դա բուժման նորագույն ձև է: «Ասես կինոնկարներում տեսած վարձկան մարդասպան լիներ», ասաց նա ինձ: Հետագայում Պեդրոն հայտնեց, որ մեկուսարանում էր սովորել դանակով սափրվելը և այլևս երբեք ուրիշ կերպ սափրվել չէր կարողանում: Եվ դա

ճիշտ էր: Եղբայրն իր հերթին սափրվում էր ամենահասարակ ձևով՝ դոն Ռոբեյլիո դե-լա-Տլորի տված ածելիով: Վերջում լուռ, ձգելով դատարկում են շիշը, մեկ-մեկ հայացք նետում դիմացի տան՝ լուսաբացի մանուշակագույն ներկված փակ պատուհանին, իսկ այդ ժամանակ սուտի հաճախորդներ են ներսուղուրս անում, առանց անհրաժեշտության կաթ են գնում, չեղած ուտեստեղենի մասին հարցեր են տալիս, և այդ ամենը անում են լուկ մի նպատակով՝ իմանալ՝ ճիշտ է, արդյոք, որ սպասում են Սանտյագո Նասարին, որ սպանեն նրան:

Վիկարիո եղբայրները դիմացի պատուհանում այնպես էլ լույս չեն տեսնում: Սանտյագո Նասարը տուն է մտնում 4-ն անց 20-ին, բայց ննջարան անցնելու համար լույսը վառելու կարիք չի գում. սանդղահարթակի լույսը վառած է լինում ամբողջ գիշեր: Մթության մեջ, առանց շորերը հանելու, իրեն մահճակալին է գցում՝ քանի որ քնելու համար մնում է ընդամենը մեկ ժամ: Հենց այդպես էլ նրան գտնում է Վիկտորիա Գուսմանը, երբ ներս է մտնում արթնացնելու, որպեսզի մեկնի եպիսկոպոսին դիմավորելու: Մենք մինչև երեքն անց միասին էինք Մարիա Ալեխանդրինա Սերվանտեսի տանը, երբ նա անձամբ ճանապարհեց երաժիշտներին և հանգցրեց պարահրապարակի լույսերը, որպեսզի իրեն օգնող մուլատ աղջիկները պառկեն հանգստանալու: Նրանք աշխատել էին երեք օր անընդհատ, նախ՝ սպասարկելով պատվավոր հյուրերին, և ապա՝ դուրս տանելով նրանց, ում հետ մենք չէինք կարողացել կիսել հարսանյաց խրախճանքի սեղանը: Մարիա Ալեխանդրինա Սերվանտեսը, ում մասին ասում էին, թե կքնի միայն մեկ անգամ, այն էլ հավերժական քնով, ամենագեղեցիկ ու ամենահեզ կինն էր, որին ես երբևէ հանդիպել էի, նաև ամենահնազանդը անկողնում, բայց և ամենախիստը: Նա ծնվել և մեծացել էր այստեղ, այստեղ էլ ապրում էր, նրա վարձով տրվող բազմաթիվ սենյակների դռները միշտ բաց էին, հսկայական բակը պարերի էր հարմարեցված, զարդարված էր լուսարձակներով, որ նա ձեռք էր բերել Պարամարիբոյի սև շուկայում: Այդ նա էր, որ իմ սերնդին զրկեց սրբությունից: Նա մեզ սովորեցրեց շատ ավելին, քան պետք է մենք իմանայինք, բայց ամենից առաջ մեզ սովորեցրեց, որ ոչ մի բան այնպես չի վախեցնում մարդուն, ինչպես թափուր անկողինը: Սանտյագո Նասարն ուշքն ու միտքը կորցրեց, երբ առաջին անգամ տեսավ նրան: Ես նախազգուշացրեցի. **Եթե բազեն ձկնկուլին դարձավ ընկեր, դե ուրեմն ցանցն է ընկել:** Բայց նա, Մարիա Ալեխանդրինա Սերվանտեսի համար մրմունջներով հարբած, չլսեց ինձ: Նա նրա անբուժելի ցավն էր, 15-ամյա հասակում նրա արցունքների պատճառը, մինչև որ Իբրահիմ Նասարը գոտու օգնությամբ չհանեց նրան իր մահճակալից և մի ամբողջ տարի չփակեց «Աստվածային պատկերում»: Դրանից հետո նրանց կապերը դարձան լուրջ, բայց առանց սերն աղտոտելու, և նա այլևս Սանտյագո Նասարի ներկայությամբ ոչ ոքի հետ անկողին չմտավ: Մեր այն

վերջին արձակուրդների ժամանակ նա մեզ շուտ էր ճանապարհ դնում, պատճառ բռնելով սուտ հոգնածությունը, բայց ներսից դուռը չէր փակում, միջանցքի լույսն էլ թողնում էր վառ, որպեսզի ես կարողանամ գաղտնի ետ դառնալ:

Սանտյագո Նասարը տաղանդավոր տղա էր, նրա սիրած զբաղմունքն էր մուլատ աղջիկներին իրար խառնելը: Գողանում էր մեկի շորերն ու հագնում մի ուրիշին, և աղջիկները նմանվում էին այդ ուրիշին: Մի այդպիսի դեպքից հետո աղջիկներից մեկը, նկատելով դեմը կանգնած ամբողջովին իրեն կրկնող մուլատուհուն, կորցնում է խոսելու ընդունակությունը: «Ջենց կարծեցի ես եմ հայելուց դուրս պրծել», ասաց նա ինձ: Բայց այն երեկո Մարիա Ալեխանդրինա Սերվանտեսը թույլ չտվեց Սանտյագո Նասարին գործադրել իր ընդունակությունները, և դա արեց մի այնպիսի սառնասրտությամբ, որ այդ դեպքի ծանր հետևանքները շրջեցին նրա ողջ կյանքը: Մենք երաժիշտներին մեզ հետ տարանք գիշերային շքր-ջագայության և շարունակեցինք ֆիեստան մեր ցանկացած ձևով այն ժամանակ, երբ Վիկարիո երկվորյակներն սպասում էին Սանտյագո Նասարին, որ սպանեն նրան: Իսկ նա չորսի մոտերքը առաջարկեց բարձրանալ դե-Բսիուս այրու՝ տան բարձունքն ու նորապսակների համար սերենադներ երգել:

Մենք ոչ միայն երգեցինք պատուհանների տակ, այլև այգում հրավառություն սարքեցինք, բայց սենյակներում կյանքի ոչ մի նշույլ չնկատեցինք: Հազիվ թե մենք գլխի ընկնեինք, որ ներսը մարդ չկար, քանի որ մուտքի մոտ կանգնած էր դեռևս մաքուր, փայլուն կապոտով ավտոմեքենան՝ գունավոր ժապավեններով ու թղթե ծաղկեփնջերով ծածկված, որոնցով այն զարդարել էին ֆիեստայի ժամանակ: Եղբայրս՝ Լուիս Էնրիկես, որ մասնագետ երաժշտի նման կիթառ էր նվագում, նորապսակների համար մի երգ երգեց՝ ամուսնական անհավատարմության մասին: Մինչև այդ պահը անձրև չէր գալիս: Ընդհակառակը, լուսինը երկնքի զենիթում էր: Օդը թափանցիկ էր: Ձորի խորքից երևում էին գերեզմանոցի լուսավոր ցուլերը: Դիմացի ափին, լուսնի լույսի տակ, տարբերվում էին կապույտին տվող բանանի թփերը, սարսափելի խորխորատներն ու հորիզոնի վրա՝ Կարիբեի լուսավոր ուրվագիծը: Սանտյագո Նասարը ցույց տվեց ծովում նշմարվող լույսի կետը և ասաց, որ դա Սենեգալի ստրուկներով բեռնավորված նեգրական նավի հոգու առկայծումն է, որ խորտակվել է Հնդկական Կարտախենայի գլխավոր մուտքի դիմաց: Դժվար էր ենթադրել, թե դա նրա ծանր մտքերի հետևանքն էր, թեև այն ժամանակ ինձ դեռևս հայտնի չէր, որ Անխելա Վիկարիոյի ամուսնական երջանիկ կյանքը վերջացել էր երկու ժամ առաջ: Բայարդո Սան Ռոմանը նրան հոր տուն էր տարել ոտքով, որպեսզի շարժիչի աղմուկը ժամանակից շուտ չտարածի իր դժբախտության լուրը, և այժմ նորից մենակ էր դե-Բսիուս այրու՝ լույսերը հանգցրած կալվածքի ներսում:

Երբ բարձունքից իջանք, եղբայրս մեզ հրավիրեց շուկայի կր-

պակներից մեկում խորոված ձուկ ուտելու, բայց Սանտյագո Նասարը մերժեց՝ մինչև եպիսկոպոսի ժամանելը ցանկանում էր գոնե մեկ ժամ քնել: Նա հեռացավ Քրիստո Բեդոյայի հետ, խույս տալով աղքատների տներից, որ հին թաղամասում էին և ուր արդեն սկսել էին վառել լույսերը: Եվ մինչ կշրջեր վերջին անկյունը, ձեռքով հրաժեշտ հղեց մեզ: Դա վերջին անգամն էր, որ մենք տեսանք նրան:

Քրիստո Բեդոյան, որի հետ պայմանավորվում են ավելի ուշ հանդիպել նավահանգստում, Նասարից բաժանվում է նրանց տան ետևամուտքի մոտ: Շները, ըստ սովորության, սկսում են հաչել, երբ նա մոտենում է դռանը, բայց Սանտյագո Նասարը բանալիների սովորական գնդգնդոցով հանգստացնում է նրանց: Վիկտորիա Գուսմանը կրակի մոտ սուրճով էր զբաղված, երբ նա անցնում է խոհանոցով և գնում դեպի խորքի սենյակը:

— Մաքրամուլ, — կանչում է նա, — սուրճը հիմա պատրաստ կլինի:

Սանտյագո Նասարը պատասխանում է, որ սուրճ կխմի ավելի ուշ, և խնդրում է հաղորդել Դիվինա Ֆլորին, որպեսզի իրեն արթնացնի հինգն անց կեսին և պատրաստի մի զույգ մաքուր փոխնորդ, այնպիսին, ինչպիսին հագին է: Նրա պառկելուց փոքր-ինչ անց, Վիկտորի Գուսմանը կաթի մատուցողուհու միջոցով ստանում է Կլոտիլդե Արմենտայի նախազգուշացման լուրը: 5-ն անց 30-ին նա կատարում է արթնացնելու հրամանը, բայց ոչ թե Դիվինա Ֆլորին է ուղարկում, այլ՝ կտավե գոգնոցը կապած, ինքն է ննջարան բարձրանում, որովհետև երբեք չէր մոռանում հեռու պահել աղջկան տիրոջ ոտնձգություններից:

Մարիա Ալեխանդրինա Սերվանտեսը տան դուռը բաց էր թողել: Ես բաժանվեցի եղբորիցս, անցա միջանցքով, որտեղ ծաղկամանների արանքում իրար վրա թափված քնել էին մուլատուհիների կատուները, և առանց բախելու հրեցի ննջասենյակի դուռը: Լույսը մարած էր, բայց մտնելուն պես զգացի կնոջ տաք մարմնի բույրը և տեսա մթում փայլող ընձառյուծի աչքերը, և հետո այլևս մոռացա ինձ, մինչև որ սկսեցին զարկել զանգերը:

Տուն գնալու ճանապարհին եղբայրս մտնում է Կլոտիլդե Արմենտայի կրպակը՝ ծխախոտ գնելու: Նա այնքան էր խմել, որ իր հաջողություններն այդ հանդիպման մասին միշտ էլ խավարով պատված մնացին, բայց նա երբեք չմոռացավ մահաբեր այն բաժակը, որ մեկնեց իրեն Պեդրո Վիկարիոն: «Կատարյալ կրակ էր, կրակ», ասաց նա ինձ: Կիսաքուն Պաբլո Վիկարիոն նրա ներս մտնելուն պես թռչում է տեղից և ցույց տալիս դանակը:

— Պետք է սպանենք Սանտյագո Նասարին, — ասում է նա:

Եղբայրս չի հիշում այդ դեպքը: «Հիշեի էլ՝ չեի հավատա, — շատ անգամ է կրկնել նա ինձ: — Այդ իմ հիմարի գլխին կփչեի հավատալ, որ երկվորյակները մարդ պետք է սպանեն, այն էլ մսագործի դանակով»: Հետո նրանք հարցնում են, թե որտե՞ր

է Սանտյագո Նասարը, քանի որ տեսել էին նրանց միասին: Բայց եղբայրս այնպես էլ չկարողացավ վերհիշել իր պատասխանը: Իսկ Կլոտիլդե Արմենտան և Վիկարիո եղբայրները, այդ լսելով, այնպես են զարմանում, որ միմյանցից անկախ տրված բացատրության մեջ նշում են նույն պատասխանը: Ըստ նրանց, եղբայրս պատասխանում է. «Սանտյագո Նասարը մեռած է»: Հետո եպիսկոպոսի հասցեին մի հայիոյանք է նետում, հենվում է բազրիքին և ճոճվելով դուրս գնում: Հրապարակի կենտրոնում բախվում է պաղրե Ամադորին: Պաղրեն, զանգը ձեռքին, օգնականի ուղեկցությամբ իր պաշտոնական հանդերձանքով գնալիս է լինում նավահանգիստ: Նրա ետևից մի քանի մարդ տանում էին ամբիոնը՝ եպիսկոպոսի պատվին բացօթյա ժամերգություն կատարելու համար: Տեսնելով նրանց, Վիկարիո եղբայրները խաչակնքում են երեսները:

Կլոտիլդե Արմենտան պատմեց, որ իրենք կորցրեցին վերջին հույսը, երբ ծխական քահանան անցավ նրանց տան մոտով: «Մտածեցի, որ իմ ուղարկած լուրը չի ստացել», ասաց նա: Բայց, շատ տարիներ անց, պաղրե Ամադորը, որ աշխարհից հեռացել և փակվել էր Կալաֆելի առողջատանը, ապշեցրեց ինձ, հայտնելով, որ Կլոտիլդե Արմենտայի ուղերձն ու էլի մի քանի այլ նախազգուշացում ստացել էր այն պահին, երբ պատրաստվում էր նավահանգիստ մեկնել: «Ճշմարտությունն այն է, որ ես չգիտեի ինչ անել, — ասաց նա ինձ: — Առաջին պահին մտածեցի, որ դա ոչ թե իմ, այլ քաղաքացիական պաշտոնյաների գործն է, բայց հետո որոշեցի հայտնել այդ մասին Պլասիդա Լիներոյին»: Բայց երբ հրապարակն անցնում է, բոլորովին մոռանում է որոշումը: «Դուք պետք է հասկանաք, — ասաց նա ինձ: — Այն անիծյալ օրը ժամանում էր եպիսկոպոսը»: Ոճրագործության պահին գլուխն այնպես է կորցնում, այնպես է ատում ինքն իրեն, որ չի կարողանում անել ավելին, քան հրամայել՝ կրակ բացել:

Եղբայրս՝ Լուիս Էնրիկեն, տուն է մտնում խոհանոցի դռնից, որ մայրս միշտ բաց էր պահում, որպեսզի հայս չիմանար մեր ներս գալը: Պառկելուց առաջ մտնում է լոգարան, բայց քնում է զուգարանակոնքին նստած, ու երբ Խայմեն՝ եղբայրս, արթնանում է դռարոց գնալու համար, գտնում է նրան սալահատակին երեսնիվայր ընկած, քնի մեջ երգելիս: Միանձնուհի քույրս, որ ճանապարհորդությունների հանդեպ ունեցած վախի պատճառով մտադիր չէր եպիսկոպոսին դիմավորելու, չի համարձակվում արթնացնել նրան: «Երբ ես լոգարան մտա, ժամացույցը զարկեց ժամը հինգը», ասաց նա ինձ: Ավելի ուշ, երբ քույրս՝ Մարգոն, նավահանգիստ մեկնելուց առաջ մտնում է լոգարան լվացվելու, գտնում է նրան ու մեծ դժվարությամբ ննջարան տեղափոխում: Եվ դեռ չարթնացած, երազների այն աշխարհից, նա լսում է եպիսկոպոսի շոգենավի շչակների սուլոցը: Հետո, գինարբուքից հոգնած, քնում է հիմնավորապես, մինչև որ միանձնուհի քույրս մտնում է ննջասենյակ,

որպեսզի վրան առնի ճանապարհի հագուստն ու արթնացնի նրան հիստերիկ գոռոցով.

— Սանտյագո Նասարին սպանեցին...

Դանակների հարվածները հազիվ թե պատճառ լինեին դաժան դիպերձման, որ դոկտոր Դիոնիսիո Իգուարանի բացակայության ժամանակ կատարեց պադրե Ամադորը: «Անես մահից հետո մենք նորից սպանեցինք նրան,— ասաց ինձ ծխական քահանան Կալաֆելի իր մեկուսարանում: — Բայց դա ալկալդի հրամանն էր, իսկ այդ բարբարոսի հրամանները, ինչքան էլ որ անմիտ լինեին, պետք է կատարվեին»: Նա ճիշտ էր ոչ լրիվ: Այն անմիտ երկուշաբթիվա իրարանցման մեջ գնդապետ Ապոնտեն հեռախոսով շտապ կապվում է նահանգապետի հետ, իսկ այս վերջինս նրան լիազորում է կատարել նախնական հետաքննությունը, մինչև պաշտոնական քննիչի ժամանումը: Ալկալդն առաջներում զինվորական սպա էր եղել, իրավաբանական հարցերի մասին որևէ պատկերացումից զուրկ և բավական էլ ինքնահավան մարդ էր, որպեսզի որևէ մեկին հարցներ, թե գործն ինչից սկսի: Առաջին միտքը, որ ծագում է նրա ուղեղում, դիպերձումն է լինում: Քրիստո Բեդոյան, որ բժշկականի ուսանող էր, Սանտյագո Նասարի բարեկամի իրավուբով փորձում է դիմադրել: Մի պահ Ալկալդը մտածում է, որ մինչ դոկտոր Դիոնիսիո Իգուարանի վերադառնալը դիակը կարելի է սառցարանում պահել, բայց մոտերքում ոչ մի մարդաբոյ սառցարան չի գտնում, իսկ շուկայի միակ հարմար սառցարանն էլ չէր գործում: Մինչև դազաղ պատրաստելը դիակը տեղավորում են դահլիճի կենտրոնում, մետաղյա ծալովի նեղ մահճակալի վրա: Ննջասենյակից և հարևանների տներից բերում են օդափոխիչներ, բայց նրան տեսնել ցանկացողների թիվն այնքան շատ է լինում, որ ստիպված դուրս են տանում կահույքն ու ծաղկասեղանները և տեղահան անում սենյակների միջնորմները: Բայց շոգը մնում է անտանելի: Դիակի հոտից բորբոքված շները վտանգն ավելի են ավելացնում: Նրանք հաչում էին այն պահից, երբ ես դահլիճ մտա, իսկ Սանտյագո Նասարը խոհանոցում դեռևս հոգևարքի մեջ էր: Իսկ երբ մտա խոհանոց, Դիվինա Ֆլորը բարձրաձայն լաց էր լինում ու երկար փայտով բշում շներին:

— Օգնիր, — կանչեց նա ինձ: — Աղիքներն են ուզում տանել:

Նրանց մի կերպ փակեցինք շնանոցում: Ավելի ուշ Պլաստիդա Լիներոն հրամայեց մի հեռու տեղ տանել նրանց, մինչև մարմինը հողին կհանձնեն: Բայց կեսօրին, աստված գիտի թե ինչպես, նրանք փախան իրենց մեկուսարանից և գազազած տուն թափվեցին: Պլաստիդա Լիներոն միանգամից կորցրեց համբերությունը:

— Օ՛, այս զգվելի շները, — գոռաց նա: — Սպանեցեք դրանց:

258 Հրամանն իսկույն ի կատար ածվեց և սենյակներում նորից լռություն տիրեց: Մինչ այդ պահը դիակի վիճակը անհանգստա-

նալու որևէ առիթ չէր տալիս: Դեմքի արտահայտությունն անփոփոխ էր, այնպես, ինչպես կար, երբ նա երգում էր. Քրիստոս Բեդոյան փորոտիքն իր տեղն էր դրել և ծածկել քաթանով: Բայց երեկոյան վերքից սկսեց ծորալ դեղնագույն հեղուկ, ու ճանճեր հավաքվեցին: Կզակին երևաց մանուշակագույն մի բիծ, որ դանդաղ, ասես ամպի ստվերը ջրի երեսին, սկսեց շարժվել դեպի մազերի հիմքերը: Ժպիտը, որ միշտ ներողամիտ էր, թշնամական արտահայտություն ստացավ, և մայրս ստիպված եղավ դեմքը ծածկել թաշկինակով: Գնդապետ Ապոնտեն հասկացավ, որ այլևս սպասելն անհնար է, և պաղրե Ամադորին հրամայեց սկսել դիահերձումը: «Մեկ շաբաթից հետո հողից հանելն ավելի վատ կլինի», ասաց նա: Քահանան Սալամանկայում բժշկություն և վիրահատում էր ուսումնասիրել, բայց սեմինարի էր ընդունվել առանց քննությունների, իսկ որ դիահերձման համար անհրաժեշտ էր պաշտոնական թույլտվություն՝ նույնիսկ ակադրին էր հայտնի: Չնայած դրան, նա ստիպեց կատարել հրամանը:

Դա սպանություն էր՝ գրառումներ կատարող դեղագործի և արձակուրդի եկած բժշկականի առաջին կուրսի ուսանողի եզրակացությամբ, իրագործված աշխարհիկ դպրոցի շենքում: Նրանց ձեռքի տակ միայն վիրահատման մի քանի հասարակ գործիք կար, մնացածը պարզունակ եղանակով պատրաստվել էր տեղում: Ինչ վերաբերում է զուտ դիահերձմանը, ապա պաղրե Ամադորի գրառումներն այնքան հակիրճ էին, որ քննիչը դրանք միացրեց եզրակացությանը, որպես շատ օգտակար հաղորդումներ:

Բազմաթիվ վերքերից յոթը մահացու էին: Դանակի երկու ուժեղ հարվածից լյարդը երկու կես էր եղել: Ստամոքսին հասցված էր չորս վերք՝ մեկն այնքան խոր, որ դանակն անցել էր նրա միջով և վնասել ենթաստամոքսային գեղձը: Հասցված էր նաև վեց թեք հարված խթաղին և բազմաթիվ ավելի թույլ հարվածներ երկար աղիքին: Մեջքին հասցված միակ հարվածը դիպել էր ողնաշարի երրորդ ողի բարձրությանը և ծակել աջ երիկամը: Որովայնախոռոչը ծածկված էր արյան հետքերով: Ոսկե մեղալիռնը, որ Սանտյագո Նասարը կրում էր չորս տարեկան հասակից, հայտնաբերվեց ստամոքսում հավաքված կղկղանքի մեջ: Երկու հարված իջել էր կրծքավանդակին, մեկը՝ աջ կիսավանդակի երկրորդ միջկողոսկրի սահմանում, հասել թոքին, երկրորդը՝ ձախ թևատակին շատ մոտ: Վեց տեղից խոցված էին թևերն ու ձեռնափերը, կար նաև երկու հորիզոնական կտրվածք, մեկը աջ ազդրին, մյուսը՝ փորին: Աջ ձեռքի դաստակին խոր կտրվածք կար: Գրառումների մեջ ասված է. «Ասես խաչ էին հանել նրան»: Ուղեղը յոթանասուն գրամ ավելի էր կշռում, քան նորմալ անգլիացունը, և պաղրե Ամադորն իր տեղեկության մեջ նշեց, որ Սանտյագո Նասարը վերին աստիճանի կրթված անձնավորություն էր, որին սպասում էր փայլուն ապագա: Սակայն վերջնական գրառումների մեջ նշված էր լյարդի գերաճ, որ վերագրվում էր

չբուժված շնչահեղձությանը: «Այսինքն, — ասաց նա ինձ, — բոլոր դեպքերում նրա ապրելուն քիչ տարիներ էին մնում»: Դոկտոր Դիոնիսիո Իգուարանը, որ Սանտյագո Նասարի շնչահեղձությունը նկատել էր դեռևս տասներկու տարեկան հասակում, վրդովմունքով էր հիշում այդ դիախեռումը: «Այդքան հիմար լինելու համար հարկավոր էր քահանա լինել, — ասաց նա ինձ: — Ես այնպես էլ չկարողացա հասկացնել նրան, որ տրոպիկներում ապրող մարդիկ ավելի մեծ լյարդ ունեն, քան գալլերը»: Տեղեկության մեջ ասված է, որ մահը վրա է հասել յոթ խոր վերքերից մեկի արյունահոսության հետևանքով:

Նրանք բոլորովին այլ դիակ վերադարձրին մեզ: Ոսկրաշաղկապման հետևանքով գանգի կեսը ջարդված էր, իսկ գեղեցիկ դեմքը, որին մահը նույնպես խնայել էր, կորցրել էր իր նմանությունը: Վանականն ամբողջովին հանել էր փորոտիքը, բայց, չիմանալով ինչպես վարվել դրա հետ, բարկությունից մի անեծք էր արձակել և փորոտիքը նետել աղբարկղը: Դպրոցի պատուհաններից կպած հետաքրքրասերների համար ներկայացումը վերջանում է. անհայտանում է օգնականը, իսկ բազում մահեր տեսած գնդապետ Լազարո Ապոնտեն վերջացնում է նրանով, որ, բացի հոգեբան լինելուց, դառնում է նաև բուսակեր: Լաթերով ու չվառած կրով լցրած, մախաթի և կոպիտ քուղի օգնությամբ մի կերպ կարկատած պատիճը քիչ էր մնում մաս-մաս լինել, երբ այն իջեցնում էինք մետաքսյա փափուկ դագաղի մեջ: «Մտածեցի, որ այդպես ավելի երկար կպահպանվի», ասաց ինձ պաղրե Ամադորը: Բայց պատահեց հակառակը. ստիպված էինք լուսադեմին շտապ կերպով հողին հանձնել դիակը, որովհետև այնպիսի դրության մեջ էր, որ տանը պահելն անկարելի էր:

Գալիս էր անհանգիստ երեքշաբթին: Ես համարձակություն չունեցա այդքան ճնշող դեպքերից հետո մենակ քնել, և հրեցի Մարիա Ալեխանդրինա Սերվանտեսի տան դուռը այն հույսով, որ սողնակը զցած չէր լինի: Ծառերի վրա լապտերները դեռ շողում էին, պարահրապարակում ահագին փայտակույտեր էին վառվում, կաթսաների մեջ, որոնցից գոլորշու ամպեր էին բարձրանում, մուլատ աղջիկները ձողի օգնությամբ իրենց պարահագուստն էին խառնում: Ես Մարիա Ալեխանդրինա Սերվանտեսին գտա, ինչպես միշտ, արթուն և, ինչպես միշտ, բոլորովին մերկ, երբ տանը կողմնակի մարդ չէր լինում: Նա արևեյան ձևով նստած էր թագավորական իր մահճակալի վրա, ուտեստեղենով լի բաբելոնյան սկուտեղի առջև. հորթուկի կողոսկր, տապակած հավ, խոզի ոտ, մրգեղենի և բանջարեղենի մի մեծ կույտ, որ հինգ հոգու կբավարարեր: Անշափ ուտելը նրա արտասովելու միակ ձևն էր, և ես նրան երբեք չէի տեսել նման դժվարությամբ այդ պարտականությունը կատարելիս: Հագնված, առանց մի խոսք ասելու, ինքս էլ իմ ձևով արտասովելով, պառկեցի նրա կողքին: Ես մտածում էի Սանտյագո Նասարի դաժան ճակատագրի մասին, որն իր անիծյալ քսան տարվա մեջ պարունակում էր

ոչ միայն մահ, այլև մարմնի քառատում, մարմնամասերի ցրում ու ոչնչացում: Երագումս մի կին ներս մտավ երեխան ձեռքին, և այդ երեխան ինչ-որ բան էր ուտում, թեև ձեռքին ոչինչ չուներ. բրնձի հատիկները համարյա տեսանելի լցվում էին նրա ստամոքսը: Կինն ասաց ինձ. «Երեխան ինչ-որ բան է գտել ու ծամում է, թեև զգվելով ու սիրտը խառնելով»: Հանկարծ զգացի, որ ինչ-որ ձեռքեր, արձակում են վերնաշապիկիս կոճակները, զգացի մեջքիս սեղմված սիրո գազանիկների վտանգավոր բույրը, զգացի, որ նա թաղում է ինձ իր մարմնի շարժուն ավազի հմայքներում: Բայց հանկարծ նա թափով թռավ տեղից և իրեն դուրս մղեց իմ էությունից:

— Չեմ կարող, — ասաց նա, — քեզանից նրա հոտն է գալիս...

Ոչ միայն ինձանից: Այդ օրն ամեն ինչից Սանտյագո Լասարի հոտն էր փչում: Վիկարիո եղբայրները դա զգում են բանտախցում, որտեղ ավելի փակում է նրանց, մինչև կորոշի, թե ինչպես վարվել նրանց հետ: «Ինչքան էլ օձառով ու ճիլոպով լվացվեցի, էլի այդ հոտից փրկում չեղավ», ասաց ինձ Պեդրո Վիկարիոն: Թեև երեք գիշեր չէին քնել, չէին կարողանում հանգստանալ, որովհետև աչքերը փակելուն պես կարծես վերստին ոճիր էին գործում: Եվ արդեն համարյա ծերացած, ջանալով բացատրել այն անիծյալ օրն ապրած իր վիճակը, Պաբլո Վիկարիոն շատ հանգիստ ասաց ինձ. «Կարծես երկրորդ անգամ էի արթնանում»: Այս խոսքերից ես հասկացա, որ բանտախցում նրանց համար ամենածանրը պետք է որ մտքի պայծառացումը լիներ:

Բանտախոցն ուներ երեք մետր լայնություն, ցանցապատ ձեղնանցք: փոքրիկ ոտատեղ, լվացարան՝ իր տաշտով ու սապնամանով, և քարից շարած երկու մահճակալ, իրենց ծղոտե ներքնակներով: Գնդապետ Ապոնտեն, որի ղեկավարությամբ այն կառուցվել էր, պնդում էր, որ երբեք այդպիսի մարդավայել հյուրանոց չի եղել: Եղբայրս՝ Լուիս էնրիկես, համաձայն էր դրան, որովհետև մի երեկո նվագողների հետ վիճելու համար նրան ձերբակալել էին, և ավելի քան թույլ էր տվել, որ մուլատուհիներից մեկը ընկերակցի նրան: Երևի Վիկարիո եղբայրներն էլ նույնն էին մտածում առավոտյան ութին, երբ իրենց արդեն փրկված էին զգում արաբների ձեռքից: Այդ պահին նրանք ոգևորվում էին պարտքը կատարողի զգացումով: Լուկ այն անտանելի հոտից էին անհանգստանում: Նրանք տաք ջուր են խնդրում, ահագին կույտ օձառ, ճիլոպ և լվանում են ձեռքերի և դեմքերի արյունը, վերնաշապիկները, բայց չեն կարողանում հանգստանալ: Պեդրո Վիկարիոն պահանջում է ստամոքսի մաքրման և միզամուղ դեղորայք: Պահանջում է նաև մի փաթեթ մաքուր բիստ և երկու անգամ փոխում է վիրակապը: Սակայն օրը բացվելու հետ կյանքը նրա համար այնքան է դժվարանում, որ հոտը մոռացվում է: Ժամը երկուսին մոտ շոգն այնպես է սեղմում, որ Պեդրո Վիկարիոն ոչ կարողանում է պառկել քարե մահճակալին, ոչ էլ ոտքի վրա մնալ: Աճուկների ցավից

մարմինը ջարդվում է, մեզը՝ կապվում, նրան թվում է, թե ամբողջ կյանքում այլևս չի կարողանալու քնել: «Տասնմեկ ամիս շարունակ չեմ քնել», ասաց նա ինձ: Ես լավ էի ճանաչում նրան՝ նա ճիշտ էր ասում: Նա ուտել անգամ չի կարողանում: Իսկ Պաբլո Վիկարիոն բերածից մի-մի պատառ ուտելուց քառորդ ժամ հետո ընկնում է հիվանդագին վիճակի մեջ: Երեկոյան ժամը վեցին, երբ դիախերձում են Սանտյագո Նասարին, Պեդրո Վիկարիոն պահանջում է շտապ կերպով կանչել ակալդին. նրան թվում է, թե եղբորը թունավորել են: «Քրտինքի մեջ կորել էր, — ասաց ինձ Պաբլո Վիկարիոն: — Չէինք կարողանում ազատվել այն մտքից, որ այդ ամենը թուրքերի սարքած դավերն են»: Մինչ այդ, երկու անգամ մաքրում են փոքրիկ զուգարանը, մի վեց անգամ էլ հսկիչն է նրան քաղաքային ոտաճանապարհ ուղեկցում: Հանդիպելով նրան այնտեղ և տեսնելով, թե ինչ դժվարությամբ է նա իր բնական պարտքը կատարում, գնդապետ Ապոնտեն մտածում է, որ թունավորելու միտքն այնքան էլ հեռու չէ իրականությունից: Բայց երբ պարզվում է, որ ջրից ու Պուրա Վիկարիոյի ուղարկած ընթրիքից բացի, նա բան չի դրել բերանը, գնդապետը հրաժարվում է այդ մտքից: Սակայն ակալդն այնպես է հուզվում, որ բանտարկյալներին տեղափոխում է իր տուն և պահում հատուկ հսկողության տակ, մինչև ժամանում է պաշտոնական քննիչն ու նրանց Ռիոաչայի բանտ ուղարկում:

Երկվորյակների վախն արձագանքվում է փողոցում: Իհարկե արաբների կողմից բռնության դիմելը չէր բացառվում, բայց ոչ ոք նույն թվում նաև Վիկարիո եղբայրները, չէին հավատում թունավորելուն: Արաբներն ավելի շուտ կարող էին գիշերով նավթ լցնել ձեղնանցքից և բանտախցում այրել նրանց: Սակայն դա էլ հեշտ գործ չէր: Արաբները ներգաղթածների մի խաղաղ համայնք էին կազմում, որ դարասկզբին հիմնավորվել էր Կարիբեի ամենաաղքատ ու շրջապատից կտրված շրջակայքում: Նրանք ապրում էին գունավոր լաթերի և առօրյա մանրուքների վաճառքով: Նրանք համախմբված էին, աշխատասեր և... կաթուղիկ: Ամուսնանում էին իրար հետ, արտահանում էին ցորեն, պահում էին ոչխարներ, աճեցնում անուշաբույր մրգեր ու բադրիջան: Նրանց միակ վտանգավոր զբաղմունքը թղթախաղն էր: Ավագները շարունակում էին խոսել հայրենիքից բերած գյուղական արաբերենով, օջախներում նրանք այդ լեզուն պահպանեցին մինչև երկրորդ սերունդը, սակայն երրորդ սերունդը, բացառությամբ Սանտյագո Նասարի, ծնողներին լսում էր արաբերեն և պատասխանում իսպաներեն: Այնպես որ, դժվար թե նրանց մեջ հառներ պապական ոգին և փոխհատուցում պահանջեր հայրենակցի մահվան համար, մի մահ, որի պատճառը գուցե և մենք բոլորս էինք: Նույնիսկ Պլասիդա Լիներոյի ընտանիքի կողմից խոսք չէր կարող լինել վրիժառության մասին. նրա անդամները, մինչև հաջողությունը կլքեր նրանց

հայտնի, ազնիվ և համարձակ մարդիկ էին, որ ժամանակին իրենց անվան շնորհիվ ոչ քիչ հարբեցող վարձկանների կյանք էին փրկել: Այդ շնորհներից անհանգստացած, գնդապետ Ապոնտեն մեկ առ մեկ այցելեց արաբական ընտանիքները և այս անգամ ստացավ առնվազն դրական տպավորություն: Նա գտավ նրանց խուճապահար ու վախեցած, մեչիդների բարձրությունից իրենց ցավը ողբալիս, բայց նրանցից ոչ մեկը վրիժառության համար ոչ մի քայլի չէր դիմել: Լուրերը լուսադեմին կատարված հանցագործության թարմ հետևանք էին, և իրենք՝ հանցագործները համաձայնեցին, որ, բոլոր դեպքերում, հազիվ թե փրկվեն: Ընդհակառակը, ինքը՝ հարյուրամյա Սուսեմե Աբդալան սովորեցրեց օշինդրի և ուրիշ ծաղիկների խառնուրդից պատրաստած դեղամիջոցը, որը փրկեց ցավից ոչ միայն Պաբլո Վիկարիոյին, այլև վերջ տվեց նրա երկվորյակ եղբոր ծորացող ցավին: Պեդրո Վիկարիոն խոր քուն մտավ, իսկ առողջացած եղբայրը սուզվեց իր առաջին անտազնապ երազները: Այդ վիճակում գտավ նրանց Պուրիսիմա Վիկարիոն, երբ երեքշաբթի լուսադեմին ավկալը նրան բերեց տղաներին հրաժեշտ տալու:

Նրանք գնդապետ Ապոնտեի գլխավորությամբ եկան լրիվ կազմով, նույնիսկ ավագ աղջիկները՝ իրենց ամուսինների հետ: Եկան աննկատ, օգտվելով ժողովրդի հոգևած անտարբերությունից, երբ մենք Սանտյագո Նասարի դիակն էինք հանձնում հողին: Եկան լուռ, ինչպես բոլոր ոգիները և, ինչպես ավկալըն էր վճռել, գնացին լուռ, գնացին և այլևս երբեք չվերադարձան: Պուրա Վիկարիոն, հարվածների հետքերը քողարկելու համար, լաթի կտորով ծածկել էր ետ եկած աղջկա դեմքն ու հագցրել վառ-կարմիր շոր, որ չասեին, թե սիրեցյալի սուգն էր պահում: Հեռանալուց առաջ նա պադրե Ամադորից խնդրում է մեղքերի թողություն տալ գավակներին, բայց Պեդրո Վիկարիոն մերժում է, համոզելով եղբորը, որ իրենք մեղք չեն գործել: Նրանք մնում են մենակ և համոզված իրենց ճշմարտության մեջ: Ռիոաչա տեղափոխվելու օրը այնպես համարձակ են պահում իրենց, որ պահանջում են տեղափոխել օրը ցերեկով, ճակատները բաց, այլ ոչ թե այնպես, ինչպես իրենց ընտանիքի անդամներին: Հայրը, Պոնսո Վիկարիոն մահանում է քիչ ժամանակ անց: «Նրան տարավ հոգեկան ծանր վիշտը», ասաց ինձ Անխելա Վիկարիոն: Արդարացվելուց հետո երկվորյակները մնում են Ռիոաչայում, որտեղից մինչև Մանաուրե, ուր ապրում էր ընտանիքը, ընդամենը մեկ օրվա ճանապարհ էր: Մեկնեց նաև Պրուդենսիա Կոտեսը, որպեսզի ամուսնանա Պաբլո Վիկարիոյի հետ, որը հոր արհեստանոցում աշխատում էր որպես իսկական ոսկերիչ: Պեդրո Վիկարիոն երեք տարուց հետո նորից զինվորական ծառայության է մտնում, ստանում է կրտսեր սերժանտի ուսադիրներ, մի պայծառ օր էլ նրա պարեկախումբը պոռնկական երգեր երգելով մեկնում է պարտիզանների կողմից

ազատագրված շրջաններն ու այլևս նրա մասին ոչ ոք ոչինչ չէին մանում:

Ճնշող մեծամասնության համար միայն Բայարդո Սան Ռոմանն էր գոհը: Ընդունում էին, որ ողբերգության մյուս մասնակիցները անձնվիրաբար, նույնիսկ հերոսաբար կատարեցին իրենց պարտքը կյանքի նկատմամբ: Սանտյագո Նասարը զրպարտության զոհ դարձավ, Վիկարիո եղբայրները տղամարդու իրենց պատիժը կրեցին, զրպարտված քույրը Նորից վերականգնվեց իր պատվո իրավունքներում: Միակ մարդը, որ կորցրեց ամեն ինչ, Բայարդո Սան Ռոմանն էր: «Խեղճ Բայարդո», ինչպես անվանում էին նրան տարիներ շարունակ: Սակայն ոչ ոք նրան չհիշեց մինչև այն շաբաթ օրը, երբ տեղի ունեցավ լուսնի խավարում, իսկ դե-Քսիուս այրին ալկալդին պատմեց իր տան կտուրին նկատած այլ լուսարձակ թռչնակի մասին, որը, երևի, կնոջ հոգին էր, որ շարունակում էր պահանջել իր բաժինը: Ալկալդը աջով զարկում է ճակատին՝ դա, ծակայն, այրու նկատած տեսիլքի հետ ոչ մի կապ չունեք:

— Սատանան տանի, — գոչում է ալկալդը, — ես մոռացել եմ այն խեղճ մարդու մասին:

Պարեկի հետ բլուրն է բարձրանում, ամառանոցի դիմաց նկատում է բաց մեքենան, ննջարանում լույս է տեսնում, բայց նրա կանչերին ոչ ոք չի պատասխանում: Ջարդում են դուռը և ստուգում ճրագներով լուսավորված սենյակները: «Ամեն ինչ ասես կրակի ճարակ էր դարձել», պատմեց ինձ ալկալդը: Բայարդո Սան Ռոմանն անկենդան ընկած էր մահճակալին այնպես, ինչպես տեսել էր նրան Պուրս Վիկարիոն երեքշաբթի լուսադեմին՝ գեղեցիկ տաբատով, մետաքսյա վերնաշապկով, բայց առանց կոշիկների: Դատարկ շշերը՝ հատակին՝ ավելի շատ դեռ չբացած շշեր՝ մահճակալի կողքին շարված, ու ոչ մի ուտելիք: «Նա հարբեցողության վերջին աստիճանին էր հասել», ասաց ինձ դոկտոր Դիոնիսիո Իգուարանը, որ փրկել էր նրան: Հետո նա ուշքի է գալիս, և հենց որ խելքը գլուխն է հավաքում, բոլորին դուրս է վռնդում տանից այն հեշտությամբ, որին միայն ինքն էր ընդունակ:

— Բոլորդ չքվեցեք աչքիցս, — գոռում է նա, — նույնիսկ հայրս վետերանի իր արդուզարդով:

Ալկալդը դեպքի մասին, մինչև վերջին բառը, տագնապալի հեռագրով հայտնում է գեներալ Պետրոնիո Սան Ռոմանին: Գեներալ Սան Ռոմանը ստիպված էր ոտքի հանել որդու ամբողջ արիությունը, որովհետև ոչ թե ինքն է գալիս նրան օգնության՝ այլ ուղարկում է կնոջը, դստրերի և երկու տարեց կանանց հետ, որոնք, ըստ երևույթին, իր քույրերը պետք է լինեին: Նրանք ժամանում են բեռնատար մեքենայով, և, ի նշան Բայարդո Սան Ռոմանի դժբախտության՝ խառնիխուռն մագերով, ոտքից գլուխ սև հագած: Մինչ ամուր հողին իջնելը, նրանք հանում են կոշիկները՝ ու փողոցի այրող փոշու միջով ոտաբոբիկ քայլում դեպի բլրագագաթին կանգնած մենատունը: Նրանք ձանկռտում են երեսները:

ու գոռում են այնպես, ասես ուրախություն լինի: Ես նկատեցի նրանց Մագդալենա Օլիվերի տան պատշգամբից և, հիշում եմ, մտածեց նույնիսկ, որ ողբի նման արտահայտումը երևի կոչված է քողարկելու մի ուրիշ, ավելի մեծ ամոթ:

Քնդապետ Լազարո Ապոնտեն ուղեկցում է նրանց դեպի բլրակ, իսկ քիչ անց ժամանում է նաև դոկտոր Դիոնիսիո Իգուարանը՝ իր շտապ օգնության ջորու վրա: Երբ արևը բարձրանում է, գավառի երկու ներկայացուցիչ Բայարդո Ման Ռոմանին դուրս են բերում իրենց ուսերին՝ երկար ձողից կապված ցանցաճոճին պառկած և մինչև գլուխը կարպետով ծածկված: Նրանց ուղեկցում է ողբասացների շքախումբը:

Մագդալենա Օլիվերին թվաց, թե նա մեռել է:

— Տեր իմ աստված, — բացականչեց նա, — ինչպիսի կորուստ:

Թեև նա արդեն երկրորդ անգամ էր ակոհուից ուշքը կորցրել, բայց շնչում էր. աջ ձեռքը կախվել էր և քարշ էր գալիս գետնին. հենց որ վայրը այն դնում էր ցանցաճոճի մեջ, ձեռքը նորից էր կախվում, ասես մենատան սանդղահարթակից մինչև մեքենայի դուռը ինչ-որ կորած բան էր փնտրում: Սա էր նրանից մեզ մնացած վերջին հուշը՝ հուշը այդ գոհի մասին: Մենատունը դատարկվեց: Ես և եղբայրներս, երբ արձակուրդի էինք գալիս, երեկոներն այնտեղ կերուխում էինք սարքում, սակայն ամեն գալով լքված սենյակներում ավելի ու ավելի քիչ արժեքավոր բան էինք գտնում: Մի օր էլ նկատեցինք Անխելա Վիկարիոյի ձեռքի ճամպուրակը, որ նա հարսանյաց գիշերը խնդրել էր մորից, բայց ուշադրություն չդարձրինք վրան: Մեջը սափրվելու և կնոջ դեմքին գեղեցկություն հաղորդելու պիտույքներ էին, որոնց իսկական նշանակությունը հասկացա լուրջ այն ժամանակ, երբ տարիներ անց Անխելա Վիկարիոն պատմեց, թե ինչ խորհուրդներ էր տվել իրեն քավորկինը՝ ամուսնուն խաբելու համար: Դա միակ ապացույցն էր, որ իր հնգժամյա ամուսնության վայրում թողել էր Անխելա Վիկարիոն:

Տարիներ անց, երբ ես վերադարձա այստեղ՝ այս խրոնիկայի համար անհրաժեշտ փաստեր հավաքելու, անհետացել էին Յոլանդա դե-Քսիուսի հոգին լուսավորող մոմակալները: Անտեսելով գնդապետ Լազարո Ապոնտեի ձեռնարկած բոլոր միջոցները, աստիճանաբար անհայտանում էին իրերը. անհետացավ նաև վեց դռնանի հսկա պահարանը, որ Մոմպոքսի վարպետները հավաքել էին հենց տան ներսում, քանի որ հավաքած վիճակում նրա ներս տանելը անհնար էր: Սկզբից դե-Քսիուս այրին հանգիստ էր, կարծելով, թե դա կնոջ օյինբազություններն են, որը ձգտում է ստանալ իրեն հասանելիքը: Քնդապետ Լազարո Ապոնտեն ձեռք է առնում նրան: Բորբոքված, նա մի երեկո որոշում է, այդ անեծքը փարատելու համար, մասնակցել հոգեհանգստի ժամերգությանը, և Յոլանդա դե-Քսեուսի հոգին վարագույրների ետևից շարժուձեվով հասկացնում է նրան, որ իբր ինքն է իր անդրշիրիմյան

մենախցիկ տեղափոխում այդ երջանկաբեր կահ-կարասիքը: Մե նատունն սկսեց ավերվել: Մուտքի մոտ կանգնած հարսանեկա մեքենան քանդված-տարված էր, մնացել էր ժամանակից ժանգո տած կմախքը: Երկար տարիներ տանտիրոջ մասին լուր չկար եզրակացությունում կա նրա ցուցմունքը, բայց այնքան հակիրճ և խորիմաստ, որ, թվում է, արված է միայն մի նպատակով: Երբ 23 տարի անց ես նրա հետ խոսելու փորձ արեցի, նա հարձակողակա դիրք ընդունեց ու հրաժարվեց հիշել այն վերջին պահը, որ օգնությամբ ես կկարողանայի որոշել ողբերգության մեջ նրա մասնակցության սահմանները: Նույնիսկ ծնողները չգիտեին նրա մասին ավելին, քան մենք: Հայտնի չէր, թե նա ինչու էր եկել այն խուլ ու մոռացված անկյունը և ամուսնացել մի կնոջ հետ, որի երբեք չէր տեսել:

Եվ ընդհակառակը, Անխելա Վիկարիոյի մասին ես միշտ բազմաթիվ լուրեր էի ստանում, որոնք իմ մեջ մի իդեալականացվա պատկեր ստեղծեցին: Ջանալով պահպանել իր աստվածապաշտության վերջին բեկորները, իմ միանձնուհի քույրը որոշ ժամանակ ապրեց Գուախիրայի կուսանոցում: Եվ Կարիբեն շրջապատողաշտերում, որտեղ ջանում է կործանել Անխելա Վիկարիոյի կյանքը, քույրս հաճախ էր գրույցի բռնվում նրա հետ: «Ողջույններ հորեղբորդ աղջկանից», ասում էր ինձ միանձնուհի քույրս: Իսկ Մարգոն, որ առաջին շրջանում նույնպես այցելում էր նրա պատմեց, որ նրանք մի մեծ, բարեշեն տուն են գնել, որի ընդարձակ բակում քամիներն են վզգում, մակընթացության ժամանակ կղկղանքը ելնում է ջրի երես, իսկ ննջասենյակներում ձկներն եթափրտում: Տեսնողներն ասում էին, որ նա ամբողջովին տարվա էր իր կարի մեքենայով, որի օգնությամբ հանգիստ էր ձեռք բերել:

Շատ ժամանակ անց, որոնումների այն տարիներին, երբ Գուախիրոյի գյուղերում հանրագիտարաններ և բժշկության մասի գրքեր գնելով, ես աշխատում էի հասկանալ ինքս ինձ, բախտ բերմամբ ընկա հնդիկների այդ փոքրիկ գյուղակը: Օրվա թե՛ ժամին ծովափին կանգնած տներից մեկի պատուհանում նկատեց կարի մեքենայից կառչած մի կնոջ՝ սևը հագին, մետաղյա ակնոց աչքերին, մազերը՝ կիսաձերմակ: Գլխավերևում կախված վանդակից անդադար լսվում էր դեղձանիկի երգի ձայնը: Ես չէի ցանկանում հավատալ, որ դա նա էր, իմ իմացած կինը, ներքուստ ձգտող էի ընդդիմանալ այն մտքին, որ կյանքը կարող է վերջանալ այնպես, ինչպես վերջանում է վատ գրքերի մեջ: Բայց նա էր Անխելա Վիկարիոն, ողբերգությունից 23 տարի անց:

Նա ինձ, որպես հարազատ հորեղբոր տղայի, լավ ընդունեց և ազնվորեն, նույնիսկ հումորով պատասխանեց հարցերիս: Առաջինը եր, աշխատունակ, դժվար էր պատկերացնել, որ դա ա

նույն աղջիկն էր: Անհավատալի էր, բայց նա հասկացել էր սեփական կյանքը: Մի քանի րոպե անց նա արդեն չէր թվում այնքան պառաված, ինչպես առաջին հայացքից. ջահել էր, ինչպես հիշողության մեջ, և ոչ մի կապ չունեի այն աղջնակի հետ, որը ստիպված էր 20 տարեկան հասակում ամուսնանալ առանց սիրո զգացմունքի: Պառաված մայրն ընդունեց ինձ՝ որպես թե դժվար ըմբռնելի տեսիլքի: Նա հրաժարվեց վերհիշել անցյալը, և ես ստիպված էի այս խրոնիկայի համար անհրաժեշտ փաստերը կորզել մորս հետ ունեցած նրա կցկտուր զրույցներից, օգնության կանչելով նաև սեփական հուշերիս փշուրները: Անխելա Վիկարիոյին ողջ-ողջ թաղելու համար նա արել էր հնարավորից ավելին, սակայն աղջիկն ինքն էր ջարդուփշուր արել մոր երազանքները, սեփական դժբախտությունից ոչ մի գաղտնիք չսարքելով: Ընդհակառակը: Նա բոլորին պատմում էր այդ դժբախտության մասին, բայց երբեք չէր բացում գլխավորը. ով, երբ և ինչպես էր իրեն պատվազրկել: Ոչ ոք չէր հավատում, որ իրականում դա կարող էր լինել Սանտյագո Նասարը:

Նրանք երկու տարբեր աշխարհից էին: Ոչ ոք նրանց միասին չէր տեսել, առավել ևս՝ միայնակ: Սանտյագո Նասարը բավականին բարձր էր, որպեսզի ուշադրություն դարձներ նրա վրա: «Քո հիմար ազգականը», ասում էր նա, երբ ստիպված էր լինում այս կամ այն առիթով հիշել նրան: Սանտյագո Նասարը բարձր թռիչքի տեր մարդկանցից էր: Հոր պես միշտ մենակ, փշրելով աղջիկների սիրտը, նա թափառում էր սարերում. գյուղում նա ոչ ոքի հետ կապ չունեի, լոկ Ֆլորա Միգելի հետ կապված պայմանն էր ու մեկ էլ այն կարկուտը, որ ամբողջ տասնչորս ամիս տեղում էր նրա գլխին Մարիա Ալեխանդրինա Սերվանտեսը: Ճիշտը գուցե այն էր, որ Անխելա Վիկարիոն թաքցնում էր իր իսկական սիրեցյալի անունը, իսկ Սանտյագո Նասարի անունը տվել էր իմիջիայլոց, չենթադրելով, որ եղբայրները կարող են ծառս լինել նրա դեմ: Ես ինքս փորձեցի պարզել այդ ենթադրությունը, երբ երկրորդ անգամ, փաստերով զինված, այցելեցի նրան, նա հազիվ հայացքը կտրեց կարի մեքենայից:

— Մի փորփրի անցյալը, եղբայրս, — ասաց նա ինձ: — Նա էր:

Մնացածը նա պատմեց առանց թաքցնելու, նույնիսկ այն անիծյալ հարսանյաց գիշերը նկարագրեց: Պատմեց, որ ընկերուհիները խորհուրդ էին տվել ամուսնական մահիճ մտնելուց առաջ հարբեցնել ամուսնուն, նրա առջև ամոթխածություն խաղալ և ստիպել հանգցնել լույսը, կարմրաջուր պատրաստել և սավանի վրա բծեր քաշել՝ երկրորդ օրը նորապսակների՝ իրենց բակում կախելու համար: Նրանց խորհուրդները միայն երկու բան ի նկատի չունեին. գինեմուլ Բոյարդո Սան Ռոմանի վճռական դիմադրությունն ու

սուրբ անմեղությունը. որ կրում էր Անխելա Վիկարիոն իր միամիտ երազներում: «Ես նրանց ասածներից ոչ էլ մեկն չարեցի, — ասաց նա ինձ: — Ինչքան մտածում էի, այնքան լավ էի հասկանում, որ դրանք հիմարություններ են, որոնցով չի կարելի ամբաստանել ոչ ոքի, առավել ևս մի խեղճ մարդու, որը դժբախտություն է ունեցել ամուսնանալ ինձ հետ»: Եվ նա թույլ է տալիս մերկացնել իրեն լուսավորված ննջասենյակում, լավ հասկանալով իր հետագա կյանքին սպառնացող բոլոր վտանգները: «Դա շատ հեշտ էր, — ասաց նա ինձ, — որովհետև ես պատրաստ էի մեռնելու»:

Իր դժբախտության մասին խոսելիս, նա չէր փորձում նույնիսկ թաքցնել իսկական դժբախտությունը, որ իրեն տակնուվրա էր անում ներսից: Ոչ ոք չէր հավատա, որ իրեն ետ ուղարկող Բայարդո Սան Ռոմանն առհավետ կմնա նրա սրտում: Նա ինքը ասաց ինձ այդ մասին: Դա հազիվ խոստովանություն էր: «Հենց որ մայրս սկսեց հարվածել ինձ, ես հիշեցի նրան», ասաց նա ինձ:

Հարվածները նրան ցավ չէին պատճառում, քանի որ այդ հարվածները ստանում էր նրա պատճառով: Ամեն ինչ մոռացած, ընկած ճաշասենյակի թախտին, նա աղեկտուր լաց էր լինում և... մտածում նրա մասին: «Ոչ հարվածներն էին ցավ պատճառում ինձ, ոչ էլ կատարվածը, — ասաց նա ինձ: — Ես լաց էի լինում նրա համար»: Շարունակում է մտածել նրա մասին, երբ մայրը սառը կոմպրեսներ էր դնում, նույնիսկ երբ փողոցից գոռոցների և զանգերի տազնապալի ձայներ է լսում, և երբ մայրը ներս է մտնում հաղորդելու, որ այժմ կարող է հանգիստ քնել, որովհետև ամենասարսափելին արդեն կատարվել է:

Նա շարունակում է պահել նրան իր խոհերում: Մի օր մոր հետ Ռիոաչայի հիվանդանոց գնալիս ճանապարհին մտնում են հիվանդանոց: Պուրա Վիկարիոն մի բաժակ ջուր է խնդրում հյուրանոցի ծանոթ տիրոջից: Մեջքով դեպի աղջիկը կանգնած, մայրը ջուր է խմում: Հանկարծ սրահի հայելիների մեջ երևում է այդքան տարվա նրա մտատանջանքների առարկան: Անխելա Վիկարիոն շրջվում է դեպի նա, բայց... ապարդյուն. առանց որևէ ուշադրություն դարձնելու նրա վրա, նա դուրս է գալիս հյուրանոցի դռներից: Աղջիկը փշրված սրտով շրջվում է դեպի մայրը: Պուրա Վիկարիոն ափով սրբում է շրթունքներն ու ապակու միջից ժպտում աղջկան: Այդ ժպիտի մեջ առաջին անգամ Անխելա Վիկարիոն տեսնում է մորը այնպիսին, ինչպիսին նա կար իրականում. սեփական թերություններին գերի դարձած մի խեղճ կին: «Կեղտոտի մեկը», մտածում է աղջիկը: Նա այնպես է ազդվում, որ վերադարձի ամբողջ ճանապարհին բարձրաձայն երգում է, հետո էլ, երեք օր շարունակ մահճակալին ընկած, լաց է լինում:

Եվ նա վերածնվում է: «Նրա համար խենթացել էի, — ասաց նա ինձ, — գժվել էի ամբողջովին»: Բավական էր փակեր աչքերը, տեսնում էր նրան, ծովի հառաչում լսում էր նրա շշուկը, կեսգի-

շերին արթնանում էր անկողնում նրա մարմնի առկայության պատրանքից: Եվ, վերջնականապես հանգիստը կորցրած, ամսվա վերջին գրում է նրան առաջին նամակը: Համառոտ ուղերձի մեջ հայտնում է, որ տեսել է նրան հյուրանոցից դուրս գալիս, և հաճելի կլիներ, եթե նա էլ իրեն նկատած լիներ: Արտատրոփ սպասում է պատասխանի: Սպասումից հոգնելով, նա գրում է նույն բովանդակությամբ երկրորդ նամակը, որի արատավոր կողմը գուցե և այն լիներ, որ նա մեղադրում է նրան քաղաքավարության մեջ: Վեց ամսում նա արդեն վեց անպատասխան նամակ է գրած լինում, բայց նրան մխիթարում է՝ այն միտքը, որ նամակները հասնում են հասցեատիրոջը:

Առաջին անգամ սեփական ճակատագրի տերը-լինելով, Անխելա Վիկարիոն հայտնաբերում է, որ ատելությունն ու սերը նույնանման զգացմունքներ են: Ինչքան շատ է գրում, այնքան շատ է բորբոքվում կրակը նրա ներսում, ինչպես նաև բորբոքվում է ատելություն մոր նկատմամբ: «Մորս տեսքն անգամ սիրտս տակնուվրա էր անում,— ասաց նա ինձ: — Ամեն անգամ մորս տեսնելիս անմիջապես նրան էի հիշում»:

Կյանքն անցնում է նույն հեշտությամբ, ինչպես չամուսնացած տարիներին. և ինչպես հնում կտորից և թղթից ծաղիկներ ու թռչուններ էր պատրաստում, այնպես էլ այժմ կարի մեքենայի անիվն է պտտեցնում ընկերուհիների հետ, բայց հենց որ մայրը մտնում է անկողին, նա նստում և մինչև լույս անհույս նամակներ է գրում: Նա սիրունանում է, դառնում վայելչագեղ, իր բախտի տերը: Նա դառնում է սուրբ՝ միայն նրա համար, չի ընդունում ոչ մի հեղինակություն, բացի նրա հեղինակությունից, ոչ մի ծառայություն, բացի իր մտքում նրան ծառայելուց:

Նա շաբաթական մեկ նամակ է գրում, և այդպես ամբողջ կես կյանքը: «Հաճախ չէի իմանում՝ ինչ գրել, — ասաց նա ինձ ծիծաղից թուլացած: — Բայց ինձ համար բավական էր իմանալ, որ նա ստանում է նամակներս»: Սկզբում դրանք հաշվելու ակնարկներ էին, հետո՝ սիրուհու գաղտնի նամակներ, թորշոմած հարսնացուի բույրը հիշեցնող գրություններ, գործնական հուշեր, սիրո վկայագրեր, և ի վերջո նրանք դարձան ստահող նամակները լքված կնոջ, որը սոսկալի հիվանդություններ է հնարում, միայն թե նրան ստիպի վերադառնալ: Մի երեկո թանաքը թափվում է նամակի վրա, և փոխանակ պատռելու, հետգրությամբ նա ավելացնում է. «Որպես սիրուս վկայություն՝ ճամփում եմ քեզ արցունքներս»: Հաճախ, արցունքներից հոգնած, ծիծաղում է ինքն իր հիմարության վրա: Վեց անգամ փոխվում է փոստի աշխատակցուհին, և վեց անգամ շարունակվում է նրանց համագործակցությունը: Նա միայն իր ձեռնարկած գործից ետ կանգնելու մասին չի մտածում: Բայց նրա տառապանքները մնում են անպատասխան: Ասես նա գրում է... ոչ-ոքի:

Անցնում է տաս տարի: Մի օր նա արթնանում է այն զգացումից, 269

թե իբր նա, մերկ, պառկած է իր հետ անկողնում: Եվ նա գրում է քսան էջից բաղկացած մի նամակ ու, առանց ամաչելու, հայտնում բոլոր դառնությունների մասին, որ այն անիծյալ երեկոյից հետո կրել է իր սրտում: Գրում է մշտական ցավերի մասին, որ նա թողել էր իր մարմնում, նրա լեզվի քաղցրության մասին, նրա աչքերում խաղացող կայծերի մասին: Նամակը հանձնում է փոստի աշխատակցուհուն, որն ուրբաթ օրերին գալիս, նրանից նամակներ էր ստանում, և որոշում է, որ դա իր տանջանքների վերջին ճիշդ կլինի: Պատասխան չի ստացվում: Այդ օրից հետո նա արդեն չի գիտակցում, թե ում և ինչ է գրում, բայց շարունակում է գրել էլի՝ տասնվեց երկար տարիներ:

Օգոստոսյան մի շոգ օր, ընկերուհիների հետ կար անելիս, հանկարծ զգում է, որ ինչ-որ մեկը մոտենում է դռանը: Գլուխը բարձրացնելու նույնիսկ կարիք չի զգում՝ իմանալու համար, թե ով է եկողը: «Գիրացել էր, մազերն սկսել էին թափվել, արդեն ակնոցների կարիք էր զգում, — ասաց նա ինձ: — Բայց նա էր, սատանան տանի, նա էր»: Տխրում է, որ, երևի, նա էլ իրեն է գտնում այդքան մաշված, ինչպես ինքը՝ նրան. չի կարողանում հավատալ, որ նրան պահելու համար իր մեջ եղած սիրուց կարող էր նաև նրա մեջ լինել: Հագին քրտինքի մեջ կորած նույն վերնաշապիկն էր, որ տեսել էր առաջին անգամ՝ հայրենի գյուղ ժամանելիս, կապել էր նույն գոտին և արծաթե զարդանշաններով նույն ուսակալները: Բայարդո Սան Ռոմանը մի քայլ առաջ է գնում, ուշադրություն չդարձնելով կարով զբաղված կանանց վրա, հանում է ուսակալներն ու դնում կարի մեքենայի վրա:

— Ահա և ես, — ասում է նա:

Ձեռքին շորեղենի ճամպրուկն էր ու նաև մի փոքրիկ ճամպրուկ՝ մոտ երկու հազար նամակներով, որ գրել էր նրան: Նամակները դասավորված էին ըստ ամսաթվերի՝ գույնզգույն բուլդերով կապած ծրարների մեջ և բոլորն էլ... չբացած:

***

Տարիների ընթացքում մենք չէինք կարողանում խոսել այլ բաների մասին: Մեր ամենօրյա խոսակցությունը, որ մինչ այդ պատվում էր հասարակ իրադարձությունների շուրջ, միանգամից սկսվեց պտտվել այդ ընդհանուր ցավի շուրջը: Ամեն առավոտ աքաղաղներն իրենց կանչերով փորձում էին ստիպել մեզ կարգավորել այն բազմաթիվ իրար հաջորդող պարտականությունները, որ հնարավոր դարձրին թյուրիմացությունը, բայց մենք չէինք անում դա ոչ թե այն պատճառով, որ վախենում էինք բոլոր գաղտնիքները լուսաբանելուց, այլ այն պատճառով, որ մեզանից ոչ մեկը ամբողջ կյանքում հանգիստ չէր քնի, եթե հանկարծ նախախնամությունը պարզեր յուրաքանչյուրիս հատկացված տեղն ու դերը:

70 Եվ դա այդպես էլ չիմացվեց: Քրիստո Բեդոյան, հետագայում

ճանաչված վիրաբույժը, չի գնում ծնողների մոտ, որտեղ նրան սպասում են լուրն հայտնելու համար, այլ մնում է տատի տանը և եպիսկոպոսի ժամանմանը նախորդող երկու ժամը կորցնում է այդտեղ. նա այդպես էլ երբեք չկարողացավ ներել իրեն: Իսկ նրանք, ովքեր կարող էին, բայց չկանխեցին դժբախտությունը, հանդգնորեն հայտարարեցին, որ պատվի հարցերը մութ ուղորտներ են, որոնց գաղտնիքները միայն դրամայի մասնակիցներին են հայտնի: «Պատիվը սերն է», հաճախ էր կրկնում մայրս: Հորտենզիա Բաուտեն, որի մասնակցությունը լույ այն էր, որ տեսել էր արևաթաթախ դանակը, երբ դա դեռևս այդպիսին չէր, այնպես է ազդվում պատրանքից, որ ի վերջո կորցնում է հոգեկան հավասարակշռությունը ու մի օր էլ, փախչելով երևակայական հետապնդումից, մերկացած ընկնում է փողոցները: Ֆլորա Միգելը, Սանտյագո Նասարի հարսնացուն, փախչում է սահմանապահ սպաներից մեկի հետ ու պոռնկանում, ձեռքից-ձեռք ընկնում Վիչադայի ռետինագործների շրջապատում: Աուրա Վիլյերսոնը, որի օգնությամբ երեք սերունդ էր լույս աշխարհ եկել, լուրն իմանալուն պես միզափամփուշտի խցանում է ստանում և մինչև կյանքի վերջը խողովակի օգնությամբ միզում: Դոն Ռոխելիո դե-լա-Ֆլորը, Կլոտիլդե Արմենտայի բարի ամուսինը, երկարակեցության 86 տարեկան բացառիկ նմուշը, վերջին անգամ տեղից բարձրանում է տեսնելու, թե ինչպես են Սանտյագո Նասարին դաշունահարում սեփական տան փակ դռանը մեխած, և այլևս չի տանում այդ հարվածը: Պլասիդա Լիներոն այդ դուռը փակում է վերջին վայրկյանին, բայց հետագայում նա էլ է իրեն ազատում մեղքից: «Ես դուռը փակեցի, քանի որ Դիվինա Ֆլորը երդվեց, որ տեսել էր տղայիս ներս մտնելիս, — պատմեց նա ինձ: — Բայց, ցավոք, դա ճիշտ չէր»: Սակայն նա երբեք չներեց, որ ծառերի խաղաղ հանգիստը խանգարվում էր թռչունների ճռվողյունով, և շարունակեց այն ժամանակների իր հիմար սովորությունը՝ հիլի հատիկներ չրթացնելը:

Հանցագործությունից տասներկու օր անց պաշտոնական հետաքննիչը գյուղը գտնում է առույգ և ուրախ վիճակում: Գավառական ակումբի կեղտոտ սենյակներից մեկում, օգտվելով բուրավետ սուրճի և շաքարեղեգնի ռոմի խառնուրդից, որպես շոգի դեմ պայքարելու միակ միջոց, նա ստիպված է լինում զինված ուժ պահանջել, որպեսզի կարգի հրավիրի ամբոխին, մի ամբոխ, որը ձգտում է շեշտած լինել դրամայի մեջ իր կատարած դերը: Ուսումը նոր ավարտած, նա տակավին չէր ազատվել իրավաբանական ուսումնարանի սև համազգեստից և ուսումնարանի գերբը կրող ոսկե մատանուց, ինչպես նաև փառամոլությունից ու երջանիկ ամուսնության հեռանկարներից: Նրա անունը երբեք չիմացվեց: Նրա բնութագրության տեղեկությունները ես հայթայթեցի վերջնական եզրակացությունից, որ քսան տարի հետո, շատ շատերի

օգնությամբ, հայտնաբերեցի Ռիոաչայի Իրավաբանության Պալատում: Արխիվը թափթփված էր, իսկ շենքը, որ երկու օր Ֆրենսիս Դրեյկի համար ծառայել էր որպես ամրոց, իր ուսերին էր կրում զավթիչների կուտակած հարյուրամյա բեռը: Ներքնահարկը մակհնթացության ժամանակ միշտ լցվում էր ջրով և ցիրուցան եղած հատորները լողում էին լքված սենյակներում: Մինչև ծնկներս ջրի մեջ, ես անձամբ հետազոտեցի կորցրած գործերի այդ ջրամբարը, և միայն պատահականությունն ինձ օգնեց, հինգ տարի անընդհատ փնտրելուց հետո, հայտնաբերել 322 խառնաշփոթ էջ՝ ավելի քան 500 էջից, որ պետք է ունենար եզրակացությունը:

Քննիչի անունը չգտա, բայց որ նա գրագետ էր եղել՝ կասկած չկար: Նա ծանոթ էր եղել իսպանական դասականներին, որոշ լատինացիների, Նիցշեին՝ այն տարիներին ուսանողների շրջանում ամենահայտնի հեղինակին: Լուսանցքների գրառումներն ասես արյամբ էին կատարված, և ոչ միայն գունավոր թանաքի պատճառով: Սարսափելով իրեն բաժին ընկած գաղտնիքից և շըրջանցելով այն, հակառակ իր անմիջական պարտականությունների, նա բազմաթիվ լիրիկական գեղումներ է արել: Կատարվել էր սպանություն, կատարվել էր անարգել, նրան նախդիտել էր պատահականությունների մի ամբողջ կծիկ, որ, առհասարակ, արգելվում է գրականության բոլոր օրենքներով: Եվ նա զարմանքից քար է կտրում, թե այդ ինչպես կարող էր այդպես ստացվել:

Նա լավ է աշխատում, աշխատում է բարեխղճորեն, սակայն ոչ մի կերպ չի կարողանում հանդիպել դժբախտության մեջ Սանտյագո Նասարի ունեցած մեղքի նույնիսկ չնչին ակնարկի: Անխելա Վիկարիոյի մտերիմ ընկերուհիները երկար տարիներ շարունակում էին պնդել, որ նա իրենց տեղյակ էր դարձրել իր գաղտնիքին հարսանիքից դեռ շատ առաջ, բայց ոչ մի անհուն չէր հայտնել: Եզրակացությունում գրանցված էր նրանց ցուցմունքը: «Նա հայտնեց մեզ հրաշքի մասին, բայց չտվեց հրաշագործի անունը»: Անկոտրում է մնում նաև ինքը՝ Անխելա Վիկարիոն: Երբ պաշտոնական քննիչը հարևանցիորեն հարցնում է, թե նա գիտեր, արդյոք, թե ով էր հանգուցյալ Սանտյագո Նասարը, նա անտարբերությամբ պատասխանում է.

— Նա ինձ հետ կատարվածի հեղինակն էր:

Ընդամենը երեք օր տևած հետաքննության ընթացքում քաղաքացիական ներկայացուցիչն էլ իր բաժինն է մտցնում հարցն ավելի աղավաղելու գործում: Չգտնելով Սանտյագո Նասարի դեմ ուղղված որևէ փաստ, բարեխիղճ պաշտոնական քննիչը կորցնում է իրեն, հուսահատվում: 416-րդ էջի լուսանցքում դեղագործի կարմիր թանաքով նա անձամբ գրում է. «Տվեք ինձ նախապաշարմունք, և ես կշրջեմ երկիրը»: Հուսահատությամբ շնչող այս ձևափոխության տակ նա նետահարված սիրտ է նկարում: Նրա, ինչպես նաև Սանտյագո Նասարի բարեկամների համար, հե-

տաքննության վերջին պահին դրսևորված այսօրինակ վարքագիծը համազոր էր վերջնական կարծիքի:

Սեփական մահվան օրը Սանտյագո Նասարը շատ լավ գիտակցում է, թե ինչպիսին է լինելու իրեն վերագրվող անարդարության գինը. դրանում ոչ մի կասկած չկար: Նա լավ էր ճանաչում շրջապատը, գիտեր, որ երկվորյակները կնահանջեն, եթե դիմարություն ցույց տրվի նրանց: Ոչ ոք չէր ճանաչում Բայարդո Սան Ռոմանին, բայց Սանտյագո Նասարը գիտեր, որ հասարակ փառամոլության տակ քողարկվում են շատ պարզ բնական ձգտումներ: Գիտեր, բայց ուշադրություն չէր դարձնում: Հենց այդ տարբերությունն էր, որ դարձավ նրա սպանության պատճառը: Երբ վերջին պահին նա իմանում է, որ Վիկարիո եղբայրները իրեն են սպասում, որ սպանեն, հակառակ ընդհանուր կարծիքի, նա չի տազնապում, այլ ավելի բացահայտ է ցույց տալիս իր անտարբերությունը:

Իմ կարծիքով՝ նա մահացավ, չհասկանալով սեփական մահը: Քրոջս՝ Մարգոյի հետ ընթրիքի մասին պայմանավորվելուց հետո, Քրիստո Բեդոյան թևանցուկ է անում նրան և տանում նավամատուցից: Նրանց անհոգ տեսքը կեղծ գոհունակության պատրանք է ստեղծում շրջապատում: «Այնքան ուրախ էին քայլում, — ասաց ինձ Մեմե Լուիզան, — որ ես փառք տվեցի աստծուն. թվաց՝ հարցն արդեն լուծված է»: Բայց ոչ բոլորն էին սիրում Սանտյագո Նասարին: Պոլո Կառիլյոյին, էլեկտրական ցանցի սեփականատիրոջը, թվում էր, թե նրա հպարտությունը ցինիզմից է, ոչ թե գիտելիքներից: «Կարծում էր՝ հարստությունն անձեռնմխելի է դարձնում իրեն», ասաց նա ինձ: Կինը, Ֆաուստա Լուպեսը, մեկնաբանեց. «Ինչպես բոլոր թուրքերը»: Ինդուլեսիո Պարդոն նոր է դուրս ելնում Կլոտիլդե Արմենտայի կրպակից, երկվորյակները հայտնում են նրան, որ եպիսկոպոսի մեկնելուն պես պետք է սպանեն Սանտյագո Նասարին: Նա էլ իր հերթին էր մտածում, որ դրանք հարբածների զառանցանքներ են, բայց Կլոտիլդե Արմենտան հասկացնում է նրան և խնդրում՝ զգուշացնել Սանտյագո Նասարին:

— Նույնիսկ նեղություն չքաշես, — ասում է նրան Պեդրո Վիկարիոն: — Ինչ էլ լինի, կարող ես հաշվել, որ նա արդեն մեռած է:

Դա արդեն մարտահրավեր էր: Որ Ինդուլեսիո Պարդոն Սանտյագո Նասարի մտերիմն էր՝ քաջ հայտնի էր երկվորյակներին: Հայտնի էր նաև, որ նա միակ մարդն էր, որ կարող էր կանխել ոճրագործությունը, չվարկաբեկելով իրենց՝ երկվորյակներին: Սակայն Ինդուլեսիո Պարդոն նավամատուցից վերադարձող բազմության մեջ հանդիպում է Սանտյագո Նասարին Քրիստո Բեդոյայի հետ թևանցուկ քայլելիս և չի համարձակվում նախազգուշացնել: «Տազնապանացավ», ասաց նա ինձ: Ձեռքով թմբկաբազում է երկուսի ուսին և թողնում, որ շարունակեն ճանապարհը: Նրանք, Ինդուլեսիո Պարդոյի վրա հազիվ ուշադրություն դարձրած, շարունակում են հարսանիքից ստացած տպավորությունների փոխանակումը:

273

Նույն ուղղությամբ դեպի հրապարակն է շարժվում ժողովուրդը: Հրմշտոցում էսկոլաստիկո Սիսներոսը նկատում է, որ ընկերներն ինչ-որ շրջանակի մեջ են առնված՝ դատարկ շրջանակի, ասես մարդիկ, գիտենալով, որ Սանտյագո Նասարը պետք է մեռնի, խուսափում են նրա հետ շփվելուց: Քրիստո Բեդոյան նույն բանն է հիշում՝ ինչ-որ տարօրինակ վերաբերմունք իրենց նկատմամբ: «Մեզ նայում էին այնպես, ասես երեսներիս բան էր նկարած», ասաց նա ինձ: Սարա Լորյեզան կոշկեղենի կրպակը բացում է նրանց անցնելու պահին և սարսափում է Սանտյագո Նասարի դեմքի գունատությունից:

— Ծառին հենվիր, Սարա աղջիկ, — ասում է նա առանց կանգ առնելու:

Տնային շորերով դռան շեմին նստած Սելեստե Դանգոզը, ծաղրելով նրանց, ովքեր պճնազարդվել էին եպիսկոպոսի պատվին, Սանտյագո Նասարին հրավիրում է սուրճ խմելու: «Ժամանակ շահելու համար, մինչև կմտածեի՝ ինչ անել», ասաց նա ինձ: Սանտյագո Նասարը պատասխանում է, որ պետք է շտապ կերպով փոխի շորերն ու գնա քրոջս հետ նախաճաշելու: «Եվ ես տեղի տվեցի, — բացատրեց ինձ Սելեստե Դանգոզը: — Թվաց, թե իր անելիքներում այդքան վստահ մարդուն դժվար թե կարողանան սպանել»: Ջամիլ Շաուիին միակն է, որն անում է այն, ինչ անհրաժեշտ էր անել: Շշուկներն իմանալուն պես, նա կանգնում է իր պարենային խանութի շեմին և սպասում Սանտյագո Նասարին: Իբրահիմ Նասարի հետ եկած վերջին արաբը մինչև վերջ նրա հավատարիմ գործընկերն էր և այժմ էլ մնում էր նրա ընտանիքի ամենամոտ խորհրդատուն: Միայն նա ուներ Սանտյագո Նասարի հետ խոսելու ամենամեծ իրավունքը: Սակայն նա մտածում է, որ շշուկները կարող են անհիմն լինել, և այդ դեպքում ինքն անտեղի անհանգստություն կարող է պատճառել նրան. որոշում է դիմել Քրիստո Բեդոյային և պարզել, թե արդյոք, այս վերջինս լավատեղյակ է գործին: Չայն է տալիս: Քրիստո Բեդոյան հրապարակի անկյունում ձեռքով թփթփացնում է Սանտյագո Նասարի մեջքին և գնում դեպի Ջամիլ Շաուիին:

— Մինչև շաբաթ, — բաժանվելիս ասում է նրան:

Սանտյագո Նասարը չի պատասխանում, այլ ինչ-որ բան է ասում Ջամիլ Շաուիին արաբերեն, վերջինս, բարձրաձայն ծիծաղելով, պատասխանում է նույնպես արաբերեն: «Բառախաղ էր, որ միշտ փոխանակում էինք», ասաց ինձ Ջամիլ Շաուիին: Սանտյագո Նասարը ձեռքի շարժումով իր սովորական նշանն է անում

նրանց և թեքվում հրապարակի անկյունը: Դա վերջին անգամն էր, որ նրանք տեսնում են նրան:

Ջամիլ Շաուիից լուրն իմանալուն պես, Քրիստո Բեդոյան դուրս է թռչում խանութից և վազում Սանտյագո Լասարի ետևից: Նկատում է նրան անկյունում թեքվելիս, վազում է, բայց ցրվող բազմության մեջ չի գտնում նրան: Ում դիմում է, նույն պատասխանն է ստանում:

— Հենց նոր նրան քեզ հետ տեսանք:

Անհնար է թվում, որ այդքան կարճ ժամանակում նա կարող էր տուն հասնել, բայց վազում է տուն: Այդ պահերին սովորաբար բաց մնացող դռնով նա ներս է ընկնում, չնկատելով հատակին ընկած ծրարը: Մարդկանց չանհանգստացնելու համար, անշշուկ, խավարի մեջ անցնում է դահլիճը: Շները ընդառաջ են գալիս, բայց նա տանտիրոջ պես բանալիների զնգզնգոցով հանգստացնում է նրանց և նրանց ուղեկցությամբ էլ մտնում խոհանոց: Միջանցքում հանդիպում է Դիվինա Ֆլորին, որը ջրով լի թասն ու փալասը ձեռքին գնում է դահլիճի փոշին մաքրելու: Նրանից իմանում է, որ Սանտյագո Լասարը չի վերադարձել: Երբ նա մտնում է խոհանոց, Վիկտորիա Գուսմանը հենց նոր է կրակին դրած լինում ճագարի մսով ապուրը: Աղջիկն անմիջապես հասկանում է: «Միրտը բերանից դուրս էր գալիս», ասաց նա ինձ: Քրիստո Բեդոյան Սանտյագո Լասարի մասին է հարցնում, աղջիկն անփույթ պատասխանում է, որ դեռևս չի եկել քնելու:

— Հարցը լուրջ է, — ասում է նրան Քրիստո Բեդոյան: — Նրան փնտրում են, որ սպանեն նրան:

Եվ Վիկտորիա Գուսմանը մոռանում է իր անփութությունը:

— Այդ ողորմելիները ոչ ոքի էլ չեն սպանի, — ասում է նա:

— Նրանք խմում են շաբաթ օրվանից, — ասում է Քրիստո Բեդոյան:

— Հենց այդ պատճառով, — պատասխանում է աղջիկը: — Ոչ մի հարբած իր կղկղանքը չի ուտում:

Քրիստո Բեդոյան վերադառնում է դահլիճ, որտեղ Դիվինա Ֆլորը հենց նոր է բացած լինում պատուհանները: «Երևի այն պատճառով, որ անձրև չէր գալիս, — ասաց ինձ Քրիստո Բեդոյան: — Դեռ ժամը յոթը չկար, իսկ ոսկեշող արևն արդեն պատուհաններից ներս էր ընկել»: Նորից է հարցնում Դիվինա Ֆլորին, թե վստահ է, արդյոք, որ Սանտյագո Լասարը դահլիճի դռնով ներս չի մտել: Այս անգամ աղջիկն առաջվա նման վստահ չէր: Հետո հարցնում է Պլասիդա Լիներոյից, աղջիկը պատասխանում է, որ երկու րոպե առաջ գիշերային սեղանին սուրճ է դրել, բայց չի արթնացրել նրան: Այդպես էր. կարթնանար յոթին, սուրճ կխմեր և ցած կիջներ՝

ընթրիքի հրահանգներ տալու: Քրիստո Բեդոյան նայում է ժամացույցին. ժամը 6-ն անց էր 56 րոպե: Բարձրանում է երկրորդ հարկ, համոզվելու, որ Սանտյագո Նասարը ներս չի մտել:

Ննջասենյակի դուռը ներսից փակ էր: Սանտյագո Նասարը մոր ննջարանով էր դուրս գնացել: Քրիստո Բեդոյան ոչ միայն լավ էր ճանաչում սենյակները, այլև այս ընտանիքում վայելում էր այնպիսի վստահություն, որ ուղղակի Պլասիդա Լիներոյի ննջարանով է անցնում կից սենյակը: Ցանցաճոճի վրա կողքի պառկած, ձեղնահարկից ընկնող արևի շողը դեմքին, ձեռնափն այտին սեղմած կինը հրեշտակ է հիշեցնում նրան. «Ասես տեսիլք լիներ», ասաց ինձ Քրիստո Բեդոյան: Այդ գեղեցկությամբ տարված՝ մի պահ հիանում է նրանով, հետո անձայն դուրս է գալիս ննջարանից, անցնում լոգարանի կողքով և մտնում Սանտյագո Նասարի ննջասենյակը: Տեսնում է տեղաշորը հավաքած, 'աթոռի վիա' խնամքով ծալած ամենօրյա հագուստը, վրան՝ հեծյալի սոմբրերոն, հատակին, մտրակի կողքին՝ երկարաձիտ կոշիկները: Գրասեղանի վրա Սանտյագո Նասարի զարթուցիչը ցույց է տալիս 6-ն անց 58: «Մտածեցի՝ երևի գինվել ու նորից դուրս է գնացել», ասաց ինձ Քրիստո Բեդոյան: Բայց ատրճանակը գտնում է գրասեղանի դարակում: «Նա երբեք զենք չէր կրակել, — ասաց ինձ Քրիստո Բեդոյան: — Որոշեցի վերցնել ատրճանակն ու տանել Սանտյագո Նասարին»: Ատրճանակը վերնաշապիկի տակից կոխում է գոտկատեղն ու միայն հանցագործությունից հետո է նկատում, որ այն դատարկ է: Հենց դարակը փակելիս էլ Պլասիդա Լիներոն սուրճի զավաթը ձեռքին հայտնվում է դռների մեջ:

— Տեր Աստված, — բացականչում է նա: — Այս ինչպես վախեցրիր ինձ:

Քրիստո Բեդոյան էլ իր հերթին է վախենում: Տեսնում է նրան վառ լույսի տակ, ոսկեգույն, նախշազարդ շրջազգեստը հագին, մազերն արձակած, և նրա սկզբնական հիացմունքը խսպառ ցնդում է: Փոքր-ինչ շփոթված պատասխանում է, որ եկել է Սանտյագո Նասարի ետևից:

— Գնացել է եպիսկոպոսին դիմավորելու, — ասում է Պլասիդա Լիներոն:

— Այնտեղից վերադարձավ, — ասում է նա:

— Ես ենթադրում եմ... — շնչում է կինը: — Նա անարժան մոր զավակ է:

Նկատելով, որ Քրիստո Բեդոյան չի կարողանում հանգիստ կանգնել, կտրում է խոսքը: «Հուսով եմ՝ աստված ինձ կների, — ասաց ինձ Պլասիդա Լիներոն, — բայց նրա շփոթմունքն այն-

պիսին էր, որ ասես գողության էր եկել»: Հարցնում է, թե ինչ է պատահել: Քրիստո Բեդոյան վախենում է կասկածանք առաջացնելուց և չի համարձակվում ասել ճշմարտությունը:

— Ոչինչ, — պատասխանում է նա: — Ուղղակի ոչ մի ռուպե աչք չեմ փակել:

Հեռանում է, այլևս ոչ մի բացատրություն չտալով: «Բոլոր դեպքերում, — ասաց նա ինձ, — նրան միշտ էլ թվում էր, որ իրեն կողոպտում են»: Հրապարակում հանդիպում է բացօթյա ժամերգությունից եկեղեցի վերադարձող պաղրե Ամադորին, բայց մտածում է, որ վերջինս Սանտյագո Նասարի հոգին փրկելու համար ոչինչ անել չի կարող: Որոշում է վերադառնալ Նավամատույց, երբ նկատում է, որ Կլոտիլդե Արմենտայի կրպակից կանչում են իրեն: Մազերը խառնած, դեմքի գույնը գցած, կոճակներն արձակած վերնաշապիկի թևերը վեր բշտած, սուսերի ծայրից անձամբ շինած դանակը ձեռքին, շեմքին կանգնած էր Պեդրո Վիկարիոն: Նրա տեսքն ավելի թշվառ էր թվում, քան հանցագործը կունենար, բայց դա այն բանի միակ ուսկնհայտ վկայությունը չէր, որ նա վերջին ռուպեին էլի մի փորձ է անում, որպեսզի թույլ չտան ոճրագործությունն իրականացնել:

— Քրիստոբալ, — գոռում է նա, — ասա Սանտյագո Նասարին, որ այստեղ իրեն ենք սպասում, որ սպանենք:

Քրիստո Բեդոյան գուցե նրան խանգարելու այդ ծառայությունը մատուցեր: «Եթե ես ատրճանակ կրակել իմանայի, Սանտյագո Նասարն այժմ ողջ կլիներ», ասաց նա ինձ: Բայց ատրճանակի փողին դեմ առնող զնդակի պայթման վտանգի մասին այնքան խոսակցություններ լսելուց հետո, նա սարսափում է այդ մտքից:

— Նախազգուշացնում եմ՝ նա զինված է այնպիսի զենքով, որ մեքենա կարող է ջարդուփշուր անել, — գոռում է նա:

Պեդրո Վիկարիոն գիտեր, որ դա ճիշտ չէ: «Նա երբեք չէր զինվում, եթե հեծյալի զգեստ հագած չէր լինում», ասաց նա ինձ: Սակայն երևի կգերադասեր, որ նա զինված լիներ, երբ ինքը որոշեց մաքրել քրոջ պատիվը:

— Մեռածները չեն կրակում, — գոռում է նա:

Դռներում հայտնվում է Պաբլո Վիկարիոն: Դեմքը եղբոր դեմքի նման գունատ, հարսանյաց երեկոյին հագած ժակետով, ձեռքում՝ լրագրի մեջ փաթաթած դանակը: «Եթե դա չլիներ, — ասաց ինձ Քրիստո Բեդոյան, — երբեք չէի իմանա, թե նրանցից ով՝ ով է»: Պաբլո Վիկարիոյի թիկունքում հայտնվում է Կլոտիլդե Արմենտան: Նա գոռում է Քրիստո Բեդոյային, որ շտապի, և որ թուլամորթների այս երկրում միայն նրա պես մարդը կարող է խափանել ողբերգությունը:

Այն, ինչ կատարվում է հետո, դառնում է հանուրի սեփականություն: Նավամատուցից վերադարձող ժողովուրդը, գոռոցներից բորբոքված, սկսում է հրապարակի շուրջը տեղ գրավել, որպեսզի ներկա լինի հանցագործ արարքին: Քրիստոս Բեդոյան ծանոթներին հարցնում է Սանտյագո Նասարի մասին, բայց ոչ ոք նրան տեսած չի լինում: Հասարակաց ակումբի մուտքի մոտ հանդիպում է գնդապետ Լազարո Ապոնտեին և պատմում Կլոտիլդե Արմենտայի կրպակի դիմաց հենց նոր տեղի ունեցածի մասին:

— Չի կարող պատահել, — ասում է գնդապետ Ապոնտեն: — Ես նրանց ուղարկեցի քնելու:

— Ես հենց նոր հանդիպեցի նրանց խոզ մորթելու դանակները ձեռքներին, — ասում է Քրիստոս Բեդոյան:

— Չի կարող պատահել, որովհետև նախքան քնելու ուղարկելը, ես խլեցի նրանց դանակները, — ասում է ալկալիդը: — Երևի դու դրանից առաջ ես տեսել նրանց:

— Ես նրանց երկու թուփ առաջ տեսա, ամեն մեկի ձեռքին մի-մի խոզ մորթելու դանակ, — ասում է Քրիստոս Բեդոյան:

— Սատանան տանի, — ասում է քաղաքագլուխը: — Ուրեմն նրանք վերադարձել են ուրիշ դանակներով:

Նա խոսք է տալիս անմիջապես զբաղվել այդ հարցով, բայց մտնում է Հասարակաց ակումբ՝ երեկոյի համար մի պարտիա դոմինո պատվիրելու, իսկ երբ դուրս է գալիս այնտեղից, ոճիրն արդեն կատարված է լինում: Քրիստոս Բեդոյան կատարում է իր միակ մահացու սխալը. վճռելով, որ Սանտյագո Նասարը վերջին պահին որոշել է առանց շորերը փոխելու գնալ մեր տուն ընթրիքի, ինքն էլ գնում է նրա ետևից: Շտապ քայլերով անցնում է գետափով, ամեն հանդիպողի հարցնում, թե, արդյոք, չեն տեսել, բայց ոչ ոք չի կարողանում ճիշտ պատասխան տալ: Նա չի վիստվում՝ մեր տուն տանող ուրիշ ճնապարհներ էլ կային: Պրոսպերա Արանգոն, պճնուհին, աղերսում է նրան որևէ օգնություն ցույց տալ մահճակալի վրա ընկած մահամերձ հորը՝ նրան եպիսկոպոսի անեծքից փրկելու համար: «Ես նրան տեսա անցնելիս, — ասաց ինձ քույրս՝ Մարգոն: — Դեմքը հանգուցյալի դեմքի էր նման»: Քրիստոս Բեդոյան կորցնում է չորս թուփ, խոստանում է վերադառնալ ավելի ուշ և հիվանդին ավելի մանրագնին քննել, սակայն Պրոսպերա Արանգոյին օգնում է հիվանդին ննջարան տեղափոխել և էլի երեք թուփ է կորցնում: Երբ վերջապես դուրս է գալիս, լսում է հեռավոր աղմուկ, և նրան թվում է, թե հրապարակում հրաձգություն է սկսվել: Փորձում է վազել, բայց գոտկատակը

խոթած ատրճանակը խանգարում է նրան: Շրջանցելով վերջին անկյունը, թիկունքից ճանաչում է մորս, որ քարշ տալով տուն էր տանում փոքր տղային:

— Լուիզա Սանտյագա, — գոռում է նա, — ո՛ր է քո սանիկը:

Մայրս հազիվ է շրջում արցունքներով ողողված դեմքը:

— Այս, որդիս, — պատասխանում է նա, — ասում են՝ նրան սպանեցին:

Այդպես էր: Այն ժամանակ, երբ Քրիստո Բեդոյան փնտրում է նրան, Սանտյագո Նասարը մտնում է նշանածի՝ Ֆլորա Միգելի տուն, որ գտնվում էր ճիշտ այ՛մ անկյունում, որտեղ Քրիստո Բեդոյան վերջին անգամ տեսել էր նրան: «Մտքովս անգամ չանցավ, որ նա կարող էր այնտեղ լինել, — ասաց ինձ նա, — որովհետև այդ տան ապրողները երբեք կեսօրից շուտ չէին արթնանում»: Դա սովորական երևույթ էր. Նաիր Միգելն ամբողջ համայնքի կողմից հարգված մարդ էր, նրա հեղինակությունն անառարկելի էր, և, համաձայն նրա կամքի, ընտանիքի բոլոր անդամները քնում էին մինչև ժամը տասներկուսը: «Դա է պատճառը, որ անհոգ Ֆլորա Միգելը բացված վարդի է նման», ասում էր Մերսեդեսը: Ճշմարտությունն այն էր, որ նրանք շուտ արթնացող և աշխատասեր մարդիկ էին: Սանտյագո Նասարի և Ֆլորա Միգելի ամուսնության պայմանը ծնողներն էին կապել: Սանտյագո Նասարը պաշտպանում էր ամուսնության նկատմամբ հոր ունեցած հայացքները և վճռականորեն կողմ էր պայմանի իրականացմանը: Թեև Ֆլորա Միգելը լիովին օգտվում էր իր ծաղկուն վիճակից, բայց ազնվության և համեստության հարցերում դեռ շատ պակասություններ ուներ: Նա արդեն քավորկին էր եղել իր սերնդակիցների բոլոր հարսանիքներին, այնպես որ ծնողների պայմանը ուղղակի չտեսնված փրկություն էր նրա համար: Նրանց նշանադրությունը հասարակ էր, առանց այցելությունների և սրտագին հառաչանքների: Բազմիցս հետաձգված հարսանիքը վերջապես նշանակված էր գալիք Հարության տոների վերջերին:

Այն օրը Ֆլորա Միգելն արթնանում է եպիսկոպոսի շոգենավի սուլոցից և քիչ անց իմանում, որ Վիկարիո երկվորյակները սպասում են Սանտյագո Նասարին, որ սպանեն նրան: Միանձնուհի քրոջս, որ դժբախտությունից հետո արժանացել էր նրա հետ խոսելու բախտին, չի կարողանում ասել, թե ով էր հայտնել իրեն նախատեսվող սպանության լուրը: «Միայն հիշում եմ, որ առավոտյան ժամը վեցին ողջ աշխարհը գիտեր այդ մասին», ասել էր նա քրոջս: Բայց նա չի հավատում, որ կարող են սպանել Սանտ-

յագո Լասարին, այլ մտածում էր, որ, երևի, ուզում են բռնի կերպով ամուսնացնել Անխելա Վիկարիոյի հետ՝ վերջինիս կորցրած պատիվը վերականգնելու նպատակով: Լա ստորացման ճրգնածամ է ապրում: Եվ երբ բոլորը եպիսկոպոսին են սպասում, նա ննջարանում խեղդվում է հուսահատության արցունքներից և զայրույթով արկղիկն է ձխտում Սանտյագո Լասարի՝ բուլեջից ուղարկած նամակները:

Ֆլորա Միգելին այցելելիս Սանտյագո Լասարը բանալիներով միշտ տկտկացնում էր պատուհանների մետաղյա ճաղերը, թեկուզ տանը Ֆլորա Միգելից բացի ուրիշ մարդ չլիներ: Այդ օրն աղջիկը սպասում էր նրան, արկղիկը փեշի տակ պահած: Սանտյագո Լասարը փողոցից չէր կարող տեսնել նրան, և, մինչև բանալիներով կտկտացներ, աղջիկը մետաղյա ճաղերի միջից նկատում է նրան:

— Մտի՛ր, — ասում է նա:

Առավոտյան 6-ն անց 45-ին այդ տան դուռը բացող դեռ չէր եղել, նույնիսկ բծիշկը: Սանտյագո Լասարը Ջամիլ Շաուիի կրպակի մոտ հենց նոր էր բաժանվել Քրիստո Բեդոյայից. անհավատալի է, որ հրապարակում գտնվող այնքան մարդկանցից ոչ ոք նկատած չլիներ նրա՝ հարսնացուի տուն մտնելը: Պաշտոնական քննիչը փորձեց գտնել գոնե մեկին, որ տեսած լիներ: Լա այդ անում է նույն այն համառությամբ, ինչ որ ես, բայց՝ ապարդյուն: Եվ եզրակացության 382-րդ էջի լուսանցքում կարմիր թանաքով գրում է մի նոր իմաստնություն. «**Ճակատագիրը մեզ կույր է դարձնում**»: Սանտյագո Լասարը մտնում է գլխավոր մուտքից, բոլորի աչքի առջև: Ֆլորա Միգելը, զայրույթից դեղնած, սպասում է նրան դահլիճում և, վերջինիս ներս մտնելուն պես, նրան է մեկնում նամակների արկղը:

— Առ, — ասում է նա: — Եվ թեկուզ սպանեն քեզ:

Արկղն ընկնում է ապշած Սանտյագո Լասարի ձեռքից, նամակները ցրվում են հատակով մեկ: Լա փորձում է մտնել ննջարան, բայց Ֆլորա Միգելը փակում է դուռն ու զցում սողնակը: Լա բախում է դուռը, ժամին անպատեհ աղմուկ բարձրացնում, ամբողջ տունը ոտքի հանում: Երևում են թվով տասնչորսից ավելի նրա արյունակիցները՝ մեծ ու փոքր դիվանագետները: Վերջինը հայտնվում է Լաի Միգելը՝ ներկած մորուքով, հայրենիքից բերած բեղվինի չալմայով, որ երբեք գլխից չէր հանում, նույնիսկ տանը: Ես ճանաչում էի նրան. ծանրակշիռ, հաղթանդամ մարդ էր նա, բայց նրա ուժը նրա հեղինակության մեջ էր:

280 — Ֆլորա, — կանչում է նա իր լեզվով, — բացիր դուռը:

Նա մտնում է աղջկա ննջարանը, մյուսները զարմացած նայում են Սանտյագո Նասարին, որ, ծնկաչոք, հատակից հավաքում է նամակներն ու դարսում արկղիկի մեջ: «Խղձալի տեսարան էր», ասացին ինձ: Մի քանի րոպե անց Նահիր Միգելը դուրս է գալիս ննջարանից, ձեռքով նշան է անում, և ընտանիքի բոլոր անդամներն իսկույն անհետանում են:

Նա Սանտյագո Նասարի հետ խոսում է արաբերեն: «Իսկույն զգացի, որ իմ հայտնածի մասին նա ոչ մի տեղեկություն չուներ», ասաց նա ինձ: Տեղեկանում է, թե գիտի, արդյոք, որ Վիկարիո եղբայրները նրան են փնտրում, որ սպանեն: «Գույնը զգեց, իրեն այնպես կորցրեց, որ դժվար էր որոշել՝ հասկանում է թե ոչ», ասաց նա ինձ: Եվ որոշում է, որ նրա այդ վիճակը ոչ թե վախից է, այլ շփոթմունքից:•

— Դու ինքդ պետք է գիտենաս՝ նրանք ճիշտ են, թե ոչ, — ասում է նա: — Բոլոր դեպքերում դու միայն երկու ելք ունես. կամ պատսպարվում ես այս տանը, որ նաև քո տունն է, կամ վերցնում ես հետդ իմ հրացանը:

— Ես դրանից ոչինչ չեմ հասկանում, — ասում է Սանտյագո Նասարը:

Դա միակ նախադասությունն է լինում, որ նա արտասանում է իսպաներեն: «Ասես թրջված ծիտ լիներ», ասաց ինձ Նահիր Միգելը: Նա նրա ձեռքից վերցնում է արկղիկը, որ շփոթված Սանտյագո Նասարը չի իմանում, ուր դնել, երբ ուզում է բացել դուռը:

— Նրանք երկուսով կլինեն քո դեմ, — ասում է նրան:

Սանտյագո Նասարը մեկնում է: Հրապարակում հավաքված ժողովուրդն ասես ներկայացման սպասելիս լիներ: Բոլորը նկատում են նրան, բոլորը հասկանում են, որ նա արդեն գիտի, որ պետք է սպանեն իրեն, բայց չի կարողանում գտնել տան ճանապարհը: Ասում են՝ իբր ինչ-որ մեկը պատշգամբից գոռում է. «Ոչ այստեղով, թուրք... Հին դռնով, հին...»: Սանտյագո Նասարը փորձում է գտնել այդ գոռացողին: Զամիլ Շաուիկ գոռում է, որ վազի դեպի իր կրպակը, իսկ ինքը տուն է ընկնում որսորդական հրացանի ետևից, բայց չի կարողանում հիշել, թե որտեղ է պահել փամփուշտները: Սկսում են գոռալ ամեն կողմից, և Սանտյագո Նասարը, միաժամանակ լսվող այդքան ձայներից շփոթված, մի քանի անգամ աջ ու ձախ է վազում: Նա վազում է դեպի տան ետնամուտքը, բայց հանկարծ հիշում է, որ գլխավոր մուտքի դուռը բաց է:

— Գալիս է, — ասում է Պեդրո Վիկարիոն:

Երկուսն էլ միաժամանակ են նկատում նրան: Պաբլո Վիկարիոն հանում է ժակետը, կախում է աթոռի թիկնակից, բացում է փաթեթն ու դանակը բարձրացնում, ինչպես յաթաղան: Իարից անկախ նրանք խաչակնքում են երեսները: Կլոտիլդե Արմենտան կառչում է Պեդրո Վիկարիոյի վերնաշապիկից և գոռում Սանտյագո Նասարին, որ փախչի, որ ուր-որ է կսպանեն նրան: Նրա այդ ահռելի գոռոցը ծածկում է բոլոր ձայները: «Սկզբում նա վախեցավ, — ասաց ինձ Կլոտիլդե Արմենտան, — չհասկացավ, թե ով և որտեղից է գոռում»: Բայց երբ նկատում է նրան, տեսնում է նաև Պեդրո Վիկարիոյին, որը մի հարվածով գետին է տապալում կնոջն ու եղբորից առաջ իջնում: Սանտյագո Նասարը այդ պահին գտնվում էր տանից մոտ 50 մետր հեռավորության վրա. վազում է դեպի գլխավոր մուտքը:

Պրանից հինգ րոպե առաջ Վիկտորիա Գուսմանը խոհանոցում պատմում է Պլասիդա Լիներոյին այն, ինչն արդեն հայտնի էր ամբողջ աշխարհին: Պլասիդա Լիներոյի ջղերն ամուր էին, և նա չի ընկնում իրարանցման մեջ: Հարցնում է Վիկտորիա Գուսմանին, թե նա հայտնել է, արդյոք, տղային այդ մասին, և վերջինս կանխակալ ստում է, պատասխանելով, որ, իբր, երբ տղան իջել է սուրճ խմելու, ինքը դռնու ոչնչի տեղյակ չի եղել: Դիվինա Ֆլորը շարունակում է սրահի փոշին մաքրել և հանկարծ նկատում է Սանտյագո Նասարին, որ մտնում է հրապարակ և սկսում է բարձրանալ ննջարան տանող հին նավամատուցի աստիճաններով: «Պա, իրոք, տեսիլքի էր նման, — պատմեց ինձ Դիվինա Ֆլորը: — Հագին սպիտակ շորերն էին, ձեռքին ինչ-որ բան ուներ. ինձ թվաց, թե վարդերի փունջ էր գրկել»: Այնպես որ, երբ Պլասիդա Լիներոն հարցնում է, Դիվինա Ֆլորը հանգստացնում է նրան:

— Մեկ րոպե առաջ սենյակ մտավ, — ասում է նրան:

Այդ պահին Պլասիդա Լիներոն նկատում է հատակին ընկած ծրարը, բայց չի մտածում բարձրացնել այն: Միայն հետո, ողբերգական շփոթության պահին, ինչ-որ մեկը հաղորդում է նրան նամակի իմաստը: Բայց դնից նա հանկարծ նկատում է Վիկարիո եղբայրներին, որ մերկացրած դանակներով վազում են դեպի իրենց դուռը: Իր տեղից նա տեսնում է նրանց, բայց չի կարողանում տեսնել որդուն, որ դեպի դուռն է վազում մյուս անկյունից: «Մտածեցի, որ նրանք ուզում են ներս խուժել և տանը սպանել նրան», ասաց նա ինձ: Նա վազում է դեպի դուռն ու կտրուկ փակում այն: Արդեն սողնակը գցած, լսում է Սանտյագո Նասարի գոռոցն ու դռանը իջնող տագնապալի հարվածները, բայց կարծում է, թե այդ գոռոցը ննջարանի պատշգամբից է գալիս, որտեղից տղան հայիոյանք է թափում Վիկարիո եղբայրների գլխներին: Ո՛ր ինքն էլ նետվում է օգնելու նրան:

Մի քանի վայրկյան է մնում, որ Սանտյագո Նասարը տուն գցի իրեն, երբ դուռը փակվում է ներսից: Նա բռունցքներով

ծեծում է դուռը, բայց նույն պահին էլ ստիպված է լինում շրջվել և անզեն ձեռքերով դիմավորել թշնամիներին: «Ես սարսափեցի, երբ տեսա նրան դեմս կանգնած, — ասաց ինձ Պաբլո Վիկարիոն: — Նա կրկնակի մեծ թվաց, բան կար իրականում»: Սանտյագո Նասարը բարձրացնում է ձեռքը, որ կասեցնի աջից հարձակվող Պեդրո Վիկարիոյի առաջին հարվածը:

— Պռռնիկի լակոտներ, — գոռում է նա:

Դանակը անցնում է նրա աջ դաստակի միջով և մինչև կոթը խրվում կողը: Նրա գոռոցի ձայնը լսում են բոլորը:

— Ախ, մայրիկ...

Մսագործ Պեդրո Վիկարիոն դանակը դուրս է քաշում ըստ սովորության և մի երկրորդ հարված է հասցնում հենց նույն տեղը: «Ջարմանալին այն էր, որ դանակը մաքուր էր դուրս գալիս, — հայտարարեց Պեդրո Վիկարիոն քննիչին: — Ամենաքիչը երեք հարված հասցրեցի, բայց մի կաթ արյուն չկաթեց»: Երրորդ հարվածից հետո Սանտյագո Նասարը փորն է պաշտպանում ձեռքերով, հետո գազանի նման մռնչում և փորձում է մեջքը դարձնել նրանց: Չախից Պաբլո Վիկարիոն կեռ դանակով միակ հարվածն է հասցնում գոտկատեղին և արյան ուժեղ շիթը ցրցամում է նրա վերնաշապիկը: «Արյունից էլ նրա հոտն էր գալիս», ասաց նա ինձ: Երեք անգամ մահացու վիրավորված, Սանտյագո Նասարը դեմքը նորից է նրանց դարձնում, հենվում է մեջքով մայրական դռանն ու այլևս ոչ մի դիմադրություն ցույց չի տալիս: «Էլ չէր գոռում, — ասաց Պեդրո Վիկարիոն քննիչին: — Թվաց թե նուսիսկ ծիծաղում է»: Եվ վախի սահմանն անցածի կույր համարձակությամբ նրանք սկսում են դաշունահարել նրան՝ դռանը սեղմած, համաչափ, թեթև հարվածներով: Նրանք չեն լսում իրենց իսկ ոճրագործությունից սարսափահար եղած ամբոխի աղմուկ-աղաղակը: «Ինձ զգում էի անպես, ինչպես արագ ընթացող ձիավորն է զգում իրեն», հայտարարեց Պաբլո Վիկարիոն: Ուժասպառ եղած, շուտով երկուսն էլ ուշքի են գալիս, բայց... նրանց թվում է, թե Սանտյագո Նասարը երբեք չի ընկնելու: «Սարսափելի բան, եղբայրս, — ասաց ինձ Պաբլո Վիկարիոն, — դու չես պատկերացնում, թե ինչքան դժվար է մարդ սպանելը»: Որպեսզի միանգամից վերջացնի գործը, Պեդրո Վիկարիոն փնտրում է նրա սիրտը այնտեղ, որտեղ առհասարակ խոզերի սիրտն է լինում: Իրականում Սանտյագո Նասարը չի ընկնում այն պատճառով, որ դանակի հարվածները նրան գամած են լինում դռանը: Գազազած Պաբլո Վիկարիոն մի հորիզոնական հարված է հասցնում փորին և փորոտիքը բլթոցով դուրս է թափվում: Պեդրո Վիկարիոն պատրաստվում է նույնպիսի հարված հասցնել, բայց վախից սիրտը կանգնում է, և հարվածը գալիս է ազդրին: Սանտյագո Նասարը էլի որոշ ժամանակ մնում է դռանը հենված, հետո նկատում է լույս աշխարհ ելած սեփական կապտագույն փորոտիքն ու... ծնկի է իջնում:

Ննջասենյակներում բարձրաձայն կանչելուց հետո, Պլասիդա Լիներոն մոտենում է պատուհանին և նկատում հրապարակով դեպի եկեղեցի վազող Վիկարիո երկվորյակներին: Որսորդական հրացանը ձեռքին նրանց ետևից են վազում Ջամիլ Շաուին ու Էլի մի խումբ անզեն արաբներ, և Պլասիդա Լիներոն մտածում է, որ վտանգն արդեն անցել է: Նա պատշգամբ է ելնում և մուտքի մոտ, կեղտի ու փոշու մեջ նկատում Սանտյագո Նասարին, որ փորձում է վեր կենալ սեփական արյան միջից: Մի կերպ ոտքի կանգնելով, նա ձեռքի մեջ է հավաքում դուրս թափված սեփական փորոտիքն ու սկսում է քայլել:

Շենքը լրիվ շրջանցելու և խոհանոցի մուտքից ներս մտնելու համար, նա անցնում է հարյուր մետրից ավելի: Նա դեռևս պարզորոշ հասկանում է, որ փողոցի կողմից ճանապարհը երկար է, և մտնում է հարևան բակը: Պոնչո Լանաոն, նրա կինն ու հինգ երեխաները չեն լսում, թե իրենց մուտքից քսան մետրի վրա ինչ է կատարվում: «Աղմուկ լսում էինք, — ասաց ինձ նրա կինը, — բայց մտածեցինք, որ, երևի, եպիսկոպոսի պատվին են գոռում»: Եվ՛ այն պահին, երբ նրանք պատրաստվում են ընթրիքի նստել, ներս է մտնում արնաթաթախ Սանտյագո Նասարը, որ գրկած բերում է սեփական փորոտիքի կույտը: Պանչո Լանաոն ասաց ինձ. «Երբեք չեմ կարողանում մոռանալ նրանից փչող կղկղանքի հոտը»: Նրա ավագ դուստրը, Արխենիդա Լանաոն, պատմեց, որ Սանտյագո Նասարը քայլում էր իր մշտական հպարտությամբ, հաստատ քայլերով, իսկ գանգուր մազերով շրջափակված արաբական դեմքն ավելի գեղեցիկ էր, քան երբևէ: Սեղանի մոտով անցնելիս նա ժպտում է նրանց և գնում դեպի խորքում գտնվող դուռը: «Վախից քար էինք կտրել», ասաց ինձ Արխենիդա Լանաոն: Այդ պահին իմ հորաքույր Վենեֆրիդա Մարկեսը, որ գետի մյուս ափին գտնվող իր տան բակում ձուկ էր չորացնում, նկատում է նրան հին նավամատույցի աստիճաններով բարձրանալիս:

— Սանտյագո՛, որդիս, — գոռում է նա, — այդ ինչ է պատահել քեզ:

Սանտյագո Նասարը նույնիսկ կարողանում է ճանաչել նրան:

— Այն, օր ինձ սպանեցին, Վենե մորաքույր, — պատասխանում է նա:

Վերջին աստիճանի վրա սայթաքում է, բայց իսկույն ոտքի է կանգնում: «Նույնիսկ չմոռացավ ձեռքով աղիքներից մաքրել հողը», ասաց ինձ իմ հորաքույր Վենեն: Հետո նա տուն է մտնում ետին դռից, որ բաց էր առավոտյան ժամը վեցից, և երեսնիվայր ընկնում է խոհանոցի հատակին:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱԼԲԵՐ ՔԱՍՅՈՒ. ԱՆԿՈՒՄ

Ֆրանսիացի նշանավոր թատերագիր, թատերգակ, էսսեիստ և փիլիսոփա Ա.Քայուի (1913—1960) «Անկում» վիպակը լույս տեսավ 1956 թվականին: Այն հեղինակի ստեղծագործություններում առանձնահատուկ նշանակություն ունի. ինչպես նշվել է՝ վիպակը նշանավոր գրողի ողջ գրական-տեսական ժառանգության յուրօրինակ համառոտագրությունն է, ուր, ասես ոսպնյակում, ի մի են բերված ստեղծագործական գրեթե բոլոր մոտիվները: Իր հերոսի ինքնախոստովանությամբ՝ Ա.Քայուն տվել է ժամանակակից մարդու ներաշխարհի ամբողջական և ուրույն մի համայնապատկեր, որը, կարելի է ասել, բնութագրական է դարաշրջանային իմաստով: Վիպակի հիմնախնդիրը համատարած ա ն կ մ ա ն պատմությունը կերտելն է, որում բացահայտված են ստի, կեղծիքի, փարիսեցիության, աբսուրդի (իր բոլոր դրսևորումներով), մարդկային հարաբերությունների ենթագիտակցական այլատերման, օտարման, խորթացումի հոգևոր, հոգեբանական, սոցիալական և բարոյական հիմքերը:

ԹՈՍԱՍ ՎՈՒՆՅ. ԵՐԿՐԻ ՈՍՏԱՅՆԸ

«Վուլֆյան խոսքի կերտվածքը հիշեցնում է Հոմերոսին, - դա հնադարի երգասացի ասք-արտասանություն է». Մալքոլմ Քաուլիի այս արտահայտությունը լավագույնս բնութագրում է ամերիկյան գրականության հսկայի՝ Թոմաս Վուլֆի (1900-1938) ողջ գրականությունը: «Երկրի ոստայնը» վիպակը հրատարակվել է հետմահու (1939 թ-ին): Ինչպես «Նայիր տանը քո, հրեշտակ», «Ժամանակի և գետի մասին» և «Դեպի տուն վերադարձ չկա» վեպերում՝ հեղինակն այստեղ ստեղծագործում է ֆոլքլորային հայտնի բնորոշմամբ՝ ողջ աշխարհը տեղավորել ասեղի ծակի մեջ: Ամերիկացի գեղջկուհու մենախոսություն-պատմության գրեթե առասպելաբանական կառույցը ներառում է գոյության ողջ խռովքն ու խուլ տազնապը: «Մեզանից դուրս և մեր մեջ իսկ ինչ-որ «անբացատրելի» բան կա»՝ արձակագրի հենց այս խոստովանության մեջ էլ թաքնված է վիպակի վսեմ և ողբերգական, տազնապալի և արարչագործ կենսառիթմը:

ՌԻՉԱՐԴ ԲԱԽ. ԶՈՆԱԹԱՆ ԼԻՎԻՆԳՍԹՈՆ ՃԱՅԸ

Ռիչարդ Բախը (ծնվ. 1933 թ.) ամերիկացի օդաչու է, գերմանացի մեծ կոմպոզիտոր Յո.Ս.Բախի շառավիղներից: Գրականությամբ հիմնավորապես երբեք չգբաղված հեղինակը յոթանասնական թվականներին հրատարակեց «Զոնաթան Լիվինգսթոն ճայը» այլաբանություն-վիպակը, որն իսկույն բեսթսելեր դարձավ՝ մի տարվա մեջ այն թարգմանվեց աշխարհի

բազմաթիվ լեզուներով: Ամերիկյան քննադատությունն այն նույնիսկ հանրահայտ «Մոբի Դիքի» կողքը դրեց:

Վիպակում գրողի անշուշտ նաև «օդաչուական» փորձից ծնված վերապրումը միահյուսված է ավետարանական (գուցե նաև բուդդայական) ընկալումներին. «բացարձակ թռիչքի» հոգևոր վիճակում ընթերցողը կնքկատի քրիստոնեական վարդապետության նուրբ, նորովի և արդիական մի ընկալում, որը մարդուն հաղորդակից է դարձնում անդրանցումային գոյությանը, մաքրագործում է նրան և միաձուլում համատիեզերական կեցությանը:

ՋՈՐՋ ՕՐԿԵԼ ԱՆԱՍՆԱՖԵՐՄԱ

Անգլիացի հռչակավոր գրողի (1903—1950) «84» և «Անասնաֆերմա» վեպերը քսաներորդ դարի «հակաուտոպիայի» հանրահայտ նմուշներ են, ուր հեղինակը քննարկում է տոտալ ռեժիմների պայմաններում անհատականության ոչնչացման գործընթացը: «Անասնաֆերման» ս՝ ո վ ե-տ ա կ ա ն ընթերցողին մեկնելու հարկ հազիվ թե լինի. նա իսկույն (ինչպես ասում են՝ առաջին հայացքից) կճանաչի և անասնաֆերման, և... թող ներվի ասել՝ անասուններին:

ԳԱԲՐԻԵԼ ԳԱՐՍԻԱ ՄԱՐԿԵՍ. ՄԻ ՀԱՅՏԱՐԱՐՎԱԾ ՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՐՈՆԻԿԱ

«Մոզական ռեալիզմի» կարկառուն դեմքերից մեկի՝ Գ.Գ. Մարկեսի (ծնվ. 1928 թ.) վիպակը շարունակում է «Հարյուր տարվա մենություն» և «Նահապետի աշունը» վեպերի գեղագիտական խնդիրը՝ ֆանտաստիկայի և հեքիաթային պատումի հնարքներով պատկերել կյանքը, տալ նրա հավաստի պատկերը:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ալբեր Քամյու. ԱՆԿՈՒՄ (թարգմ. Գր. Քեշիշյանի)
Թոմաս Վուլֆ. ԵՐԿՐԻ ՈՍՏԱՅՆԸ (թարգմ. Ա. Ջիվա
Ջորջ Օրվել. ԱՆԱՆԱՑԵՐՄԱ (թարգմ.՝ Ա. Էմինի)
Ռիչարդ Բախ. ՋՈՆԱԹԱՆ ԼԻՎԻՆԳՍԹՈՆ ՃԱՅԸ
(թարգմ. Ն. Հարությունյանի) . . . . .
Գաբրիել Գարսիա Մարկես. ՄԻ ՀԱՅՏԱՐԱՐՎԱԾ ՄՊԸ
ԽՐՈՆԻԿԱ (թարգմ. Հ. Սահակյանի) . . . . .
ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ. . . . .